

SİVİL TOPLUMUN HAPİSHANELERE ERİŞİMİ VE HAK İHLALLERİNE ETKİSİ

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

HELİN AKYOL

SOSYAL PROJELER VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI YÖNETİMİ YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

2024

SİVİL TOPLUMUN HAPİSHANELERE ERİŞİMİ VE HAK İHLALLERİNE ETKİSİ

Helin Akyol

121706018

Dr. Öğr. Üyesi Arda İbikoğlu

Altınbaş Üniversitesi

Doç. Dr. Başak Akkan

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yonca Güneş Yücel Atalay

İstanbul Gelişim Üniversitesi

Onay Tarihi: 6/28/2024

Bu belgedeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik davranışa uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, bu kural ve davranışın gerektirdiği şekilde, bu çalışmanın orijinal bulgusu olmayan tüm materyal ve sonuçlara tam olarak atıfta bulunduğumu ve referans verdiğimi beyan ederim.

İsim Soyisim: Helin Akyol

İmza:

ÖZ

Bu tez çalışmasında Türkiye'de siyasi kırılmalarda sivil toplumun daralan alanı ile hapishanelerdeki hareket alanının nasıl kısıtlandığı analiz edilmiştir. Hapishanelerin sivil topluma kapalı hale gelmesi ve bu durumun içeride yaşanan hak ihlallerini nasıl tetiklediği incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, bu ikisi arasındaki ilişki üzerinden ihlalleri kamuoyuna duyurmak ve sivil toplum kuruluşlarını harekete geçirmektir.

Araştırma bulguları, hapishanelerin otoriterleşen rejim tarafından sivil toplumdan izole edilmesiyle artan hak ihlalleri arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. 2013-2023 yılları arasında Türkiye'de hapishanelerde yaşanan hak ihlalleri ve sivil toplum erişimini kısıtlayan uygulamalar, hapishane alanındaki sivil toplum örgütlerinde çalışan katılımcılar ve bu sivil toplum örgütlerinin sayısal verileri üzerinden nitel ve nicel araştırma yöntemleri ile analiz edilmiştir.

Sonuç olarak, hapishane gibi kapalı mekânlarda sivil toplumun denetimi ve gözetimi azaldıkça, işkence ve kötü muamele gibi hak ihlalleri artmaktadır. Çalışma, hapishanelerdeki hak ihlallerine karşı sivil toplumun sesini yükseltmenin ve bu ihlalleri önlemek için acil adımlar atmanın önemini vurgulamaktadır. Sivil toplumun hapishanelere erişiminin sağlanmasının ve bu alanlarda insan hakları ihlallerinin bağımsız kuruluşlar tarafından izlenmesinin hayati önem taşıdığı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hapishane; Sivil Toplum; Hak İhlali; Hareket Alanı; Siyasal Kırılmalar

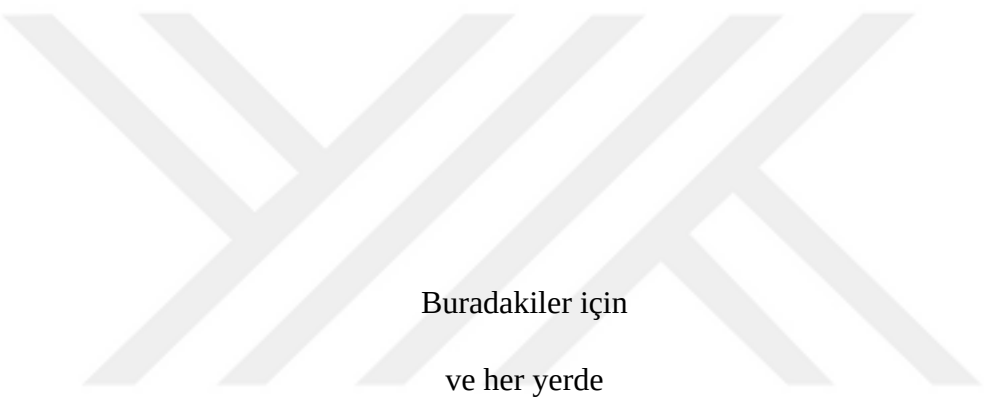
ABSTRACT

This thesis examines how the shrinking space for civil society and the restricted movement within prisons during political fractures in Turkey have been analyzed. It explores how prisons becoming inaccessible to civil society has triggered human rights violations inside these institutions. The primary aim of the research is to highlight these violations through the relationship between these two aspects and to mobilize civil society organizations.

The research findings indicate a correlation between increased human rights violations and the isolation of prisons from civil society by an authoritarian regime. The study analyzed human rights violations in Turkish prisons between 2013 and 2023 and the practices restricting civil society access through qualitative and quantitative research methods involving participants working in prison-related civil society organizations and statistical data from these organizations.

In conclusion, the study demonstrates that as oversight and supervision by civil society in closed environments like prisons decrease, incidents of torture and ill-treatment increase. It emphasizes the importance of raising the voice of civil society against human rights violations in prisons and taking urgent measures to prevent these abuses. Ensuring civil society access to prisons and monitoring human rights violations in these areas by independent organizations is highlighted as crucial.

Keywords: Prison; Civil Society; Violation of Rights; Operational Space; Political Fractures

Buradakiler için

ve her yerde

hatta ötelerde olan onun için...

Bu tez Kemal Nicolas Akyol’a ithaf edilmiştir.

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez danışmanım, lisans yıllarından bu yana hocalığımı yapmakta olan Arda İbikoğlu'na; on yıldır bıkmadan, usanmadan bana hocalık yaptığı, bana benden daha çok inandığı, her düştüğümde kaldırdığı için,

Annem Perihan Akyol'a, Babam Hasan Akyol'a ve abim Münir Akyol'a, ablam Ziyet Çalışır'a bana bu zorlu yolculukta cesaret verdikleri ve sevgilerini benden bir gün olsun esirgemedikleri için,

Arkadaşım Melis Berk ve Aylin Çelikçi'ye bunca dert ve koşturmanın arasında tezimin her adımında bana yardımcı oldukları için, aynı şekilde Barış Sağın'a büyük bir sabırla tezimin teknik işlerinde yardımını esirgemediği için,

Tez jürimde bulunan Başak Akkan ve Yonca Güneş Yücel Atalay hocalarıma, jürideki değerli katkıları ve sonrasında da düzeltmeler yapabilmem adına verdikleri destek için,

Araştırmanın başından sonuna her aşamada bana yoldaşlık eden, zorluklara birlikte göğüs gerdiğimiz bütün CİSST ekibine, bütün arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim. Yol yoldaşla yürünür, hepiniz iyi ki varsınız.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR	xi
ŞEKİLLER	xii
KISALTMALAR	xiii
SÖZLÜK	xv
1 GİRİŞ	1
2 KAVRAMSAL ARAŞTIRMA	5
2.1. Teorik Arka Plan	5
2.1.1. Klasik Cezalandırma Sosyolojisinden Günümüze Hapishaneler	5
2.1.2. Devlet ve Sivil Toplum Paradoksu	10
2.1.3. Sivil Toplum İdeali	11
2.1.4. Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve İlerleyişi	12
2.1.5. Siyasal Kırılmalarda Türkiye Hapishanelerinin Sivil Topluma Mesafesi	15
2.2. Argüman	17
2.2.1. Hapishanelerin Sivil Topluma Kapatılması	17
2.2.2. Hapishanelerde Hak İhlallerinin Artması	18
2.2.3. Hapishanelerin Sivil Topluma Mesafesinin, İçeride Yaşanan Hak İhlallerini Etkilemesi	18
2.3. Araştırmanın Amacı	20

3	METOT	21
3.1.	Veri Analizi (Nitel ve Nicel)	22
3.2.	Derinlemesine Mülakat.....	23
3.3.	Feminist Metodoloji ve Özdeşünümsellik.....	26
3.4.	Veri Toplamadaki Sınırlılıklar.....	30
4	BULGULAR	32
4.1.	Hapishanelerin Sivil Topluma Kapandığını Gösteren Bulgular.....	32
4.1.1.	Sivil Toplumun Giderek Daralan Alanı.....	32
4.1.2.	Sivil Toplumun Hapishanelerde Daralan Alanı.....	42
4.1.2.1.	Yapılan Yasal Değişiklikler.....	42
4.1.2.2.	Yoksullaşma	43
4.1.2.3.	İnsan Hakları Başvuruları ve Cevapları.....	45
4.1.2.4.	Bilgi Edinme Başvuruları ve Veri Paylaşımı	49
4.2.	Hapishanelerde Hak İhlallerinin Arttığına Dair Bulgular	51
4.2.1.	Gündelik Hayatta Artan Hak İhlalleri	51
4.2.2.	Hapishanelerde Artan Hak İhlalleri.....	53
4.3.	Sivil Toplumun Hapishanelere Erişiminin Azalmasıyla İçeride Yaşanan Hak İhlallerinin Artması Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular	61
4.3.1.	Hapishanenin Sivil Topluma Mesafesi.....	61
4.3.2.	Sivil Toplumun Hapishane Mesafesi.....	67
5	TARTIŞMA.....	69
5.1.	Gezi Parkı Direnişi ve İç Güvenlik Paketi.....	69
5.2.	2015 ve 2016 Yıllarında Sivil Alanın Daralması	69
5.3.	Otoriterleşen Rejimler ve Sivil Toplum	70

5.4.	Hapishanelerde Hak İhlalleri ve Bilgiye Erişim.....	71
5.5.	Hapishanelerin Kuşatıcı Yapısı ve İktidar-Cezalandırma İlişkisi	72
5.6.	Sivil Toplum ve Devlet İlişkileri: Teorik Çerçeve ve Pratik Yansımalar	73
5.7.	Devlet ve Sivil Toplum Etkileşimi: Hapishaneler ve Hak İhlalleri.....	75
6	SONUÇ.....	79
6.1.	Hapishanelerde Yaşanan Hak İhlalleri: Tür, Değişim ve Artış	79
6.1.2.	Bilgiye Erişimin Hayati Önemi	80
6.1.3.	Türkiye’de Sivil Toplumun Daralan Alanı ve Tehditler	80
6.1.4.	Sivil Toplumun Rolü: Farkındalık, Mücadele ve Güçlendirme	81
6.1.5.	Mahpusların Güçlendirilmesi ve Sivil Alanın Genişlemesi	81
6.1.6.	Sonuç ve Öneriler	81
6.1.7.	Ek Öneriler	82
6.2.	Sınırlılıklar.....	82
6.3.	Tezin Katkısı.....	83
6.4.	İleri Araştırma Önerileri	83
	KAYNAKÇA	86
	Ek A. Etik Kurul Değerlendirme Sonucu	93
	Ek B. Mülakat Soruları	94

TABLÖLAR

Tablo 4.1. 2015-2023 Yılı Vaka Türü Dağılımının Sayısal Verisi	53
Tablo 4.2. 2015-2023 Yılı Vaka Türü Dağılımının Yüzdesel Verisi	54
Tablo 4.3. Yıllara Göre Mahpus Başına Düşen Vaka Sayısı.....	57
Tablo 4.4. Cisst'ye Mektup Gönderemeyen Mahpus Sayısı	59
Tablo 4.5. Cisst'nin Yayınlarının Engellenme Sayısı	61

ŞEKİLLER

Şekil 4.1. Sivil Toplum Üzerindeki Baskıya Göre Kategorizasyon	35
Şekil 4.2. Sivil Toplum Üzerindeki Baskı Oranına Göre Ülkelerin Sınıflandırılması ...	36
Şekil 4.3. Yıllara Göre Derneklerin Üye Sayıları.....	40
Şekil 4.4. CİSST'nin Yaptığı Başvuruların Yıllara Dağılımı.....	46
Şekil 4.5. CİSST'nin Yaptığı Başvuruların Son Yedi Yıla ve Kurumlara Dağılımı.....	47
Şekil 4.6. CİSST'nin Yaptığı Başvurulara Gelen Cevapların Son Yedi Yıla Ve Kurumlara Dağılımı	48
Şekil 4.7. CİSST'nin Yapmış Olduğu Bilgi Edinme Başvurusuna CİMER Tarafından Verilen Cevap	50
Şekil 4.8. 2015-2023 Yılı Vaka Türü Dağılımının Sütun Grafiği	55
Şekil 4.9. Yıllara Göre Mahpus Başına Düşen Vaka Sayısı.....	58
Şekil 4.10. CİSST'ye Mektup Gönderemeyen Mahpus Sayısı	60
Şekil 4.11. CİSST'nin Yayınlarının Engellenme Sayısı.....	62

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
AKP:	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM:	Birleşmiş Milletler
CİMER:	Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
COVID-19:	Korona Virüs Hastalığı/ Corona Virus Disease -19
CTE:	Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü
CİSST:	Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği
DHKP/C:	Devrimci Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi
GGM:	Geri Gönderme Merkezi
GÖÇİZ-DER:	Göç İzleme Derneği
İHD:	İnsan Hakları Derneği
İİHK:	İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları
KVKK:	Kişisel Verileri Koruma Kanunu
LGBTİ+:	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks +
MİT:	Milli İstihbarat Teşkilatı
MLKP:	Marksist Leninist Komünist Parti
OHAL:	Olağanüstü Hal
PKK:	Kürdistan İşçi Partisi (Partîya Karkerên Kurdîstan)
PTT:	T.C. Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü
STGM:	Sivil Toplum Geliştirme Merkezi
STK:	Sivil Toplum Kuruluşu
STÖ:	Sivil Toplum Örgütü

TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİHEK:	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TİHV:	Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TKP(ML):	Türkiye Komünist Partisi (Marksist-Leninist)
TKEP/Leninist:	Türkiye Komünist Emek Partisi/Leninist

SÖZLÜK

Hapishane: “Arapça “habs” kökünden türetilmiştir, anlamı “bir yere kapatma, salıvermeme”dir. Hapishane, mahkemece hapis cezasına çarptırılmış olanların ve hala yargılananların ceza veya mahkeme süresince içine kapatıldıkları, özel olarak bunun için düzenlenmiş binalara denir. CİSST doğrudan ceza ile ilişkilendirilen cezaevi kavramı yerine hapishane kavramını kullanmayı tercih etmektedir” (CİSST, 2023d).

Mahpus:”Arapça “maḥbūs” kelimesinden türetilmiştir ve “kapatılmış, hapsedilmiş (kimse)” anlamına gelmektedir. Hapishanede tutulan tüm bireyleri kapsayan genel bir terim olarak Türkçede de kullanılmaktadır. CİSST mahkûm, hükümlü gibi kavramlar yerine mahpus kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Mahpus kavramı kişiyi ceza ile ilişkilendirmeden doğrudan kapatılma, hapsedme durumuna gönderme yapmaktadır. Hukuki durumlarına göre mahpuslar tutuklu, hükümlü ya da hükümsüz (hükmen tutuklu) olarak tanımlanırlar” (CİSST, 2023d).

İdare ve Gözlem Kurulu: “Hapishanelerin iç işleyişini ilgilendiren belli kararları alması için yasa tarafından öngörülen kurullardan biridir. Kurum müdürünün başkanlığında gözlem ve sınıflandırmadan sorumlu ikinci müdür, idare memuru, kurum tabibi, psikiyatrist, bir psikolog ve psiko-sosyal yardım servisinde görevli diğer unvandan bir personel, öğretmen, infaz ve koruma başmemuru ile kurum müdürü tarafından teknik personel arasından seçilen bir görevliden oluşur. Toplam on yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkûm olanlar ile terör suçları, örgüt kurmak, yönetmek veya örgüte üye olmak suçları, örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suçlar, kasten öldürme suçları, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar ve uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçlarından mahkûm olanlar hakkında yapılacak açık ceza infaz kurumuna ayırmaya, denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezanın infazına ve koşullu salıverilmeye ilişkin değerlendirmelerde idare ve gözlem kuruluna Cumhuriyet başsavcısı veya belirleyeceği bir Cumhuriyet savcısı başkanlık eder. Ayrıca, idare ve gözlem kuruluna Cumhuriyet başsavcısı tarafından belirlenen bir izleme kurulu üyesi ile Aile, Çalışma ve Sosyal

Hizmetler Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı il veya ilçe müdürlükleri tarafından belirlenen birer uzman kişi katılır.

Hapishanelerin iç işleyişini ilgilendiren belli kararları alması için yasa tarafından öngörülen kurullardan biridir. Kurum müdürünün başkanlığında gözlem ve sınıflandırmadan sorumlu ikinci müdür, idare memuru, kurum tabibi, psikiyatrist, bir psikolog ve psiko-sosyal yardım servisinde görevli diğer unvandan bir personel, öğretmen, infaz ve koruma başmemuru ile kurum müdürü tarafından teknik personel arasından seçilen bir görevliden oluşur. Toplam on yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkûm olanlar ile terör suçları, örgüt kurmak, yönetmek veya örgüte üye olmak suçları, örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suçlar, kasten öldürme suçları, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar ve uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçlarından mahkûm olanlar hakkında yapılacak açık ceza infaz kurumuna ayırmaya, denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezanın infazına ve koşullu salıverilmeye ilişkin değerlendirmelerde idare ve gözlem kuruluna Cumhuriyet başsavcısı veya belirleyeceği bir Cumhuriyet savcısı başkanlık eder. Ayrıca, idare ve gözlem kuruluna Cumhuriyet başsavcısı tarafından belirlenen bir izleme kurulu üyesi ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı il veya ilçe müdürlükleri tarafından belirlenen birer uzman kişi katılır.

Açık ceza infaz kurumu ve eğitimevlerinde bulunan mahpuslardan; kurum dışındaki eğitim, ağaçlandırma, çevre düzenlemesi ve temizliği, doğal afet sonrası yardım, tiyatro çalışmaları gibi sosyal, kültürel ve sportif etkinliklere katılacakları, bu mahpusların oda ve eklentilerinde bulundurabilecekleri eşyaların cinsleri ve miktarlarını belirlemek gibi görevleri yerine getirir.

İdare ve Gözlem Kurulu mahpusları doğrudan ilgilendiren kararlarına karşı infaz hakimliğine itiraz edilebilir” (CİSST, 2023d).

R Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu: “2012 yılından itibaren ağır hasta ve engelli mahpuslara rehabilitasyon hizmeti sunması düşünülerek “R Tipi” yani “Rehabilitasyon Tipi” hapishaneler inşa edilmeye başlanmıştır. 1 ve 3 kişilik oda sistemine göre inşa edilmiş olup işçi mahpuslar için de bir adet işçi koğuşu mevcuttur. Türkiye’de Metris

(158 kişi kapasiteli) ve Menemen R Tipi Ceza İnfaz Kurumu (156 kişi kapasiteli) olmak üzere iki adet R tipi ceza infaz kurumu mevcuttur” (CİSST, 2023d)

GİRİŞ

Hapishane mefhumu hem politik hem etnik kimliğim nedeniyle her zaman hayatımın önemli bir parçasıydı. Fakat üniversitede cezalandırma ve hukuk sosyolojisi alanında aldığım dersler alana ilgilimin giderek artmasını ve çeşitli sivil toplum örgütleri deneyimim sonunda Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) ile yollarımın kesişmesini sağladı. Bu alanda çalışmak için CİSST'ni seçme nedenim ise aslında doğrudan ve sadece hapishane alanında faaliyet yürüten tek dernek olmasıydı. Hak temelli çalışmalar yürüten ve yakından takip ettiğim derneklerin hapishane komisyonları bulunmaktaydı fakat sadece hapishaneler üzerinde çalışan tek dernek CİSST idi. 2018 yılında engelli mahpus tematik alanında gönüllülük yaparak başladığım bu sivil toplum örgütünde, şu anda Hapiste Sağlık Tematik Alan Temsilcisi olarak çalışmaktayım. CİSST'ye başlamadan önce de hapishanelere/hapishane çalışmalarına dair ilgim ve bilgim vardı fakat buraları sistematik bir şekilde izleyen, değerlendiren ve savunuculuk yapan bir dernek sayesinde alanda uzmanlaşma fırsatı buldum. CİSST'nin hak ihlallerini ve daha birçok veriyi tuttuğu bir veritabanı sistemi bulunmaktadır. Bu araştırmada CİSST'nin hem raporlarından hem kitaplarından hem de veritabanı sisteminden faydalanıldı. Son dönemlerde bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının hapishanelere erişiminin gittikçe zorlaşması da beni bu araştırma konusunu seçmeye yönlendiren temel etkenlerden biridir. Hapishanelerin sivil topluma gittikçe kalınlaşan duvarlarının mahpuslar üzerindeki etkilerini görebildiğim bir sahada bulunuyor olmam ve çalışma arkadaşlarımla birlikte şahit olduğumuz bu durumu akademik ve kamusal olarak görünür kılmak istemem beni bunların arasındaki ilişkiyi araştırmaya iten önemli nedenlerdi. Fakat aynı zaman hapishanelerin neden sivil topluma bu denli kapalı hale geldiğini araştırmak ve sivil toplumun ilgisini bu alana çekerek engellemelere karşı ortak mücadele alanları yaratılmasına ufak da olsa bir katkı sunabilmek istedim.

Bu tez çalışması, Türkiye hapishanelerinde yaşanan insan hakları ihlallerini ve bu bağlamda sivil toplumun rolünü incelemiştir. Araştırmanın temel amacı, bu ihlalleri, sebepleriyle birlikte ve toplumsal bağlamı içinde kamuoyunun dikkatine sunmak ve doğrudan bu alanda çalışanların ötesinde sivil toplum kuruluşlarının da ilgisini çekmektir.

Bu araştırmada Türkiye'de sivil toplumun siyasal kırılma süreçlerine bağlı olarak daralan alanı ve zedelenen örgütlenme özgürlüğü üzerinden hapishanelerdeki hareket alanının nasıl kısıtlandığı incelendi ve hapishanelerin sivil toplumdan uzaklaşmasının içeride yaşanan hak ihlallerini nasıl etkilediği araştırıldı. Tezin argümanı, hapishane gibi kurumların sivil topluma daha kapalı hale gelmesinin içeride yaşanan hak ihlallerinin arttığı yönündedir. Bu sebeple araştırmanın temel sorusu, "Hapishanelerin giderek sivil topluma daha kapalı mekânlar haline gelmesi ile içeride yaşanan hak ihlalleri arasındaki ilişki nedir?" olarak belirlendi. Araştırma üç temel argüman üzerinden ilerlemektedir: ilki hapishanelerin sivil topluma kapatıldığı, ikincisi hapishanelerde hak ihlallerinin arttığı, üçüncüsü ise hapishanelerin sivil topluma mesafesinin, içeride yaşanan hak ihlallerini olumsuz yönde etkilediğidir.

Araştırmada otoriterleşen rejimin sivil toplumun hareket alanına etkisi, hapishanelere sivil toplum erişimini engelleyen uygulamalar üzerinden yorumlandı. Bunun için, 2013-2023 yılları arasında Türkiye sınırları içerisindeki hapishanelerde yaşanan hak ihlallerine ve yine aynı yıllar içinde hapishanelere sivil toplum erişimini kısıtlayan somut uygulamalara bakıldı. Ardından, 2013-2023 yılları arasında Türkiye’de yaşanan daha genel insan hakkı ihlallerini ve sivil toplumun alanının kısıtlanmasını inceleyerek bu iki durum arasındaki ilişkilenme çalışıldı.

Teorik tartışma kısımlarında hapishaneler, Foucault’un cezalandırma alanı “iktidarın kontrol ve disiplin aracıdır” teorileri üzerinden değerlendirildi (Foucault, 2006). Yine Foucault’un cezalandırmanın iktidarın yönetim biçimini yansıtan bir alan olduğu iddiası üzerinden, hapishanelerin sivil alana kapanmasına bakarak iktidarın dışarıda sivil alanın üzerinde kurduğu baskının anlamlandırılabilceği savunuldu. Fakat aynı zamanda Foucault’un ötesinde bir yorum olarak; cezalandırmanın Goodman, Rubin ve Phelps’in sarkacı kırmak (pendulum) teorisi kapsamında aktörler arası mücadeleyle şekillendiği vurgulanmaktadır. (Goodman vd., 2017). Cezalandırma sistemi, bilgiyi ve bedeni kontrol ederek toplumu disipline etmeye çalışır. Hapishaneler ise bu disiplinleştirme mekanizmasının merkezini oluşturur. Bir diğer önemli argüman ise hapishanelerin modern kapatılma mekanları olduğu fikridir. Bu mekanlar, dış dünyayla bağlantıyı kopararak hak ihlallerine zemin hazırlar. Migdal’ın devlet “tek bir bütünden oluşan

monolitik bir yapı değildir” argümanından yola çıkılarak Türkiye’de devlet yapısına da Kasaba ve Bozdoğan’ın ileri sürdüğü gibi “karmaşık bir ilişkiler bütünü” olarak ele alındı. Sivil toplumu değerlendirirken ise Foley ve Edwards’ın belirttiği “sivil toplum paradoksu” teorisini kullanılmaktadır, Türkiye’de devlet-sivil toplumun çelişkili ilişkisi ise Yabancı’nın “rekabetçi otoriter rejim” teorisi üzerinden açıklanmaktadır. (Bozdoğan & Kasaba, 1997; Foley & Edwards, 1996; Migdal, 2001; Yabancı, 2019). Devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkinin de çelişkili ve monolitik olmayan yapısı, Migdal’ın devlete tek bir bütün olmayan farklı kurumlardan oluşan yapılar toplamı yaklaşımı ile Foley ve Edwards’ın sivil toplumun çoklu ve birbirinden farklı yapıya sahip bir paradokslar bütünü olduğu yaklaşımı üzerinden tartışılmıştır. Bu nedenle cezalandırmanın da sarkaç (pendulum) şeklinde bir uçtan bir uca mekanik bir şekilde ilerlemediği, aktörler arasındaki mücadele sonucu sürekli olarak değişen bir alan olduğu savunulmaktadır.

Bu argümanlar doğrultusunda bulgulara ulaşmak için nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanıldı. Alanın çeşitli kamu otoriteleri tarafından sistemselsel olarak bilgi paylaşımına kapalı şekilde kurgulanması, birçok alanda veri paylaşımı yapılmaması, yarı yapılandırılmış mülakatın tercih edilme nedenlerindendir. Bu metinde kapalı mekânların sivil topluma giderek daha da kalınlaşan duvarlarının işkence ve kötü muamele gibi birçok hak ihlalinin beraberinde getirdiği ileri sürülmektedir. Sadece hapishaneler değil, çocuk esirgeme kurumları, Geri Gönderme Merkezleri (GGM) gibi birçok kapalı kuruma erişimin azaldığı ve bunun hak ihlallerini arttırdığı, öteki yandan da hak ihlalleri arttığı için bu alanların Sivil Toplum Kuruluşlarına (STK) karşı güçlü engel kasları geliştirdiği sivil toplum çalışanları arasında sıklıkla tartışılan bir noktadır. Bu çalışmada, hiç akıllara gelmeyen bir tezi ortaya koymaktan ziyade hapishane çalışanları, sivil toplum çalışanları ve genel olarak sivil toplum mensupları tarafından dile getirilen fakat nicel verilerle kanıtlanmakta zorlanılan bir mesele akademik bir çalışmaya dönüştürülmüştür. Devletin hapishaneleri izole etme ve toplumdan uzaklaştırma politikasının arkasında, sivil toplumun bu alanlara olan ilgisini ve bilgisini azaltma niyeti de olduğu tartışılmaktadır. Bu durum da insan hakları açısından büyük riskler doğurabilmektedir. Bir yerde hapishane diye bir gerçeklik varsa bu bütün toplumun sorunu olmalıdır. Bu nedenle araştırma üzerinden sivil toplum örgütlerinin hapishanelere olan ilgisinin artırılması ve

daha geniş sivil toplumun desteğiyle devletin hapishanelere erişim kısıtlamalarının kaldırılması için kolektif bir talep oluşturulması umut edilmektedir.

KAVRAMSAL ARAŞTIRMA

2.1. Teorik Arka Plan

Bu bölümde, araştırma için önemli kavramlar ve bu kavramların alternatifleri arasından nasıl seçildiği açıklanacaktır. Bu kavramların araştırma için ne anlama geldiği ve teorik arka plan için kullanılırken neyin kastedildiği tarif edilecektir. Türkiye'deki hapishaneleri ve cezalandırma sistemini Foucault ve Goffman'ın teorilerini kullanarak incelenmektedir. Hapishanelerin sadece suçluları cezalandırmak için değil, aynı zamanda toplumsal normları ve iktidarı korumak için bilginin gücü ile beden kontrolü üzerinden işlediği ileri sürülmüştür.

Tezde cezalandırmanın Goodman, Rubin ve Phelps'in de iddia ettiği üzere “sarkaç” (pendulum) gibi mekanik bir şekilde ilerlemediği vurgulanmaktadır (Goodman vd., 2017). Cezalandırma politikaları, devlet ve sivil toplum arasındaki mücadele sonucu sürekli değişir. Bu mücadelenin sonucu olarak, hapishanelerdeki koşullar ve mahpuslara yönelik uygulamaları da sivil topluma mesafe de değişime uğramaktadır.

Bu araştırma, Türkiye'deki devlet ve sivil toplum ilişkisinin karmaşıklığına da dikkat çekmektedir. Bu ilişki, bazen örtük bazen açık bir çatışma halini alabilmektedir. 15 Temmuz gibi siyasal kırılmalar, dönem dönem bu çatışmanın yoğunlaşmasına neden olabilmektedir. Siyasal kırılmaların hapishanelerdeki sivil toplum katılımını nasıl etkilediği de tezin analiz ettiği konulardan biridir.

2.1.1. Klasik Cezalandırma Sosyolojisinden Günümüze Hapishaneler

Hayatımızın her alanında örtük veya açık şekilde görünen çeşitli kontrol mekanizmaları vardır. Foucault, hapishaneler üzerinden iktidarın gücü nasıl kullandığını ve bu kontrolü günlük hayatımıza nasıl işlediğini incelemiştir (Foucault, 2006). Hapishaneleri ele alırken buraları ıslah ya da rehabilitasyon mekânları olarak değil, Foucault'nun cezalandırma teorisi üzerinden egemenin toplumu kontrol ve disipline etmek için kullandığı bir baskı

aracı olarak ele alacağım. Hapishane “suçluları” cezalandırmak için değil, temelde toplum normlarını korumak için vardır ve toplumsal normlar ise egemen olanın bilgisi üzerinden tayin edilir. Hapishanelerin suçu azaltmadığı sosyolojik gerçekliğine rağmen sürekli olarak daha çok hapishane inşa edilmesinin nedeni de budur (Kızmaz, 2007).

Bu bağlamda, Foucault'nun hapishaneleri incelemesi, bilgi ve iktidarın toplum üzerinde nasıl bir kontrol mekanizması olarak işlev gördüğünü açığa çıkarmaktadır. Foucault'ya göre ‘bilinç’, egemen söylem tarafından şekillendirilmiştir. Foucault bilgi, güç ve beden ilişkisi üzerinden aydınlanmayı eleştirmiştir. Entelektüel aklın oluşumunu incelemiş ve ‘bilgi güçtür’ demiştir (Foucault, 2006). İktidar gücünü bilgiyle meşrulaştırır yani meşruiyetini bilgi üzerinden kurar, kendi yarattığı bilgiye göre normları ve normal tanımlar. Örneğin resmi tarih anlatısına baktığımızda muzaffer olan ama zalim olmayan bir devlet ve onu yıkmak isteyen düşmanlar kurgusuna rastlamaktayız, bu bilgiyi üreten de doğrulamasını yapan da devlettir. Foucault'nun bilgidan kastettiği şey de doğruluktur.

Modernleşmenin yarattığı uzmanlaşma alanları, bilgiye ve doğruya dair tek bir bakış açısının egemen olmasına yol açmıştır. Bu "ortak doğru", gücü elinde bulunduranların bakış açısını yansıtır ve bilgiyi bir kontrol aracı olarak kullanmalarına imkân tanır. Bu kontrol, sadece fiziksel şiddet ile sınırlı kalmaz, aynı zamanda bedenlerimiz üzerinde daha incelikli ve yaygın bir etkiye sahiptir. Foucault, bu kontrol biçimini tanımlamak için "biyogüç" ve "biyopolitik" terimlerini kullanır (Foucault, 2006). Foucault'ya göre bilimsel bilgi de bu kontrol mekanizmasının bir parçasıdır. Masum bir bilgi kaynağı olarak algılanan bilim, aslında önceden belirlenmiş bir "normallik" anlayışını dayatmakta ve bu normdan sapanları "düzeltmesi gereken anormallikler" olarak kategorize etmektedir. Bu sayede, "normal"i korumak ve dayatmak için cezalandırma meşrulaştırılır. Rasyonel aklın üstünlüğü fikri, akıl hastalığı kavramının doğmasına ve "normal" olanların "normallik dışı" olarak algılananları hapsedmesine yol açmıştır. Psikozen bir "gerçeklik algısı bozukluğu" olarak tanımlanması ve modern kitlesel kapatma uygulamalarının ilk hedefinin "akıl hastaları" ve köleler olması bu durumun açık bir göstergesidir (Foucault, 2021).

Foucault, bilimi tarafsız bir bilgi kaynağı olarak değil, iktidar ilişkileriyle iç içe geçmiş bir olgu olarak görür. Bilimsel bilginin üretilmesi ve yayılması, belli bir güç tarafından

kontrol edilir ve bu bilgi, toplum üzerinde istenilen düzeni sağlamak için bir araç olarak kullanılır. Bu bakış açısı, modern bilimin eleştirel bir değerlendirmesini ve onun etik sonuçlarının sorgulanmasını teşvik eder. Foucault'nun çalışmaları, bilimin sadece nesnel bir bilgi kaynağı olmadığını, aynı zamanda siyasi ve ideolojik güç ilişkileriyle de bağlantılı olduğunu göstermiştir. Bu durum, bilimsel bilginin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ve etik sonuçlarının sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hapishaneler de kişilerinin bedenleri üzerinden disipline edilmeye, toplumsal normlara uygun hale getirilmeye çalışıldığı mekânlardır. Bu nedenle Foucault gibi ben de hapishaneleri inceleyip iktidarın dışarıdaki toplumsal hayatı da nasıl ördüğünü gözlemleyebileceğimizi düşünüyorum. (Foucault, 2006) Aynı noktadan yola çıkarak hapishanede yaşanan hak ihlalleri artışına bakarak gündelik hayattaki hak ihlalleri artışına ve hapishanelerin sivil topluma aldığı mesafeye bakarak, gündelik hayatta sivil toplumun kısıtlanan hareket alanına dair yorum yapılabileceğini öne sürmekteyim.

Hapishaneler yapısı gereği izole, kapalı, kişileri bedenleri üzerinden ıslah etmeye çalışan mekânlar olması nedeniyle aslında doğrudan hak ihlalleri üreten mekânlardır (Goffman, 2015; Foucault, 2006). Kapatılmış insanlar, hak ihlaline uğramaya açık hale gelirler. Cezalandırma mekânlarının dışarıdan denetimi mümkün olmayan şekilde tasarlanmasının nedeni zaten hak ihlallerini görünmez kılmaktır ve bu şekilde tasarlanıyor olması da başlı başına bir hak ihlalidir. Çünkü Foucault'nun da belirttiği gibi cezalandırma alanları iktidarın kendini gizleme gereği duymadığı alanlardır (Foucault, 2006). Bir grup insanın, başka bir grup insanın denetimine bırakılmasının şiddet ve tahakküm eğilimini ortaya çıkardığı güçlü bir tartışma konusu olmuştur (Sağlam & Demirbaş, 2020). Egemenin tümgüçlülük fantezisi kapalı mekânlarda hapsedilen kişi üzerinden kendini göstermektedir. Hapishaneleri kişileri disipline etmek için kurulmuş mekânlar olarak değerlendirdiğimizde amacının hak ihlaline uğratmak olduğu bağlantısını kurmaktaayım. Bu mekânlar ne kadar denetimden uzak, duvarları kalın olacak şekilde kurgulanıyorsa içeride bununla doğru orantıda hak ihlalleri yaşanmaktadır.

Erving Goffman hapishaneleri "modern kapatılma mekânları" veya "total kurumlar" olarak tanımlamaktadır (Goffman, 2015). Bu kurumlar dış dünya ile bağlantıyı koparan bariyerlere sahip ve kuşatıcı bir yapıya sahiptir. Bu kuşatıcılık, fiziksel koşulların yanı

sıra, bilgi ve veriye erişimin de kurumun temel mantığıyla paralel bir şekilde sınırlandırılmasıyla kendini gösterir. Başka bir deyişle, bu kurumlarda yaşananlar ve bu kurumlara ait bilgiler, dış dünya ile sınırlı bir etkileşim halindedir. Bu durum, hak temelli savunuculuk ve izleme çalışmaları için önemli bir engel teşkil eder. Zira bu çalışmalarda kullanılan bilgi ve veriler, kurumun resmi kayıtları ve paylaşılan bilgilerle sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla, Goffman'ın modern kapatılma mekânları kavramı, sadece fiziksel bir izolasyonu değil, aynı zamanda bilgiye erişimde de bir izolasyonu barındırır. Bu durum, bu kurumlarda yaşanan işkence ve kötü muamele gibi hak ihlallerinin ve diğer bütün sorunların görünürlüğünü ve çözümünü zorlaştırmaktadır.

Goffman hapishanelerin sadece fiziksel bir izolasyon ile sınırlı kalmayacak “total kurumlar” şeklinde kurgulandığını belirtmektedir. Foucault ise bu ihlallerin kaçınılmaz olduğunu vurgular ve mücadele konusunda bizlere pek de iç açıcı olmayan bir tablo ortaya koyarak iktidarın mutlak kuvvetinden bahseder. Fakat mücadele, Goodman, Rubin ve Phelps'in de öne sürdüğü üzere yoksunlukların en ağır olduğu mekânlarda yani hapishanelerde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Goodman vd., 2017). Hapishaneler Foucault'nun dediği gibi her ne kadar disiplin mekânları olarak kurgulansa da tam anlamıyla bunu başarabilen mekanlar değildir. Çünkü cezalandırma alanı iktidarın mutlak kuvvetiyle değil aktörler arasındaki çatışmanın değiştiren itici gücüyle şekillenmektedir. Ayrıca Goffman'ın iddia ettiği üzere hapishaneler her ne kadar fiziksel izolasyonun ötesine geçen yapılar olsalar da bireyselliği tamamen ezebilen “toplam kurumlar” değildir. Mahpuslar çoğunlukla özerklik iddiasında bulunmak, mal ve hizmet elde etme, yakın ilişkiler kurmak ve hapsetme koşullarını protesto etmek için -bazen üstü kapalı ve sessizce, bazen açık ve yüksek sesle- mücadele ederler (Goodman vd., 2017).

“Breaking the Pendulum” kitabında cezalandırmaya sarkacı kırmak (pendulum) metaforu üzerinden yaklaşılmaktadır (Goodman vd., 2017). Yani bu alandaki değişimin bir sarkaç gibi otomatik ve mekanik şekilde ilerlediği, sadece makro düzeydeki gelişmelerle değiştiği, insanlar ve kurumların bu değişimi hiçbir şekilde etkilemediği fikrine yanlıştır. Modernleşme tek yönlü bir ilerleme süreci değildir. Bu nedenle cezalandırmanın da tamamen tek bir aktörün elinde monolitik bir şekilde şekillendiğini söylemek mümkün değildir. Cezalandırma alanında değişimlerin sarkacı kırmak

(pendulum) teorisiyle daha açıklanabilir bir hale geldiği göz ardı edilemez. Ben de bu noktada cezalandırma alanına Goodman, Page ve Phelps gibi daha agonistlik bir perspektifle bakıyorum. Agonistlik olması nedeniyle de çatışma aktörlerin sadece doğrudan düşmanca birbirine saldırması ve yok etmesinden ziyade tehdit, geri çekilme, nümayiş gibi daha geniş bir davranış yelpazesini kapsar. Cezalandırma politikalarında gelişim, çeşitli güç odaklarının (burada güç odaklarından kastedilen aktörler özellikle devlet ve sivil toplumdur) mücadelesinin bir sonucudur ve bu mücadele her seferinde antagonist bir biçimde açık bir çatışma olarak gerçekleşmese de her zaman var olmuştur.

David Garland "Penality and the Penal State" adlı makalesi, 20. yüzyılın sonlarında ceza sistemlerindeki değişimleri inceliyor. Garland, bu değişimleri "yeni cezacılık" olarak adlandırıyor ve bu yeni yaklaşımın, ceza ve rehabilitasyon arasındaki geleneksel ayrımı bulanıklaştırdığını ve cezayı daha geniş bir sosyal kontrol aracı olarak kullandığını savunuyor (Garland, 2013). Yani Garland'ın da Foucault kadar cezalandırmanın değiştiği dönemler ve cezalandırma yöntemleri arasında net bir ayrım görmediğini anlıyoruz. Bu doğrultuda ben de sarkacı kırmak (pendulum) teorisinde de bahsedildiği üzere Foucault'nun ve klasik cezalandırma literatürünün iddia ettiği gibi iktidarın mutlak bir güç olduğu, cezalandırmanın tümüyle iktidar olanın elinde, iki uç cezalandırma dönemi (örneğin rehabilitasyon ile neoliberal cezalandırma dönemleri) arasında sarkaç gibi mekanik bir şekilde gidip geldiği teorisinin aksine cezalandırma alanının aktörlerin birbiriyle ilişkilenmesi ve aralarındaki mücadele sonucu birden fazla yöntem arasında sürekli bir değişim ile şekillendiğini savunmaktayım. Modernleşme sürecinin bir sonucu olan cezalandırma alanındaki bu mücadele, ceza politikaları ve uygulamalarının sürekli değişiminde büyük bir itici güçtür.

Rubin ve Phelps bir diğer makalesi olan "Fracturing The Penal State" de literatürde yer alan klasik cezalandırma teorilerinin sıklıkla atıfta bulunduğu "ceza devleti" kavramının tek, birleşik, aktörsüz bir devletin cezalandırmaktan sorumlu olduğu yanlışlığını verdiğini savunuyorlar (Rubin & Phelps, 2017). Klasik cezalandırma teorileri şu andaki ceza infazı literatürünün vurguladığı aktörler ve kurumlar arasındaki kırılganlık, çeşitlilik ve sürekli çatışmayı ise göz ardı ediyor. Yani agonistlik bir perspektiften uzaklaşıyor. Bu makalede Michigan'ın tarihi bir olayını inceleyen yazarlar, ceza infazı sisteminin "karmaşık ve iç

içe geçmiş bir yapı olduğunu, farklı kollardaki devlet aktörlerinin birbirlerinin amaç ve politikalarına direnç gösterdiğini” belirtmektedir (Rubin & Phelps, 2017, s. 429). Bu da devletin cezalandırma politikasında tek bir güç merkezinden her alana homojen şekilde yayılan bir tutum sergileyememesini ve aralarındaki mücadelenin her zaman açık bir çatışma şeklinde seyretmemesini açıklamaktadır. Antagonizma, buradaki iç içe geçmiş karmaşık ve aynı aktörün kendi içindeki homojen olmayan yapısı nedeniyle yer yer agonizmaya dönüşebilmektedir.

2.1.2. Devlet ve Sivil Toplum Paradoksu

Gottschalk, devletin ölüm cezasını sivil toplumun üzerinde baskı kurmak için bir araç olarak kullandığını savunmaktadır (Gottschalk, 2006). Böylece devlet cezalandırma gücünü sivil toplumun kontrolünden uzaklaştırır. Cezalandırma alanı aynı zamanda sivil toplumu korkutmak, bastırmak ve kontrol etmek için kullanılır. Fakat burada devleti de sivil toplumu da yekpare bir parçadan oluşan güçler bütünü olarak değil, parçalı ve her zaman ortak hareket etmeyen kurumlar bütünü olarak ele alacağım. Migdal’ın devlet ve sivil toplum perspektifiyle baktığımızda da bu iki oluşumu tümüyle birbirinden ayrı ve bağımsız olarak nitelendirmek mümkün olmayacaktır. Çünkü devlet ve sivil toplum birbiriyle etkileşim halinde olan ve birbirini şekillendiren yapılarıdır (Migdal, 2001). Devletin farklı kurumlarında farklı insanların olması mutlak bir bütünlük oluşturmayı zorlaştırır. Sivil toplum da benzer şekilde monolitik hareket eden tek bir varlık değildir.

Devlet- sivil toplum ilişkisinde sıklıkla karşımıza çıkan “devlet mi sivil toplumu kapsar, sivil toplum mu devleti kapsar” meselesine de tam bu doğrultudan bakılması gerektiğini düşünüyorum. Neeara Chandhoke “Civil Society: The Hegelian, Marxian and Gramscian Traditions” makalesinde Hegel ve Marx’ın sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi nasıl ele aldıklarını kıyaslamıştır (Chandhoke, 1995). Hegel’e göre, devlet sivil toplumu içerir ve onu aşar. Ona göre, sivil toplum bireylerin özgürce faaliyet gösterdiği, ekonomik ilişkilerin yer aldığı alandır. Ancak sivil toplumun özerkliği ve bağımsızlığı sınırlıdır ve devletin koruyucu rolüne ihtiyaç duyar. Hegel’e göre devlet, sivil toplumu tamamlayan ve onu ahlaki değerlere yönlendiren bir kurumdur. Marx ise sivil toplumu ve devleti birbirinden ayrı alanlar olarak ele alır. Ona göre, sivil toplum kapitalist ekonomik

ilişkilerin hüküm sürdüğü bir alandır ve burada sömürü ve sınıf çatışmaları mevcuttur. Devlet ise egemen sınıfın çıkarlarını korumak ve sivil toplumda ortaya çıkabilecek çelişkileri dengelemek için var olan bir kurumdur. Fakat bu ikisinin de ötesinde Foley ve Edwards devlet ve sivil toplumun ne tamamen birbirlerini kapsayacak ne de taban tabana zıt ya da benzer duracak yapılar olmadığını vurgular. *The Paradox Of Civil Society* makalesinde de bahsettikleri gibi sivil toplum birbiriyle uyumlu olmayan karmaşık bir argümanlar dizisidir bu nedenle de birden fazla ve farklı tanımı kapsamaktadır (Foley & Edwards, 1996). Bu nedenle de birbirini bütünüyle aşması, kapsaması ya da birbirlerinden tamamen ayrı alanlar olarak durması mümkün değildir.

2.1.3. Sivil Toplum İdeali

Mevcut sistemde var olan sivil toplum gerçekliği ile sivil toplumun nasıl olması gerektiği yönündeki ideal farklılık gösterebilmektedir. İdeal sivil toplum kuruluşlarının “devletten bağımsız, muhalif, geleneksel siyasetten özerk, otoriteye karşı bir ağırlık” olması gerektiği fikrine katılmaktayım (Foley & Edwards, 1996). Keyman ayrıca sivil toplumu, sosyal yaşamı değiştirmeyi amaçlayan ve hak temelli olarak çalışan, devletten bağımsız olarak örgütlenen kuruluşların otoriteden bağımsız olarak kurdukları bir alan olarak tanımlamaktadır (Keyman, 2006). Bu bağlam, sivil toplumun hak temelli bir alanda faaliyet göstermesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Gramsci'ye göre, sivil toplumun aktörleri, örgütlenme, eğitim, fikir üretimi ve kolektif mücadele aracılığıyla hegemonya kurumlarına karşı direnç gösterebilir. Bu direniş, toplumsal değişimin ve dönüşümün temelini oluşturur (Chandhoke, 1995). Dolayısıyla, Gramsci'ye göre sivil toplum, hem hegemonyanın inşa edildiği bir alan olarak işlev görür, hem de hegemonyaya karşı mücadele etmek için potansiyel bir zemin sağlar. Fakat Türkiye’de de dünyanın birçok yerinde olduğu gibi sivil toplumun ve dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının gerçeği elbette ki bu değildir. Çünkü devlet gibi sivil toplum da tek bir elden çıkma, güçler bütününden oluşan kurumlar toplamı değildir. Bu da aynı şekilde bir bütün olarak hareket edememesinin nedeni açıklamaktadır. Haliyle devlet ve sivil toplum arasındaki ilişki de tek bir şekilde ilerlememekte ısrar edecektir. Buna bağlı olarak da bu iki aktör arasındaki gelgitli ilişki cezalandırma alanına da bu şekilde yansımaktadır.

Otoriterleşen rejimlerde sivil toplumun gücü azalır (Foley & Edwards, 1996). Putnam’a göre güçlü sivil toplum güçsüz bir devlet anlamına gelmektedir. Bu nedenle de eğer bir yerde bir devlet güçleniyorsa orada sivil toplumu zayıflatmıştır (Foley & Edwards, 1996). Güçlü bir devlet için sivil toplumun güçsüz olması gerektiği fikrine katılmıyorum. Çünkü aksine devletler ancak sivil toplumların desteğiyle demokratikleşme yönünden güç kazanırlar fakat güçlü bir devletten kasıt otoriterleşen bir rejim ise elbette sivil toplumun hareket kabiliyeti kısıtlanacak, müdahale gücü azalacaktır (Young, 2017). Mark Young’a göre “devletin aşırı müdahalesi, sivil toplumun hareket alanını daraltabilir ve özgürlüğünü kısıtlayabilir” (Young, 2017, s. 80). Öte yandan, devletin işlevleriyle sınırlı kalması durumunda, sivil toplumun rolü ve etkisi artabilir ve bireylerin katılımı daha da önem kazanabilir. Aristoteles, devlet ve sivil toplum arasındaki iş birliği ve dengeyi önemsemekte ve her iki tarafın da birbirine yardımcı olması gerektiğini savunmaktadır (Young, 2017). Elbette ki Aristoteles’in anlattığı sivil toplum ve devlet bugünkü devlet ve sivil toplum ile yan yana düşmemektedir. Haliyle aralarındaki ilişki de modern zamanlarda gelişen devlet-sivil toplum ilişkisinden oldukça farklıdır fakat iş birliği ve denge meselesi günümüze de argümente edilebilir. Burada Aristoteles’ten farklı olarak denge ve iş birliği meselesinin daha çok demokratikleşme kapsamında sivil alana müdahalenin azalması üzerinden ele almaktayım. “Güçlü ve etkili bir sivil toplum, sınırlı devlet ile birlikte demokrasiyi tanımlarken, güçlü devlet, sivil topluma olan yaklaşımına bağlı olarak ya otoriter ya da totaliter siyasal rejimler yaratır”. (Keyman, 2006, s. 20) Türkiye’de giderek otoriterleşen fakat hâlâ “rekabetçi otoriter” olarak nitelendirebileceğimiz bir iktidarla karşı karşıyayız. Bu yüzden otoriterleşen rejimlerde sivil toplumun işlevselliğinin nasıl sınırlandığını kendini var etmesinin zorluklarını izlemek açısından Türkiye’nin iyi bir örnek oluşturduğunu düşünüyorum. Nitekim Türkiye, sivil toplumun tehdit altında olduğu ülkeler arasında yer almakta (Meissier, t.y.).

2.1.4. Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve İlerleyişi

Cezalandırmanın devletin elindeki büyük koz olduğu bir gerçektir fakat sivil toplumun buna müdahalesi ve bu iki aktörün arasında verdiği mücadelenin sürekli cezalandırma alanını değiştirdiği yadsınamaz. Rubin ve Phelps’in dediği gibi cezalandırma bu aktörler

arası mücadelenin bir sonucuysa buradaki aktörlerin birbirleriyle ilişkilerini çok iyi anlamamız gerekmektedir (Rubin & Phelps, 2017). Bu ilişki sivil toplumun hapisanelerdeki hareket alanının sürekli değişmesine ve tek bir düzlemde kalmamasına neden olmaktadır. Bu varsayımdan yola çıkarak Türkiye’de sivil toplum ve devlet ilişkisinin de tek bir kalıba sığmayacağını ve bu ikisinin tek bir tanımının olmasından mütevellit ilişkinin dinamiğinin de tek yönde ilerleyemediğini söyleyebiliriz (Bozdoğan & Kasaba, 1997).

Kasaba ve Bozdoğan “Rethinking Modernity” kitabında sivil toplum-devlet ilişkisine Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze gelen karmaşık bir ilişkiler bütünü olarak bakmaktadır. Osmanlı’nın son dönemlerinden günümüze uzanan bir sivil toplum hareketi görmekteyiz fakat bu gelişme modernleşme sürecinin farklı aşamalarında farklı şekillerde seyretmiştir. Türkiye’de sivil toplum ve devlet ilişkisi, günümüzde de karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu ilişki, zaman zaman çatışmalı bir hal alabilmektedir (Bozdoğan & Kasaba, 1997). Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti tarihinin bugüne kadar devlet, sivil toplumun dönem dönem alanını açarken kontrol altında tutmayı da hiç bırakmamış fakat 1980 darbesi ve 15 Temmuz gibi süreçlerde bu kontrolü daha da sıkılaştırmıştır. 1980 darbesi sonrasında da 15 Temmuz sürecinden sonra da birçok sivil toplum kurumunu kapatmış ve yeni baskıcı yasalarıyla daha da bellerini bükmeye çalışmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu dini, etnik ve mesleki temellere dayanan birçok sivil toplum kuruluşuyla modernleşme sürecine uyum sağlamaya çalışmış fakat bu kuruluşları her zaman kontrol altında tutmuştur (Bozdoğan & Kasaba, 1997). Bu dönemde de devlet-sivil toplum ilişkisi aslında çok yönlü bir şekilde ilerlemekteydi. Cumhuriyet döneminde ise çok daha siyasi ve toplumsal alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarıyla karşı karşıyayız. Demokrasinin gelişmesi ve toplumsal sorunlara çözüm bulmakla ilgilenen sivil toplum kuruluşları elbette bu dönemde de devlet tarafından baskı altına alınmaktaydı. Fakat 1980 darbesiyle bu baskı yoğunlaştı ve keskinleşti. Bu da birçok sivil toplum kuruluşunun kapatılması, “insan hakları savunucularının tutuklanması, kaybedilmesi, öldürülmesi ya da bir taciz biçimi olarak gözaltına alınmasıyla” sonuçlandı (BİANET, 2004). 2010’lu yıllar sonrasında başlayan çözüm sürecinin sona ermesi, 2013 Gezi Parkı Direnişi, 15 Temmuz süreci gibi büyük siyasi kırılmalar sonrasında terörle

mücadele yasaları kapsamında sivil toplum kuruluşlarının hareket alanına doğrudan müdahale eden birçok yeni kanun çıkartıldı (Human Rights Watch, 2020). Birçok sivil toplum kuruluşu kapatıldı fakat aynı zamanda da birçok sivil toplum kuruluşu açıldı. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanını ve iktidara konuşlanışını göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Sivil toplum kuruluşu kavramı yasal düzeyde dernek, vakıf, sendika, oda, meslek örgütü ve kooperatif gibi terimleri kapsamaktadır (Akbaş, 2014, s. 7). Fakat ihtiyaç, hak veya hayırseverlik temelli faaliyetler yürütmek bakımından da birbirinden ayrılır. 2023 yılında Türkiye genelinde toplam 101 bin 341 dernek bulunuyor ancak bunların sadece %1,52'si hak ve savunuculuk alanında çalışan dernekler olarak öne çıkmaktadır (*Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı*, 2023). Bu oran Türkiye'deki sivil toplumunun hangilerinin büyümesinin desteklendiğine hangilerinin engellendiğine dair de net bir şey söylemektedir.

Bütün bu süreçlerde görüyoruz ki devlet bir yandan sivil toplum kuruluşlarının bazılarını kapatıp ağır cezalara tabi tutarken, bir yandan da Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının bazılarını fonlayarak bu alanın genişlemesine destek olmaktadır (Yabancı, 2019). Bilge Yabancı, Türkiye'de sivil toplumun genişleme eğiliminde olduğunu ve Türkiye'nin, AKP iktidarı altındaki demokratik sicili göz önünde bulundurulduğunda bu durumun dikkat çekici olduğunu söylemektedir. Yabancı, bu çelişkiyi, “rekabetçi otoriter” rejimlerin sivil toplumla ilgili ikili tutumuyla açıklamaktadır. Bu rejimler, sivil toplumu meşruiyetlerini sağlamak ve rejim içi muhalefeti yönetmek için kullanırken, aynı zamanda sivil toplumun bağımsız seslerini ve alternatif güç odaklarını da bastırmaya çalışırlar (Yabancı, 2019). Bilge Yabancı, AKP'nin bu ikili tutumunu “sınırlama” ve “özümseme” stratejileriyle somutlaştırıyor. Sınırlama stratejileri arasında baskıcı yasalar, yasal engeller ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik siyasi saldırılar yer almaktadır. Özümseme stratejileri ise sivil toplum kuruluşlarına devlet fonları sağlama, onları hükümet programlarına dahil etme ve rejimin ideolojisine uygun faaliyetlere yönlendirme gibi girişimleri içeriyor. Bu bağlamda Bilge Yabancı'nın da ileri sürdüğü gibi bu stratejilerin sivil toplum üzerinde “ehlileştirici” bir etki yarattı. Sivil toplum kuruluşları, devlet baskısı ve cazibesine karşı bağımsızlıklarını ve eleştirel seslerini korurken zorlanmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'de sivil toplum genişliyor olsa da, bu büyüme rejime uygun bir şekilde gerçekleşebiliyor ve

sivil toplumun rejim içi muhalefet kapasitesini zayıflatıyor. Fakat kapasitesi zayıflatılrsa da sivil toplumun sesini tamamen kısmayı başarabildikleri söylenemez (Tuna vd., 2022).

2.1.5. Siyasal Kırılmalarda Türkiye Hapishanelerinin Sivil Topluma Mesafesi

Foucault'nun da savunduğu gibi, iktidarın yönetim biçimini kavramak için cezalandırma sisteminin en geniş alanı olan hapishanelere odaklanmak gerekmektedir. Türkiye hapishanelerine baktığımız zaman devlet-sivil toplum ilişkisinin cezalandırma alanı üzerinden nasıl tezahür ettiğini gözlemleyebilmekteyiz. Türkiye hapishanelerindeki değişimi, bu mekânların giderek sivil topluma ördüğü kalın duvarları fakat bir yandan da sivil toplumla bazı alanlarda artan iş birliklerini anlamak istiyorsak, Rubin ve Phelps'in "Fracturing The Penal State" makalesinde "ceza devleti" kavramına getirdiği eleştiriye bakmak gerektiğini düşünüyorum (Rubin & Phelps, 2017). Bu durum, ceza sistemindeki değişimi ve dolayısıyla sivil topluma karşı aldığı önlemleri ya da aynı anda yaptığı iş birliklerini anlamak için önemli bir faktör olarak ele alınması gereken "kırılma" kavramına işaret ediyor (Rubin & Phelps, 2017). Türkiye'de hapishanelere bugünkü şeklini veren "siyasal kırılma" olarak nitelendirdiğimiz 80 darbesi ya da 15 Temmuz süreci gibi birçok kritik tarihten bahsetmek mümkündür.

Modern dünyada sivil toplumun rolünü anlamak için bir toplumun örgütlü bileşenlerinin siyasi güce veya siyasi başarısızlığa nasıl ve hangi koşullar altında neden olduğuna dikkat etmeliyiz, yani siyasi değişkenlere bakmalıyız (Foley & Edwards, 1996). Türkiye'de STK'ların demokratik işlevlerini hangi dönemlerde, ne kadar kullanabildiklerini anlamak istiyorsak, siyasal kırılmalarda hapishanelerdeki hareket alanını incelemenin de faydalı olduğu kanısındayım. Türkiye hapishanelerindeki giderek artan hak ihlallerine ve hangi dönemlerde hangi hak ihlali türlerinin arttığı (işkence, ayrımcılık vb.) örüntüsüne bakarak dışarıdaki toplumsal hayata dair de yorum yapabiliriz. Örneğin 1980 darbesinden sonra hapishanelerde işkencelerin ve buna karşı hem içeride hem dışarıda büyük bir mücadelenin örgütlendiğini görebiliriz. Hapishanelerde mahpusların başlattığı açlık grevleri ve ölüm oruçlarının dışarıdaki sivil toplumun da baskı gücüyle kazanımlar elde edildiği dönemler var (İbikoğlu, 2012). 1996 yılındaki açlık grevlerinin seyri ile 2000'de açlık grevinin seyrine baktığımızda ise aradaki kısa zamana rağmen çok farklı sonuçlar

görmekteyiz. 1996 yılındaki açlık grevleri sırasında iktidarda koalisyon hükümeti vardı ve devletin henüz elinin bu denli güçlü olmadığı bir zaman dilimiydi. Buna paralel olarak da sivil toplumun daha güçlü bir örgütlülüğe sahip olduğu bir dönemdi. Ve hapishanelerdeki açlık grevleri dışarıdaki sivil toplumun da çok iyi organize olmasıyla geniş kitlelerde yankı buldu. Bunun sonucunda bazı kazanımlar elde edilirken 2000 yıllara geldiğimizdeki açlık grevlerinin devletin “hayata dönüş operasyonu” gibi katliama varan bir müdahalesiyle ve F Tipi hapishanelerin yaygınlaşmasıyla sonuçlandığını görüyoruz. Çünkü 2000'lere gelindiğinde daha bir arada güçlü bir devlet yapısının karşısında biraz daha beli bükülmüş bir sivil toplum hareketi vardı.

Günümüze gelindiğinde ise Türkiye’de alfabenin her harfine düşen bir hapishane tipi olduğunu ve bunların şartlarının giderek insan hakları standartlarından uzaklaştığını görüyoruz (CİSST, 2024). Avrupa Cezaevi Kuralları’na göre "Özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişiler insani muamele ve insanın doğuştan kazandığı insan onuruna saygılı davranış görme hakkına sahiptir" (*Bakanlar Komitesi’nin Avrupa Cezaevi Kurallarına Dair Üye Devletlere Rec(2006)2-rev Sayılı Tavsiye Kararı*, 2020). "Fakat bugün Türkiye hapishanelerinde ne uluslararası mevzuat ne de ulusal mevzuata riayet edilmektedir" (CİSST, 2024). F Tipi Hapishanelere kıyasla daha ağır tecrit ve izolasyon koşullarına sahip olacak şekilde tasarlanan Yüksek Güvenlikli ve S Tipi Kapalı Hapishaneler, mahpuslar üzerinde yıkıcı etkiler yaratmaktadır, tek kişilik ve 3 kişilik odalarda 23 saat boyunca izole edilen ve sadece bir saat havalandırma imkânı bulan mahpuslar, bu durumun yol açtığı ciddi fizyolojik ve psikolojik tahribatlarla karşı karşıya kalmaktadır (CİSST, 2024). Hücre tipi cezalandırma sistemi “tecrit koşullarının ağırlığına göre şiddeti ve sıklığı değişecek şekilde”, mahpuslarda depresyon, anksiyete ve panik atak gibi ruhsal bozukluklara yol açarken, kas ve iskelet sisteminde zayıflama, bağışıklık sisteminin çökmesi gibi bedensel problemlere de neden olmaktadır (Doğuç, 2014, s. 138). Yetersiz havalandırma ve nemli ortam ise solunum yolu hastalıkları ve romatizmal hastalıkların tetikleyicisidir. Bu tür hapishane koşulları, insan onurunu hiçe sayan ve mahpusların temel sağlık haklarını ihlal eden bir uygulamadır. “Mahpus yakınlarının kurumlara yapmış oldukları başvurular ve avukat görüşlerinde elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirme yaptığımızda; yeni inşa edilen hapishane tiplerinde insan onurunun yok edildiği, sosyal bir varlık olan insanın iletişim hakkının ortadan kaldırıldığı,

hapishanelerdeki iç işleyişte büyük bir keyfiliğin hüküm sürdüğü tüm açıklığıyla gözlenmiştir” (CİSST, 2024). Tam da bu noktadan hak ihlali kavramını kapatılmış insanların uğradığı en temel haklarına erişememek olarak ele alıyorum. ve hapishanelerin giderek kötüleşen şartlarıyla sivil toplumun içeriye müdahale gücünün elinden radikal yöntemlerle alınmış olması arasında bir ilişki olduğunu iddia ediyorum.

2.2. Argüman

Bu çalışmada hapishanelerin sivil topluma mesafesinin hapishanelerde yaşanan hak ihlallerini nasıl etkilediğini araştırdım. Sivil toplumun hareket alanının daralmasıyla hapishanede yaşanan hak ihlallerinin artışı arasındaki ilişkiye dair bir değerlendirme yapmayı hedefledim. Bu ilişkiyi, sivil toplumun genel olarak kısıtlanan hareket alanının gündelik hayatımızda da maruz kaldığımız hak ihlallerinin artışına etkisi ilişkisine paralel bir yerden kurmaktayım. Bu doğrultuda argümanımın üç temel bileşenini başlıklar halinde açıklayacağım.

2.2.1. Hapishanelerin Sivil Topluma Kapatılması

Hapishaneler giderek sivil toplum için daha kapalı mekânlar haline gelmektedir. Özellikle 15 Temmuz süreci sonrası hak temelli çalışan sivil toplum kuruluşlarının hapishanelere doğrudan erişimi yok denecek kadar azaldı. Sivil toplum örgütlerinin hareket alanı giderek kısıtlandı. Burada hareket alanından kasıt; izleme, değerlendirme ve savunuculuk faaliyetleri yapabilmeleridir. Hak temelli örgütten kasıt ise “kişileri “hak sahibi”, devleti ve devlet dışı birtakım aktörleri ise bu hakları sağlamada “görev sahibi”” olarak tanımlayan kurumlardır (Salman, 2020). Hak temelli yaklaşım büyük oranda uluslararası hukuktan dayanak alır ve “hak sahipleri ile görev sahipleri arasındaki ilişkiyi düzenleyerek insan haklarını gerçekleştirmeyi amaçlar. Bunu yaparken görev sahiplerini kendi yükümlülüklerini yerine getirmeleri için sorumlu tutmayı, hak sahiplerini ise hak talebinde bulunmaları için güçlendirmeyi esas alır.”

Hapishanelerin duvarları benim de mensubu olduğum CİSST derneği gibi “devletten bağımsız, muhalif, geleneksel siyasetten özerk, otoriteye karşı bir ağırlık” olma

gayretindeki hak temelli faaliyet yürüten sivil toplum örgütlerine daha da kapalı hale geldi. Artık bu kurumların hapishanelere gözlemci olarak dahi alınmaması, mahpuslarla haberleşmemizin zorlaştırılması, yapılan hak ihlali başvurularına cevap verilmemesi, mahpusları haklarına dair bilgilendiren yayınlarımızın içeri sokulmaması gibi kısıtlayıcı durumlar oldukça arttı. CİSST gibi hapishane alanında hak temelli çalışan kurumlar mahpusların hak ihlallerini aktarabildiği alternatif bir mekanizma olma amacı da taşımaktadır. Bu da “sivil toplum kuruluşlarının devlet ile toplum arasında köprü olma” işlevine hizmet eder. Ancak yukarıda bahsettiğim hapishanelerin giderek sivil topluma kapanması durumu bu köprü işlevini ve alternatif bir mekanizma olma hedefini sekteye uğratmaktadır.

2.2.2. Hapishanelerde Hak İhlallerinin Artması

Uzun yıllardır alanda çalışan bir uzman olarak hapishanelere erişimimizin azaldığını gözlemlemenin yanında hapishanelerdeki hak ihlallerine dramatik şekilde arttığına da tanık olmaktayım. CİSST, İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) gibi kurumların raporları da bu gözlemimi doğruluyor: Türkiye hapishanelerinde hak ihlalleri konusunda yıllara göre belirgin bir artış var. 2000’li yıllarda “Hayata Dönüş Operasyonu” sonrasındaki AB uyum süreci döneminde hapishanelerde yaşanan hak ihlalleri günümüze oranla daha nadir ve daha az şiddetliydi. Ancak, 2010’lu yıllardan itibaren, hapishanelerdeki hak ihlalleri giderek arttı ve şiddetli hale geldi. Özellikle 15 Temmuz sürecinden sonra hak ihlallerinde artış gözlemlenirken, yeni çıkarılan yasalarla eskiden hak ihlali olan birçok uygulama hak ihlali olmaktan çıkarılarak devlet nezdinde meşrulaştırıldı.

2.2.3. Hapishanelerin Sivil Topluma Mesafesinin, İçeride Yaşanan Hak İhlallerini Etkilemesi

Bir grup insanın hayatına dair bütün kontrolün başka bir grup insana bırakılması hak ihlaline zemin hazırlayan bir durumdur. Bu mekânlar ne kadar kapalı ve denetimden uzak ise hak ihlaline o kadar açık hale gelir. Türkiye’deki hapishanelerde açıkladığım hak ihlali

artışının temel sebeplerinden birisi, bu mekânların devlet dışı denetimden yoksun bırakılmasıdır. Hapishanelerin bağımsız mekanizmalar tarafından denetlenmiyor olması, devlete ait bir kurumun denetiminin yine tamamıyla devlet eline bırakılması, hapishane personelinin mahpusları maruz bıraktığı hak ihlallerini görünmez kılıyor. Hapishanede üçüncü ve bağımsız bir tarafın denetimde bulunmaması nedeniyle her türlü hak ihlalinin mümkün kılındığı ve teşvik edildiği bir ortam oluşturulmaktadır. Öte yandan sivil toplum kuruluşları içeride gözlem yapma imkânı bulamadığında ve hapishanelere dair nitelikli veri paylaşılmadığında başta özel ihtiyaçları olan mahpus grupları olmak üzere mahpusların ihtiyaçları doğrultusunda düzenleme yapılması için politika üretme işlevini yerine getiremiyor. Oysa “STK’lar vatandaşlara bir araya gelerek seslerini devlete duyurma imkânı verdiği için devleti bazı politikalar geliştirmeye zorlar ve baskıcı olmaması için teşvik edebilmelidir” (Şahin & Akboğa, 2019, s. 407).

Diğer yandan hapishaneler de diğer bütün devlet kurumları gibi, cisgender heteroseksüel yetişkin sakat olmayan (able-bodied) sağlıklı Sünni Müslüman Türk erkek bireyler için tasarlanmıştır (CİSST, 2023a). Bu kimliklerin dışında kalanlar için, hapishane en başından ayrımcılıkla yüz yüze kalınan bir ortamdır. Burada ayrımcılık, sadece kimliğe dayalı olarak daha farklı bir muamele göstermek değil, farklılıkları ve gruba özgü ihtiyaçları görmezden gelerek herkesi aynı standart ve uygulamalara tabii tutmaktır. Oysa ki mahpuslar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iletişimin sağlanması ve hapishanelerin sivil topluma açılması, sivil toplumun alternatif bir hak ihlali ifade mekanizması olma işlevini yerine getirerek mekânların tek bir grup değil herkes için uygun kılınması konusunda politika üretmesini mümkün kılar.

Araştırmamda bu üç başlığa paralel olan diğer argümanım da otoriterleşen rejimin sivil toplumun hareket alanına etkisi ile hapishanelere sivil toplum erişimini engelleyen uygulamaların birbiriyle bağlantılı olduğu ve aynı şekilde dışarıda yaşanan hak ihlalleri arttıkça hapishanelerde de hak ihlallerinin arttığıdır. Sivil toplumun günlük yaşamdan giderek geriye çekilmesi ile hapishanelerden geriye çekilmek zorunda kalmasını, günlük hayattaki ve hapishanelerdeki hak ihlalleri ile ilişkilendirmeyi hedefliyorum. Bunun için, 2013-2023 yılları arasında Türkiye sınırları içerisindeki hapishanelerde yaşanan hak ihlallerine ve yine aynı yıllar içinde hapishanelere sivil toplum erişimini kısıtlayan somut

uygulamalara baktım. Ardından, 2013-2023 yılları arasında Türkiye’de yaşanan daha genel insan hakkı ihlallerine ve sivil toplumun alanının kısıtlanmasını inceledim ve bu iki durum arasında bir ilişki kurmaya çalıştım.

2.3. Araştırmanın Amacı

Amacım, Türkiye’deki hapishanelerde yaşanan hak ihlallerini görünür kılmak ve doğrudan hapishane alanında çalışanlar dışında kalan sivil toplum kuruluşlarının ilgisini alana çekmektir. Hapishanelerdeki hak ihlallerini gündelik yaşamdaki ihlaller ile, hapishanelere sivil toplum erişiminin kısıtlanmasını ve hatta kaldırılmasını ise sivil toplumun alanının gündelik yaşamdaki kısıtlanması ile ilişkilendirmemin sebeplerinden biri budur. Bu ilişkiyi kurarak, sivil toplumun hapishane alanına olan ilgisini artırmayı ve böylece sivil toplumdan, devletin hapishanelere olan erişim kısıtlamalarını kaldırması için bütünsel bir talebin yükseltilebilmesini umuyorum.

METOT

Araştırmamda veri toplamak için yarı yapılandırılmış mülakat ve veri analizi yöntemlerini kullandım. Fakat bunları yaparken özdüşünümsellik metodundan faydalandığım için araştırmacı olarak alandaki varlığımın çalışmaya yansımaları da bir yöntem olarak ele aldım. Birden fazla veri toplama ve araştırma yöntemi kullanmanın, araştırma sorunu daha geniş bir çerçevede anlamlandırılmama yardımcı olduğuna inanıyorum. Hapishane gibi mekânların giderek dışarıya daha kalın duvarlar örerek hale gelmesinin bir diğer sonucu da bu mekânlardan yeterli ve gerekli veriyi alamıyor olmasıdır. Birden fazla veri toplama yöntemi kullanmamın temel sebeplerinden bir diğeri budur. Aslında alanda çalışanlar olarak veriye erişemiyor olmamızı, bu alanın veri toplaması zorlaştırılmış bir alan olmasını da bir veri olarak ele almaktayım. Veri toplamak adına yazdığımız mektupların içeri alınmaması, yaptığımız başvurulara cevap verilmemesi ve devletin eskiden paylaşarak artık paylaşmayı durduğu bütün bilgilerin eksikliğine de bir veri olarak yaklaşarak analiz yapacağım.

2018 yılından beri CİSST’nde gönüllü ve profesyonel olarak çalışmaktayım ve hapishane alanındaki veri eksikliği alana girdiğimden bu yana gözlemlemeye devam ettiğim en kronik sorunlardan birisidir. Bu nedenle yarı yapılandırılmış mülakatlar ile bu alana dair sözlü anlatımları toplamamın özel olarak önemli olduğunu düşünüyorum.

Niceliksel veri analizi yöntemini tercih etme sebebim ise, öncelikle iş alanımdan dolayı ihtiyaç duyduğum verinin benim için erişilebilir olmasıdır. CİSST çalışanı olduğum için, niceliksel analiz için gerekli verilerin önemli bir kısmını sağlayacak olan sisteme doğrudan erişimim bulunmakta ve bu sistemin nasıl kullanılması gerektiğini bilmekteyim. Araştırmamda erişimim olan verinin kamuoyuyla paylaştığımız ya da raporlarda kullandığımız kadarını analize dahil edeceğim.

Özdüşünümselliği bir araştırma yöntemi olarak gerekli görme nedenim, hem uzun yıllardır alanda saha çalışanı olarak bulunmam hem de bu sahada çalışmaya başlamama sebep olan kişisel deneyimlerimin varlığıdır. Alanın bu kadar içinden bir araştırmacı olarak kendi konumum üzerine düşünmeyi bir sorumluluk olarak görüyorum. Bu nedenle

hem kendi saha deneyiminin hem de gündelik hayat deneyiminin, bilgi ve inanç setlerimin bu araştırmaya nasıl yansıdığını anlamaya ve anlatmaya çalıştım.

3.1. Veri Analizi (Nitel ve Nicel)

Hapishanelerde hak ihlallerinin artıp artmadığını göstermek için hem CİSST'nin veritabanından hem de CİSST, İHD ve TİHV gibi alanda uzun yıllardır çalışan derneklerin raporlarından 2013 yılından itibaren her yılın hak ihlali sayılarını ve bu hak ihlallerinin hangi türlerinin arttığının verisini aldım. Hapishanelere sivil toplum erişiminin azaldığını ise bu raporları nitel olarak analiz ederek, eskiden yapıp şu anda yapılamayan hangi faaliyetlerin bulunduğu gibi karşılaştırmalardan faydalanarak, mevzuattaki yasal değişiklikler ve spesifik hak ihlali türlerindeki sayısal artış üzerinden göstermeye çalıştım. Veri analizini de basit karşılaştırmalar içereceğinden dolayı herhangi bir program kullanmadan manuel olarak yaptım.

CİSST'nin veritabanından faydalanmak isteme nedenim, hapishanelerdeki hak ihlallerini yıllara göre kaydeden ve 2006 yılından beri hapishane alanında çalışan bir ve aslında Türkiye'deki tek dernek olmasıdır. Hak ihlallerinin arttığı ve hapishanelerin sivil toplum erişimine getirdiği bazı engelleri bu veritabanından aldığım veriler ile gösterdim. CİSST'nin yapmış olduğu veritabanı Türkiye'de hapishane verisini tutan ilk ve tek sistem olması nedeniyle ben ve benim gibi saha verilerine ihtiyaç duyan araştırmacılar için çok önemli bir yerde duruyor. Aynı zamanda bu çalışmamda kullanmamın bir diğer nedeni de veritabanı sistemimizin daha fazla araştırmacı ve ilgili için görünürlüğünü arttırmak ve yapılan araştırmaların tartışma, analiz zeminini genişletmektir.

CİSST'nin 2015-2023 dönemini de kapsayacak şekilde uzun yıllardır tutmaya devam ettiği ve yakın zamanda erişimi kolaylaştırmak adına elden geçirdiği bu veri kullanılırken Kişisel Verileri Koruma Kanunu'nu (KVKK) hiçbir şekilde ihlal etmemek birincil önceliğimdi, bundan dolayı sadece raporlar gibi kamusal erişime açık olan kaynaklarda da paylaşılan sayısal veriyi kullandım. Tezde kamuoyuyla paylaşılmayan, mahpusların kimliğini açığa çıkaracak hiçbir özel veri kullanılmamıştır.

3.2. Derinlemesine Mülakat

Nicel olarak ulaştığım veri oldukça kısıtlı olduğundan dolayı argümanımı desteklemek noktasında tek başına yeterli değildi. Yarı yapılandırılmış mülakatı tercih etme nedenim; hem hapishaneler ve sivil toplumun hareket alanına dair çok fazla veri bulunmaması nedeniyle doğrudan hapishane alanında çalışanların sözlü anlatımlarının kritik bir önem taşıması, hem de nicel veriler yeterli ve erişmesi kolay olsaydı dahi hapishanelerin dışarıya kapanması ile hak ihlallerinin artışı arasındaki nedenselliği başkalarının da kurup kurmadığını anlatmaya yetmeyecek olmasıdır. Mülakatlar ile kurulan anlatıyı sayısal veri ile göstermek mümkün olamayacaktı. Bu sözlü anlatımlar ile sivil toplumun hem genel hem hapishaneler özelindeki alan kısıtlanması sürecini kapsamlı şekilde anlaşılabileceğini düşünüyorum.

Hapishane alanında çalışan birçok arkadaşımın da benim gibi hapishanelerde hak ihlallerinin arttığı ve sivil toplum erişiminin giderek azaldığı yönünde argümanımı destekleyen ortak bir görüşü vardı. Fakat yazdığımız raporlarda da verisel olarak bunu ispatlamakta zorlanıyorduk. Bu da bana tezim için yapacağım araştırmada da nicel veri analizinin tek başına yeterli olmayacağını göstermişti. Çünkü sadece CİSST'nin değil alanda çalışan diğer sivil toplum kuruluşlarının raporlarını incelediğimde de bu kurumların çalışanlarıyla seminerlerde, toplantılarda sıklıkla dile getirdiğimiz bu tespitimizin ispatını yapmak için tek başına yeterli olmadığını gördüm.

Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemini seçme nedenim ise mülakat yapılan kişinin anket formatıyla sınırlandırılmaması ve araştırma sorusuna dair tecrübelerinin kendi söylemiyle derinlemesine aktarılabilmesiydi. Katılımcıların deneyimlerini, tutumlarını ve bakış açılarını kendi sözleriyle ifade etmelerine olanak tanımak istedim. Bu sayede yarı yapılandırılmış mülakat yönteminin katılımcıya sağladığı esneklikten faydalanıldı. Mülakatlar sırasında bazı alt soruların kendiliğinden oluşması, konuşma içerisinde yeni sorular sormama olanak tanınması derinlemesine bir sorgulama yapma imkânı tanıdı. Bu da anketler veya tek başına benim gözlemim ile elde edilemeyecek kadar nüanslı bir veri sağladı. Yarı yapılandırılmış şekilde kurguladığım için beş ana sorum vardı. Sonrasındaki

sorular mülakatların akışına göre alt soru şeklinde kendiliğinden şekillendi. Beş ana soru sırasıyla şunlardır:

- 1) 2010'lu yıllardan bu yana, Türkiye'deki hapishanelerde hak ihlallerini arttığı ya da azaldığını düşünüyor musunuz?
- 2) Bu artış veya azalmanın sebeplerine dair düşüncelerinizi paylaşabilir misiniz?
- 3) Sivil toplum çalışanı olarak hapishanelere erişiminizde geçtiğimiz yıllara kıyasla bir farklılık gözlemlediniz mi? Farklılık olduğunu düşünüyorsanız ne gibi değişimlerden bahsedebilirsiniz?
- 4) Hapishane gibi mekanların sivil topluma daha kapalı ya da açık hale gelmesinin nedenleri ne olabilir?
- 5) Genel olarak sivil toplumun hareket alanına dair geçtiğimiz yıllara kıyasla bir daralma ya da genişleme olduğunu düşünüyor musunuz?

Bu çalışmada hak temelli faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşu çalışanlarından on kişi ile görüşüldü. Saha araştırması için kişi sayısı az bulunabilir belki fakat bu sahanın oldukça dar bir evrene sahip olduğu, bu alanda hak temelli faaliyet yürüten sivil toplum derneklerinin sayısının bir elin parmaklarını geçmediği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda mülakat yapılan kişi sayısının o kadar da az olmadığını belirtebilirim. Zaten doğrudan hapishane alanında çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşu ve saha çalışanı bulmanın zorluğu da beni bu tezi yazmaya iten temel nedenlerden biriydi. Araştırmanın, sivil toplum kuruluşlarının ilgisini hapishane alanına çekme hedefi de tam buradan kaynaklanmaktaydı.

Mülakatlar aşamasında bir süre sonra birbirini tekrar eden cevaplar duymaya başladığımda, yani aslında doygunluğa ulaştığını fark ettiğim yedinci görüşmemde yeter sayıya ulaştığımı söyleyebilirim. Görüşme yaptığım çalışmacıları yaş ortalaması 40 fakat 28-59 gibi geniş bir skalasına sahip. Bu çalışanların özellikle 15 Temmuz öncesinde de hapishane alanıyla ilgilenen kişiler olmasına özen gösterdim. Çalışmacıların hepsinin cinsiyet beyanı kadındı. Bu benim özellikle tercih ettiğim bir şey değildi. Sivil toplum alanında kadın yoğunluğu olması nedeniyle cinsiyet dağılımı bu şekilde denk geldi. Kişilerin meslekleri sosyal çalışmacı, sosyolog, avukat, psikolog şeklinde farklılık gösterse de hemen hemen hepsi kendisini aynı zamanda “sivil toplum uzmanı” ya da

‘insan hakları aktivisti’ olarak tanımladı. Hak temelli çalışan sivil toplum kuruluşlarından kişilerle görüşme nedenim; hapishanelere erişimi ve genel olarak hareket alanı kısıtlanan kurumların bunlar olmasından kaynaklı. Türkiye’de bütün sivil toplum kuruluşlarının hapishaneye erişiminin kısıtlandığını ya da genel olarak sivil toplumun daraldığını düşünmüyorum. Daha önce de açıkladığım üzere “rekabetçi otoriter rejimlerin” sivil topluma karşı ikili bir tutumu söz konusu. 15 Temmuz öncesinde de bu alanda çalışmış olanlarla görüşerek evrenimi biraz daha daraltmamın nedeni ise araştırma sorunun son yıllarda artan hak ihlallerine özellikle 2013 sonrasındaki değişime odaklanıyor olması. Bu arada geçen zamanda hak ihlallerin artıp artmadığını kıyaslayabilmesi için mülakat yaptığım kişinin biraz uzun zamandır bu alanda çalışıyor olmasına dikkat etmem gerektiğini düşündüm. Ayrıca CİSST’nin veritabanında tuttuğu bilgilerinin 2015 yılı itibarıyla daha düzgün bir şekilde ilerlemesi benimse 2013-2023 yılları arasına bakmam nedeniyle de 2015 yılından da daha önce alana girmiş insanların olmasına özen gösterdim. Görüşme yaptığım katılımcılar arasında 80’lerde, 90’larda, 2000’lerde de alanda faaliyet yürütmüş kişilerin olması bana geçmişle kıyas yapabilme şansı verdi.

Bu kişilere ulaşmak için kendi kişisel bağlantılarımı kullandım, mülakatı yaptığım kişilerin çoğunluğu öncesinde alandan tanıdığım insanlardı. Bu nedenle mülakat yapacak kişilere erişmem zor olmadı ve mülakatın yarı yapılandırılmış olmasından kaynaklı kendileri de bana gerekli gördükleri alt soruları rahatça belirttiler. Mülakat sorularını belirlerken de mülakatlar sırasında soruları sorarken de alanın öznesi olmamın avantajlarından faydalandım. Fakat bu alanın öznesi olmam elbette bazı sınırlılıklar getirdi. Kişiler, alanı hiç bilmeyen bu konuyu daha önce hiç konuşmadıkları birine değil, meseleyi birçok kez tartıştıkları birine olanları anlattıkları için dışarıya yaptıkları konferanslarda değindikleri temel meselelerin bazılarına zaten bildiğim varsayımıyla değinme gereği duymadılar. Derinlemesine mülakatlarda argümanımı destekleyen bir yerden “hapishanelerin sivil topluma artan mesafesinin içeride yaşanan hak ihlallerini arttırdığı” söylemlerine ek ve daha önce duyduklarımdan farklı olarak; hak ihlalleri arttığı için de sivil toplumun içeri girişlerinin engellendiği yönünde ortaklaşan bir yorum duydum.

Yarı yapılandırılmış mülakatların ardından kodlama yöntemiyle nitel ve manuel bir veri analizi yaptım. Fakat güvenlik nedeniyle görüşme yaptığım katılımcıların ve onların bulunduğu STK'ların isimlerini paylaşmayacağım. Yaş, cinsiyet, meslek, doğduğu yer gibi bilgilerin yer aldığı bir görüşmeci tablosu da paylaşmayı kimliklerini açık etmek bakımından riskli bulmaktayım. Sivil toplumun alanın giderek daraltıldığını, devlet baskısının sivil alanı ve çalışanlarını doğrudan tehdit ettiğini öne sürdüğüm bir araştırmada aksi yönde davranmanın çelişkili bir tutum olduğu kanısındayım. Bu nedenle kendilerinden sadece G1 (Görüşmeci 1), G2 (Görüşmeci 2) şeklinde bahsettim. Alanda çalışan çok fazla insan ve kurum olmaması nedeniyle isimlerini paylaşsam dahi yaş, cinsiyet, memleket ve çalıştıkları kurumların isimleri gibi bilgiler üzerinden kişileri tespit etmek oldukça kolay olacaktı. Bu nedenle etik duyarlılık gereği katılımcılara da başında belirttiğim üzere bütün bulguları basit kodlama yöntemiyle tamamen anonim şekilde, kendilerine başka isimler vererek paylaştım.

3.3. Feminist Metodoloji ve Özdeşünümsellik

Bu araştırmada, geleneksel araştırma yöntemlerinin sınırlamalarına ve dezavantajlarına bir alternatif olarak feminist metodolojiyi benimsedim. Feminist metodolojinin, araştırmama dair bakış açımı ve yaklaşımımı nasıl şekillendirdiğini ve bu sayede araştırmanın daha kapsamlı ve anlamlı hale gelmesini nasıl sağladığını aktarmaya çalışacağım.

Feminist metodoloji, sosyal bilimlerdeki geleneksel araştırma yöntemi paradigmalarına, özel olarak da pozitivist paradigmaya bir eleştiri olarak geliştirilmiştir (Letherby, 2003; Hesse-biber & Piatelli, 2007; Tanesini, 2012; Collins, 1986). Geleneksel araştırma yöntemleri, genellikle ikili bir düşünce sistemine dayanır (dualizm) ve araştırmacı ile katılımcı arasında hiyerarşik bir ilişki kurar. Ayrıca toplumsallıklarından arınmış nesnel bir araştırmacı kurgular ve varsayar. Bu durum, araştırmanın tek bir doğru bakış açısına sahip olduğunu ve araştırmacının bu bakış açısını temsil ettiğini varsayar. Bu geleneksel bakış açısı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve marjinalleştirilmiş grupların seslerini görmezden gelme eğilimindedir.

Feminist metodoloji ise bu geleneksel yaklaşıma karşıt bir bakış açısı sunar. Gerçekliğin tek bir doğru versiyonu olmadığını ve farklı deneyimlerin ve bakış açılarının eşit derecede geçerli olduğunu savunur. Feminist metodoloji ayrıca, araştırmacı ve katılımcı arasındaki ilişkinin eşitlikçi ve işbirlikçi olması gerektiğini vurgular. Bu sayede, araştırmaya katılan tüm taraflar araştırma sürecine katkıda bulunur ve araştırmanın sonuçları daha kapsamlı ve anlamlı hale gelir. Bu nedenle tıpkı diğer paradigmlar gibi feminist metodoloji de, yalnızca toplumsal cinsiyet çalışmalarında değil, herhangi bir sosyal bilimler araştırmasında kullanılabilir. Elbette ki bu metodolojiyi benimsemiş olmam araştırmanın yazım dilini de doğrudan etkileyen bir noktada durmaktadır. Hem feminist metodolojiyi benimsemiş olmam hem de yüksek lisans programımın “Sosyal Çalışmalar ve Sivil Toplum Kuruluşları Yönetimi” olması nedeniyle kendini araştırmanın öznesi de olmaktan çıkartmayan bir yazım dili kullandım.

Bu çalışmada, feminist metodolojinin temel ilkelerini araştırmanın her aşamasına uyguladım. Konuyu seçerken, kendi deneyimlerimden ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusundaki ilgime ilham aldım. Sahadaki çalışanların da çoğunluğunun kadın olması aslında sivil toplum alanında çalışanların çoğunluğunun kadın olmasıyla doğrudan bağlantılı. Bu nedenle hapisane alanında sahada çalışan kişi sayısının azlığı ile alandaki cis-hetero erkek sayısının azlığı aslında tam da tezimde ileri sürülen hapisane çalışmalarının daha az popüler olması meselesine denk düşmektedir. Bu durum bana hem sivil toplum alanında çalışanların (ve hatta bu yüksek lisans programındaki öğrencilerin) çoğunluğunun kadın olmasının toplumsal cinsiyet rollerinin profesyonel alandaki dağılımı ilişkisini hem de benim bu tezi yazma motivasyonum ile kadın kimliğim arasındaki ilişkiyi yeniden düşündürdü. Araştırma boyunca, kendi özneliğimi ve konuyla olan ilişkiyi sorguladım ve bu sorgulamaları araştırmama dahil ettim. Ayrıca, katılımcılarla eşitlikçi ve saygılı bir ilişki kurmaya özen gösterdim ve onların deneyimlerini ve bakış açılarını araştırmanın merkezine yerleştirdim.

Bu çalışmada feminist metodolojiden beslenerek, konuyu seçme sebebimden itibaren araştırmanın bütün aşamalarında kendi yaşamım, deneyimim, özneliğim ve özneliğimin araştırma içindeki yeri üzerine düşündüm. Araştırmacı kimliğim ile mücadeleci, sivil toplum çalışanı, devlet şiddetine tanıklık eden ve maruz kalan kimliklerimi birbirinden

ayırmaya çalışmadım, feminist metodoloji benliğimizi bu şekilde birbirine değmeyen parçalara ayırarak çalışma idealinin egemenin ideali olduğunu söyler (Tanesini, 2012). Farklı gerçeklikleri ve üzerine çalıştığım fenomenler arasındaki girift ilişkileri anlamaya, nüansların üzerinden atlamak yerine onları tutmaya ve görünür kılmaya gayret ettim. Feminist metodolojiyi benimsemek, bu araştırmanın daha kapsamlı, anlamlı ve etik bir araştırma olmasını sağladı. Nihayetinde, akademideki beyaz erkek egemenliğini sorgulayarak kendimi bir özne olarak öne çıkardığım için bu araştırma, feminist bir araştırmadır.

Elbette uzun yıllardır hapisane alanında çalışıyor olmam bu alanı görünür kılmak istememde büyük bir rol oynadı fakat görünür olmasını istediğim kısmı ise beni uzun yıllardır bu alanda tutan motivasyon ile aynıdır. Türkiye’de yaşayan sosyalist-feminist, Kürt-Alevi bir kadın olmak, politik ve etnik azınlık bir aileden geliyor olmak hapisane kavramının çok erken yaşlarda hayatımın merkezine oturmasına neden oldu. Hem benim hem aile fertlerimin yaşadığı gözüaltılar, ev baskınları, tutuklamalar, kapalı mekânlar ve hak ihlali ilişkisine dair birçok şey gösterdi. Hayatımın hiçbir aşamasında kaçmadığım (ve sanıyorum çoğunlukla da kaçmadığım) erkek-devlet şiddeti bütün yaşamımı doğrudan şekillendirmekteydi ve bu nedenle cezalandırma sosyolojisi ile tanışmak benim için hayatımı çok büyük ölçüde anlamlandıran ve aydınlatan bir noktada durmaktadır. Kendi kimliğimi, güç dinamiklerini daha iyi anlamamı ve deneyimlerimi teoriler ile doğrulamamı sağladı.

Deneyimlediğim şiddetin kaynağını anlamlandırmama yardımcı olan cezalandırma sosyolojisi beni doğrudan bu alanın en büyük performatif sahası olan hapisanelere götürüyordu. Kapalı mekânların kaderlerine terk ediliyor olmasının, buraların daha da karanlık daha da kalın duvarları olan, içlerinin sesini duyamadığımız, böylesine devlet tekelinde yerler haline gelmesinin getirdiği işkence ve kötü muameleye tanıklığım burayı daha da görünür kılmak istememe neden oldu. Tez konumu ve çalıştığım işi seçme motivasyonum verdiğim emeği bu alanda mücadele yürüten herkese karşı boynumun borcu olarak görmemden kaynaklanmaktadır. Bu noktada hissettiğim sorumluluğa özdüşünsel olarak bakmak, alana olan büyük duygusal bağımın köklerine inmek bana araştırmamı değerlendirmekte çok şey kattı. Bu deneyimleri sahadaki yansımalarıyla

birlikte ele almalı, içkin hiyerarşinin bu kendine özgü boyutuna nasıl uyum sağladığımızı, sağlamadığımızı, hangi sorumlulukları aldığımızı ve alamadığımızı da sorgulamalıyız. Bunu yapmazsak, özdüşünümsellik sadece yüzeysel bir dolgu olmaktan öteye geçemez.

Özdüşünümsellik (self reflexivity) mefhumunun etik çerçeve bakımından sıklıkla tartışılan bir mesele olduğunun farkındayım. Benim kim olduğum meselesinin araştırmamı baştan sona etkilediğini ve bunun aksinin hayatın doğal akışına aykırı olduğunu düşünüyorum. Fakat bu noktada özdüşünümsellik meselesinin, yani kim olduğumun çalışmama nasıl yansıtacağına bilincinde olarak bir araştırma yapmayı ve nerelerde nasıl yansıdığını aktarabilmeyi değerli buluyorum. Çünkü etnik ve politik kimliğimin, sahadan biri olmanın birçok yerde bana avantaj sağladığı gerçeğinin yanında kendi tecrübelerimin ve inançlarımın sahaya yansımalarının, benim araştırma konumun bir tarafı olmamın belli bir sınırlılık getireceğinin de farkındaydım. Bu sınırlılıkları aşabilmek adına araştırma boyu birden fazla veri toplama yöntemi kullandım ve kendi kimliksel ve saha deneyimlerime mümkün olduğu kadar eleştirel yaklaştım. Fakat unutmamak gerekir ki hapishane sistemi, sadece istatistiksel veriler ve akademik makalelerle sınırlı kalınamayacak kadar karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Aynı şekilde bu alanı şekillendiren devlet-sivil toplum ilişkisi de öyle. Bu sistemin işleyişini ve farklı yönlerini tam anlamıyla kavramak için, içeriden bir bakış açısı da son derece önemlidir.

Özdüşünümselliği düşünmek bu bakış açısını elde etmeme yardımcı olan güçlü bir araçtı. Kendi deneyimlerim ve gözlemlerim üzerinden hapishane sistemini, buranın sivil toplum ile ilişkisini ve bu sistemin işleyişine dair daha derin bir anlayış geliştirmeme imkân sağladı. Bu sayede, araştırmamda sadece verilerle sınırlı kalmayıp, hapishanelerin gerçek işleyişine dair somut örnekler sunabildiğimi ve kişisel deneyimlerim ışığında neyi araştırmam gerektiğine dair bir yol çizmemi kolaylaştırdığını düşünüyorum. Mülakat sorularında kendi saha tecrübelerimden yola çıkmak soruları belirlemem de bana avantaj sağladı, ayrıca sahanın öznesi olmak görüşmelerde araştırmacı-görüşmeci hiyerarşisi oluşumunu engelledi. Bu da çok yönlü kimliğimin araştırmanın veri toplama aşamasına yansımalarından biriydi. Özdüşünümsellik, sadece kendi deneyimlerimizi paylaşmakla sınırlı değildir. Ben de araştırmam boyunca kendi deneyimlerime eleştirel bakış açısıyla

yaklaşmayı, araştırmaya yansıdığım yerlerdeki gölgeleri yorumlamayı ve elde ettiğim sonuçlardaki etkimini sorgulamayı elden hiç bırakmamaya çalıştım. Veri toplamadaki sınırlılıkların araştırmayı nasıl etkilediğini değerlendirerek biraz da bunu aşmak için çoklu veri toplama yöntemi kullanmayı seçtim. Kendi saha tecrübemden elde ettiğim bulguları, çeşitli veri toplama yöntemlerinden elde ettiğim bulgular ile sürekli olarak sağlamasını yaptım. Sahayı bu araştırmanın bir parçası değil doğrudan eşlikçisi olarak gördüm ve yazım sırasında kendi sesim kadar görüşmecilerin seslerinin duyulmasına özen gösterdim.

3.4. Veri Toplamadaki Sınırlılıklar

Nitel ve nitel verinin paylaşılmıyor olması, alanın kapalı olmasının bu veriyi paylaşamaz kılması argümanımı ispat edecek bulguları toplamamda beni oldukça zorladı. Derinlemesine mülakat yapma nedenlerimden biri de buydu. Bu alanda faaliyet yürüten bir çalışmacı ve insan hakları savunucusu olmam nedeniyle katılımcılara ulaşmam ve onları mülakat yapmaya ikna etmem hiç zor olmadı. Derinlemesine mülakat yönteminin en zorunun kişilere ulaşmak olduğunu, çoğu zaman kar topu gibi yöntemlerle kişilere ulaşmak zorunda kalındığını biliyordum. Doğrudan alanın öznesi olmam ve çevremde alanın öznesi insanlarla dolu olmasının avantajı çaba harcamadan katılımcı bulmamdı. Fakat alanın öznesi olmak yukarıda bahsettiğim gibi araştırma yapan ile özne arasındaki hiyerarşiyi yıkmasının yanında bazı sınırlılıklar da getirdi. Bu da hem görüşmeci bulmamı kolaylaştıran hem de zorlaştıran bir faktördü. Alanda çok fazla insan olmadığımdan görüşmecilere ulaşmak noktasında zorluk yaşamadım. Fakat görüşme yaptığım insanların çoğu sahadan tanıdığım ve doğrudan iş yapma fırsatı bulduğın insanlardı. Bu da daha önce fikrini hiç duymadığım bir insanı dinleyememe ve dolayısıyla derinlemesine mülakatlardan bildiğimin çok ötesinde bir şeyler öğrenememe neden oldu. Ama bunun nedeni bizlerin günlük yaşamının sahada olmaktan kaynaklı biraz derinlemesine mülakat şeklinde geçiyor olmasıdır, yani benim yaptığım derinlemesine mülakat sorularını ne onlar ilk kez duymuştu ne de ben ilk kez sormuştum.

Mülakatlar sırasında en temel meselelere tekrar düşmek olacağı için değinilmediğini fark ettim. Çünkü zaten bunu benim de bulunduğum birçok etkinlik konuşmasında dile

getirmişlerdi ve araştırmayı yapanın kimliğini unutmak mümkün olmadığı için de bilgilerin hepsini önceden aldığım varsayımıyla tekrar düşmemek için temel bazı sorunlar ifade edilemedi. Mülakat bittiğinde bazı katılımcılara daha öncesinde konuştuğumuz meseleleri hatırlattığım da bunları daha önce defalarca kez konuştuğumuz için yeni bir şeyler söyleme gereği duyduklarından bahsettiler.

BULGULAR

Bu bölümde hapishanelerde sivil alanın daralmasıyla içeride yaşanan hak ihlalleri arasındaki ilişkiyi gösteren bulguları paylaşacağım. Bu kısmı argümanımı ayırdığım gibi üç ana başlığa ayırmaktayım. İlk başlığım “hapishanelerin sivil topluma kapandığını gösteren bulgular”, bu başlık iki parçaya ayrılıyor. Önce “sivil toplumun giderek daralan alanı”ndan bahsedeceğim daha sonra “sivil toplumun hapishanelerde daralan alanı”na ait bulguları sunacağım. Buradaki amacım argümanlarımdan bahsederken de belirttiğim otoriterleşen rejimlerde sivil toplumun hareket alanına daralması ile hapishanelerde sivil alanın daralmasını arasındaki ilişkiyi göstermek. İkinci başlığım ise “hapishanelerde hak ihlallerinin arttığına dair bulgular”, bu başlığı da “gündelik hayatta artan hak ihlalleri” ve “hapishanelerde artan hak ihlalleri” şeklinde ikiye ayırdım. Bu sıralamayla başlıklandırmaktaki amacım da yine argümanlarım da bahsettiğim dışarıda hak ihlalleri artıyorsa bunun hapishaneye de yansıtacağını ileri sürmüş olmamdır. Son olarak “sivil toplumun hapishanelere erişiminin azalmasıyla içeride yaşanan hak ihlallerinin artması arasındaki ilişkiye dair bulgular”ı hapishanenin sivil topluma mesafesi ve sivil toplumun hapishaneye mesafesi şeklinde iki başlık altında göstereceğim.

4.1. Hapishanelerin Sivil Topluma Kapandığını Gösteren Bulgular

Bu bölümde hapishanelerin sivil topluma kapandığını öncelikle sivil toplumun gündelik hayatta giderek daralan alanına dair bulguları daha sonra sivil toplumun hapishanelerde daralan alanına dair bulguları paylaşarak göstereceğim.

4.1.1. Sivil Toplumun Giderek Daralan Alanı

Türkiye’de sivil toplumun hiçbir dönemde tamamen bağımsız ve özgür bir şekilde faaliyet yürütebildiğini söyleyemeyiz (Tuna vd., 2022). Mütemediyen devletin kontrol altında tutmaya çalıştığı fakat mutlak bir kontrol de sağlayamadığı bir alan olarak devam etti (Yatkın, 2008). Siyasal kırılmalar neticesinde sivil toplumun hareket alanına zaman

zaman daha baskıcı politikalarla müdahale edildiği gerçeğinin yanında nispeten hafiflediği dönemler de görmekteyiz. 1980 sonrası sivil toplumun hareket alanının daha da daraldığını görmek mümkün. Bu dönemde sadece bağımsız kamuoyunun ulaştığı kadarıyla bile “23 bin 667 derneğin faaliyeti durdurulduğu” bilgisi söz konusu (Öndül, 2017). “Çok fazla sayıda mevzuat üç yıl gibi kısa bir zaman diliminde değiştirilmiş, çok kısa bir zaman diliminde ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, hukuksal alanlarda büyük tahribatlar yaratan uygulamalar yapılmıştır” (Öndül, 2017)¹. Bütün bu baskıcı uygulamalar sivil toplumun hareket alanına bir balyoz gibi inmiş, birçok hak savunucusu 90 güne varan gözaltılarda işkence görmüş, tutuklanmış, idam edilmiş ya da zorla kaybedilmiştir. İnsan hakları savunucuları ve sivil toplum çalışanları üzerinde “bir taciz biçimi olarak gözaltılar, soruşturmalar, yargılamalar” hala kullanılan en yaygın yöntemlerdendir (BİANET, 2004).

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara geldiği 2002 yıllarında, Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik hedefi, partinin ilk öncelikli gündem maddelerinden biri haline geldi. Bu hedefe ulaşmak için “AB müktesebatına uygun bir şekilde STK'lara dair bir takım özgürlükçü yasal değişiklikler yapılmıştır.”(Şahin & Akboğa, 2019, s. 4). Türkiye'nin AB uyum sürecinde insan hakları ve demokratikleşme alanında önemli ilerlemeler kaydettiği fakat bu ilerlemenin çok uzun sürmediği ve kalıcı olmadığı, hızlıca geriye dönen bir tablo çizildiğini görüyoruz (Kıras, 2009). Kıras, Anayasada yapılan

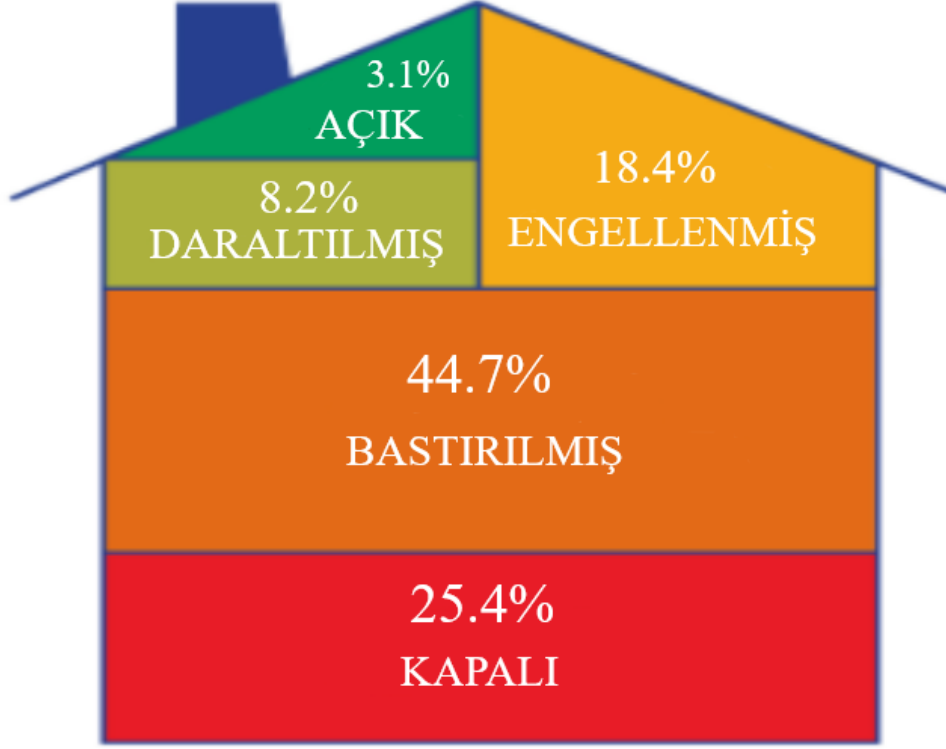
¹ Ayrıca bkz; 12 Eylül Askeri Darbesi'nin toplumsal ve siyasal bilançosu şöyle:

“1 milyon 683 bin kişi 'fiş'lendi, 650 bin kişi gözaltına alındı, Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı, 7 bin kişi idam istemiyle yargılandı, 517 kişiye idam cezası verildi, 259 kişinin idam dosyası Yargıtayca onandı, 49 kişi idam edildi, 71 bin kişi 141, 142 ve 163'den yargılandı, 98 bin 404 kişi 'örgüt üyesi' olmak suçundan yargılandı, 388 bin kişiye pasaport verilmedi, 14 bin kişi vatandaşlıktan çıkarıldı, 30 bin kişi siyasi mülteci olarak yurtdışına gitti, 300 kişi 'kuşku bir şekilde' öldü, 171 kişinin 'işkenceden öldüğü' belgelerle kanıtlandı, 14 kişi cezaevindeki uygulamaları protesto etmek için yaptıkları 'açlık grevi' sonucu yaşamını yitirdi, 30 bin kişi sakıncalı olduğu için işten atıldı, 1402 sayılı yasa nedeni ile 3 bin 854 öğretmenin ve 120 öğretim görevlisinin işine son verildi, 1402 sayılı yasa nedeniyle 9 bin 400 kişi kamu görevinden atıldı ya da sürüldü, 47 yargıç görevden atıldı, 7 bin 233 devlet görevlisi bölgeleri dışına sürüldü, 937 film 'sakıncalı' bulunduğu için yasaklandı, 23 bin 667 derneğin faaliyeti durduruldu, İstanbul'da gazeteler toplam 300 gün yayımlanmadı, 13 büyük gazete için 303 dava açıldı, 31 gazeteci cezaevine konuldu, gazeteciler hakkında toplam 4 bin yıl hapis cezası istendi, gazetecilere toplam 3 bin 715 yıl hapis cezası verildi, 300 gazeteci saldırıya uğradı, 3 gazeteci öldürüldü, 49 ton gazete, dergi ve kitap, sakıncalı olduğu için imha edildi.” (Öndül, 2017)

değişikliklerin ifade özgürlüğü, dernekleşme özgürlüğü, adil yargılanma hakkı gibi temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesine katkıda bulunduğunu belirtiyor. Ayrıca, bu değişikliklerin kuvvetler ayrılığı ilkesini güçlendirdiğini ve yargı bağımsızlığını artırdığını savunuyor. Bu süreçte birçok sivil toplum kuruluşu kurulmuş, sivil toplum ile iş birlikleri güçlendirilmiştir. “70’den fazla yasada yüzlerce madde değişiklikleri, 70 civarında yeni yasa kabulü, uygulamalardaki kısmi iyileşmeler olumlu adımlar olarak sayılabilir” (Öndül, 2017). Fakat bu olumlu sayılabilecek değişikliklerin hızlıca tersine dönmesinden, sivil toplum kuruluşlarının alana yeterince dahil edilememesinden, STK’ların bu süreçte “anahtar rol” oynaması gerekirken çok sınırlı görüşmelerle kenarda tutulmasından bütün bunların AB’ye vitrin süsü oluşturmak için yapıldığını görüyoruz (Yatkin, 2008).

Son yıllarda Türkiye’de sivil alan üzerinde yoğun ve yaygın bir baskı hâkim. Meşru taleplerini dile getiren, örgütlenen ve kamu politikalarına muhalefet edenler çeşitli engellerle karşılaşılıyor (Tuna vd., 2022). Bu durum, çeşitli yöntem ve taktiklerle sivil alan hareketliliğini kısıtlama çabalarını yansıtıyor. “Tüm dünyada örneğine sıkça rastlanan sivil alana dönük böylesi baskıcı yaklaşımlar, uluslararası insan hakları camiasında genellikle “kapanan” ya da “daralan sivil alan” kavramları etrafında tartışılıyor” (Tuna vd., 2022, s. 21). Uluslararası sivil toplum kuruluşu CIVICUS’un Kasım 2021’de yayınladığı araştırma, küresel sivil alanın giderek daraldığını ve birçok ülkede kısıtlamalarla karşı karşıya olduğunu ortaya koyuyor. 197 ülkenin 117’sinde sivil alan, farklı derecelerde baskı altında. Araştırma, sivil alan durumunu açık (open), daraltılmış (narrowed), engellenmiş (obstructed), bastırılmış (repressed) ve kapalı (closed) olmak üzere beş kategoriye ayırarak her ülkeyi inceliyor (CIVICUS Monitor 2021, 2024).

Şekil 4.1. Sivil Toplum Üzerindeki Baskıya Göre Kategorizasyon

(Kaynak: CIVICUS Monitor 2021, 2024).

Şekil 4.2. Sivil Toplum Üzerindeki Baskı Oranına Göre Ülkelerin Sınıflandırılması

(Kaynak: CIVICUS Monitor: Global Findings 2023, 2024)

Bu kategoriler, sivil toplum kuruluşlarının (STK) faaliyet alanı, ifade özgürlüğü ve barışçıl toplanma gibi temel sivil özgürlüklerin ne kadarının korunduğunu gösteriyor. Brot Für Die Welt'in Sivil Toplum Atlasına göre ise dünya çapındaki sivil toplum aktörlerinin manevra alanı endişe verici derecede az (BİANET, 2018). Artık dünya nüfusunun yalnızca yüzde ikisi sivil toplum özgürlüklerinin sınırsız olduğu devletlerde yaşıyor, üçte ikisinden fazlası otoriter devletlerde veya diktatörlüklerde yaşıyor.” Sonuçlar, Türkiye açısından da endişe verici. Türkiye, sivil alanın “bastırılmış” olduğu kategoride yer alıyor². Bu durum, STK'ların ve aktivistlerin faaliyetlerinin önemli ölçüde kısıtlandığı, ifade özgürlüğünün ve barışçıl toplanma hakkının ihlal edildiği anlamına

² Ayrıca bkz: "Türkiye baskı altındaki ülkeler kategorisinde peki baskı altında kavramı nasıl açıklanıyor: Sivil toplumun eylem kapsamı ciddi biçimde sınırlıdır. İktidardakileri eleştiren aktivistler izleniyor, taciz ediliyor, korkutuluyor, hapsediliyor, yaralanıyor ve hatta öldürülüyor. Bazı sivil toplum kuruluşları olmasına rağmen savunuculuk çalışmaları düzenli olarak engelleniyor. Kuruluşlar kayıtlarını kaybeder veya kapatılır. Barışçıl gösteriler düzenleyen veya gösterilere katılan kişilere sıklıkla devlet güçleri tarafından gerçek mermilerle ateş ediliyor veya gözaltına alınıyor, toplu tutuklamalar yaşıyor. Medya genellikle hükümetin görüşünü yansıtır. Bağımsız seslere rutin olarak baskınlar, fiziksel saldırılar veya uzun ceza davaları yoluyla zulmediliyor"(Meissier, t.y.).

geliyor. Türkiye'nin bahsi geçen diğer ülkelerle benzerliklerinin dikkat çekici olması, sivil alanın içinde bulunduğu durumun güncel tartışmalarda ele alınmasına da imkan tanıyor (Davas & Tekin, 2021).

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM)'nin “Sivil alan daralıyor, devlet sivil topluma kapılarını kapatıyor” başlıklı raporu da Türkiye’de sivil alanda daralmanın devam ettiğini ve sadece yeni üyelik bildirim zorunluluğunun bile dernek üyeliklerinde büyük bir düşüşe yol açtığını ortaya koyuyor (STGM, 2024). Araştırmaya göre, yaklaşık her beş sivil toplum kuruluşundan biri (derneklerin %12 si) yasal düzenlemelerden kaynaklı zorluklarla karşı karşıya. Hafıza Merkezinin “Sessiz Kalma: Hak Savunucularına Yönelik Yıldırma Politikaları” raporuna göre sivil alanı daraltma eğiliminin başladığı zaman, “2013 yılında gerçekleşen Gezi Parkı protestolarına kadar geriye götürülebilir” (Tuna vd., 2022). Polislin barışçıl göstericilere karşı orantısız güç kullanması, sivil alandaki hareket alanını kısıtlamaya yönelik bir eğilimin ilk işareti olarak yorumlandı (Amnesty International, 2013). Bu olay, sivil toplumun sesini yükseltme ve kamusal alanda etkili bir şekilde yer alma özgürlüğünü açıkça tehdit etmekteydi. Mart 2015'te yasalaşan ve kamuoyunda İç Güvenlik Paketi olarak bilinen tasarının, protestolar sonrasında güvenlik politikalarının sertleşeceğinin bir göstergesi olduğu ortaya çıktı (Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2015).

Bu gelişmelerin ardından Türkiye’nin siyasi iklimi hızla değişti ve sivil alan bu durumdan olumsuz etkilendi. 7 Haziran 2015 seçimleri gergin bir atmosferde gerçekleşti ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 2002’den beri ilk kez çoğunluğu sağlayarak seçimi kazanamamıştı. İkinci seçime kadar ve sonrasında birçok bombalı saldırı gerçekleşti özellikle 20 Temmuz 2015’teki Suruç ve 10 Ekim 2015’teki Ankara Gar katliamları Türkiye’yi büyük bir şiddet dalgasına sürükledi (İnsan Hakları Derneği, 2015). Görüşme yaptığım 10 katılımcıdan ikisi bu tarih aralığında derneklerini açmaktan çekindiklerini belirtti. Çünkü bu süreçte birçok insan hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştı. 1 Kasım 2015’te tekrarlanan seçimlerde AKP tek başına iktidara geldi. Bu süreç, Kürt meselesinin demokratik ve barışçıl yollarla çözümünü amaçlayan “barış sürecinin (çözüm sürecinin)” de sonlanmasına neden oldu. 2009’da Oslo Görüşmeleri sırasında Milli İstihbarat

Teşkilatı (MÎT) ile Kürdistan İşçi Partisi (Partîya Karkerên Kurdîstan – PKK) arasında yapılan görüşme ile başlayan bu süreç, 2013'te PKK'nın ateşkes ilanı ile devam etti ve 2014'te “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanunu” ile yasalaştı (6551 Sayılı Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun, 2014). “Barış süreci” Cumhurbaşkanı, 28 Şubat 2015'te açıklanan Dolmabahçe Mutabakatı'nın tanımadığı ifade etmesiyle 17 Temmuz 2015'te sona erdi. Kürt illerinde birçok köy Hendek Operasyonları ile hafızalardaki 1990'lar ve öncesi katliamlarını yeniden yaşadı (İnsan Hakları Derneği, 2015).

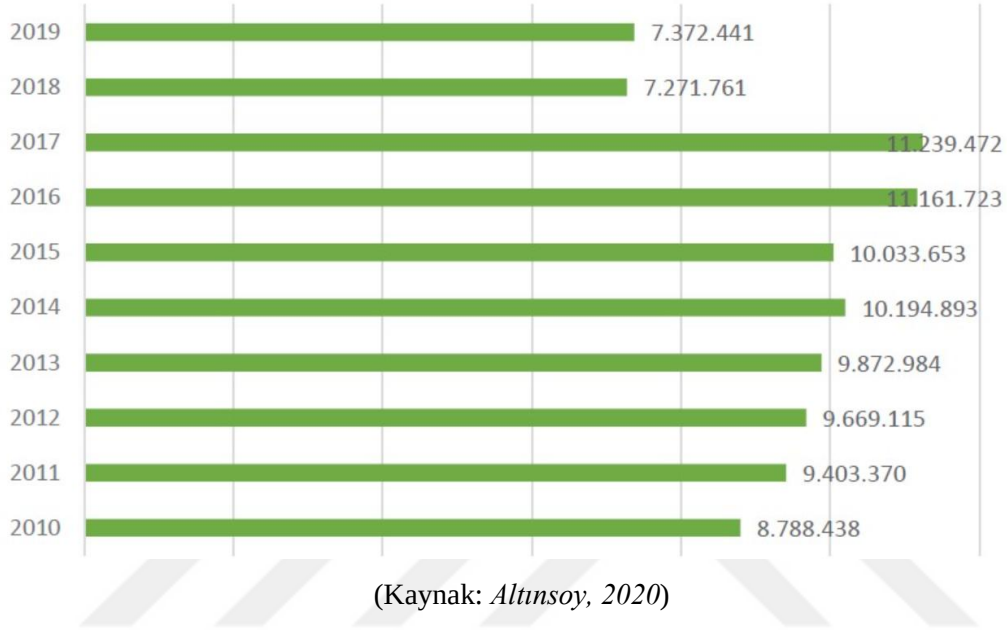
“2015 ve 2016 yıllarında Türkiye'yi bütünüyle etkisi altına alan Kürt sorununda çözüm sürecinin sona ermesi ve darbe girişimi gündemlerine bağlı olarak” temel insan hakları büyük erozyona uğradı ve sivil alan ciddi bir şekilde daraltıldı (Tuna vd., 2022).

15 Temmuz sonrasında işkence, ayrımcılık vb. hak ihlallerinde ciddi bir artış meydana geldi (Aydın & Avıncan, 2020). Devlet, sivil toplum örgütlerini baskı altına alarak bu hak ihlallerine dair izleme, değerlendirme savunuculuk faaliyetleri yapmasını da imkânsız hale getirdi. 15 Temmuz'dan sonra terörle mücadele yasaları çerçevesinde, sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanını doğrudan etkileyen pek çok yeni yasa çıkarıldı (Human Rights Watch, 2020). 80 Darbesi sonrasında da buna benzer bir durumla karşılaşmaktayız, güvenlik kaygıları öne sürülerek sivil toplumun faaliyetlerini düzenleyen yasaların genellikle kısıtlayıcı ve bürokratik engellerle dolu olmasının meşrulaştırıldığı bir dönemdi. Bu durum STK'ların kurulmasını ve faaliyet göstermesini zorlaştırıyordu (Biber, 2009). Keyman'a göre “Türkiye’de sivil toplumun serüveni imkansızlıklar içinde bir vaha”dır (Keyman, 2006). Birçok kaynakta darbe gibi siyasal kırılma süreçleri de tarihsel olarak “Türkiye’de sivil alanın darlığına neden” gösterilmiştir (Biber, 2009). Fakat 15 Temmuz sonrası hak ihlalleri anlamında dramatik bir yükselmeye sahip ve buna bağlı olarak da sivil alanın çok daha imkansızlıklarla sınındığı bir sürece girilmiştir.

Türkiye, dünyada sivil toplumun tehdit altında olduğu ülkeler listesinde üst sıralara yükselmeye başladı (Samar, 2024). Bu üst sıraya yükseliş CIVICUS'un dünyadaki sivil toplumu incelediği yıllık raporlarına göre de Brot Für Die Welt ve Human Rights Watch

Derneklerine göre de 15 Temmuz sonrasında arşa çıkmıştır. 23/7/2016 tarihli ve 29779 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren 22/7/2016 tarihli ve 667 sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname” ile birçok kurumun kapatılması, kapatılan kurum ve kuruluşların mallarına el konulması yasalaştırıldı (667 Sayılı KHK Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname, 2016). “OHAL'de toplam 178 medya kuruluşu kapatıldı, sadece dokuzunun kapatma kararı kaldırıldı. Kapatılan dernek sayısı 1425, vakıf sayısı 123” (Ergün, Aysel & Salman, 2017). 80 darbesinde 98 bin 404 kişi ‘örgüt üyesi’ olmak suçundan yargılanmıştı (Bianet, 2001).” 15 Temmuz süreci sonrasında da benzer bir tablo görüyoruz. Bu kapatmaların yanında sivil toplum üyeliği sayılarında da ciddi bir düşüş yaşandı. Birçok STK’nın kapatılması, üyelerinin yargılanması ve üye kaydı sırasında getirilen yasal prosedürlerin zorlaştırılması insanların örgütlenme özgürlüğü ve katılım hakkını büyük ölçüde zedelemiştir. STGM’nin “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri: Örgütlenme Özgürlüğü ve Katılım Hakkı” araştırmasına göre hem STÖ’lerin kuruluş hem de üyelik koşulları nedeniyle yeni STÖ kurma ve üyelik sayılarında düşüş yaşanmıştır (Abay vd., 2023). Araştırmaya göre bu düşüş devletin örgütlenme özgürlüğü ve katılım hakkına ket vuran yasaları ve uygulamaları nedeniyle yaşanmaktadır. Görüşme yaptığım katılımcılara “*genel olarak sivil toplumun hareket alanına dair geçtiğimiz yıllara kıyasla bir daralma ya da genişleme olduğunu düşünüyor musunuz*” diye sorduğumda G1 ve G7 bu konuda çok benzer cümleler kurarak 2000’lerin başında AB Uyum Süreci’nin de etkisiyle sivil alanda bir genişleme olduğunu ve 2010’lu yıllara kadar olumlu sayılabilecek gelişmelerle ilerlenildiğini belirtti. 10 görüşmeciden 3’ü ise bazı sivil toplum örgütlerinin hareket alanı daralırken bazılarının genişlediğini” belirtti. 3 görüşmeci de bazılarının daralırken bazılarının genişlemesi meselesinin hak temelli faaliyet yürüten ve yürütmeyen dernekler açısından değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizildi. Fakat bütün katılımcılar 15 Temmuz süreci sonrasında atıfta bulunarak hak temelli sivil alanın daraldığını belirtmiştir.

Şekil 4.3. Yıllara Göre Derneklerin Üye Sayıları

Yıllara göre derneklerin üye sayılarına baktığımızda, 4.3. numaralı tabloda görüldüğü gibi “2017 yılına kadar üye sayılarında genel bir artış vardır. 2014’ten 2015’e geçerken küçük bir azalma olsa da, 2017 yılına kadar istikrarlı bir artış vardır. Fakat 2018 yılına gelindiğinde derneklere üye sayılarında bir düşüş olduğu görülmüştür” (Altınsoy, 2020).

STGM’nin Türkiye’de faaliyet gösteren 1003 sivil toplum örgütüyle yaptığı saha araştırmasına göre ise 2020 yılında yasalaşan “Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun”unu STK’ların alanını daha da kısıtlanmış bir hale getirdi (Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun, 2020). “Saha çalışmasına göre sivil toplumun karar verme süreçlerine yerel ve ulusal düzeyde katılımı da gittikçe azalıyor. Anket araştırmasında kamu kurum ve kuruluşlarının organize ettiği toplantılara katılan STK’ların oranı yüzde 18’de kalırken, raporda "sivil alan daralıyor, devlet sivil topluma kapılarını kapatıyor" tespitinde bulunuldu (Samar, 2024).

Sivil toplum üzerindeki kontrolün ezici bir noktaya taşınmasına neden olan, 2020 yılında yasalaşan 7262 sayılı “Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun”u hem ulusal hem uluslararası düzeyde birçok kurumdan tepki aldı. Çünkü mevcut kanunda yer alan maddelerin sadece altısı terörle mücadeleye odaklanırken geri kalanı STK'ları kontrol altına almaya yöneliktir (Human Rights Watch, 2020). Bu durum, İçişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanı'na geniş yetkiler vererek insan hakları savunucularını hedef almayı daha kolay bir hale getirmektedir. Mevzuat STK'ları sıkı denetimlere tabi tutup bağış toplamasını ve iktisadi birçok faaliyetini keyfi olarak engelleyebilecek maddeler içermektedir. Kanun henüz teklif aşamasındayken bile aralarında CİSST'nin de bulunduğu 694 kurum “Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifi Anayasaya ve Örgütlenme Özgürlüğüne Aykırıdır” diyerek imzacı olmuş ve kanunun sivil toplum özgürlüklerini ve ifade özgürlüğünü tehdit ettiğini belirtmişti (TİHV, 2020). Ayrıca uluslararası düzeyde de İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch, 2020) "Türkiye hükümetinin terörizmin finansmanını engellemeye ilişkin yeni yasası, İçişleri Bakanlığı'na hoşnut olmadığı herhangi bir STK'nın meşru faaliyetlerini kısıtlamak için yeni yetkiler verme örtülü amacını taşıdığını" ifade ederek “Bu yasa örgütlenme özgürlüğünü sınırlamak için tehlikeli bir araç haline gelecektir, teklifin STK'larla ilgili hükümleri derhal geri çekilmelidir” yorumunda bulunmuştu (Human Rights Watch, 2020). Fakat bütün bunlara rağmen 43 maddeden oluşan yasa STK'lara danışılmaksızın sadece 7 yasada ufak değişiklikler yapılarak alelacele bir şekilde meclisten geçirilmiştir. Ayrıca bu kanun ile Dernekler Kanunu'nun yedi, dernek faaliyetlerini ilgilendiren Yardım Toplama Kanunu'nun ise dört maddesi değiştirilmiştir. Görüşme yaptığım katılımcılara hapisane alanında fon bulmanın kolay olup olmadığını sorduğumda 4 kişi bu çıkarılan yasayla genel olarak bağış toplamanın zorlaştırıldığını ve bunu bütün sivil toplum örgütlerini etkilediğinden bahsettiler.

Kanun yürürlüğe girmesinin ardından Avrupa Birliği'nden de tepki çekmişti. Venedik Komisyonu, kanunu inceledikten sonra, insan hakları açısından önemli sonuçlarının olacağını belirtti. Komisyonun hukuk uzmanları, kanunun uluslararası gereklilikleri aştığını ve özellikle dernek kurma özgürlüğü ve ifade özgürlüğü üzerinde olumsuz etkiler yaratacağını vurguladı. Nitekim öyle de oldu; Uluslararası Af Örgütü (Amnesty) 2021

yılında yayınlandığı bir raporla yasanın çok kısa bir süre içinde sivil toplum faaliyetleri üzerinde bıraktığı olumsuz etkisini gösterdi (Uluslararası Af Örgütü, 2021). AB'nin 2023 yılında yayınladığı İlerleme Raporu incelendiğinde de kanunun yol açtığı hak ihlallerine değinildi. Rapora göre “Türkiye'deki sivil topluma mali destek sağlayan yabancı bağışçılar, sıklıkla iftiraya uğramıştır ve yararlanıcı STK'lar, yabancı fonlardan faydalanmış olmaları nedeniyle, faaliyetlerinin suç sayılması riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Kadın hakları ile ilgili gösterilere katılmaları nedeniyle birçok kadın insan hakları savunucusu ve aktivisti gözaltına alınmış ve para cezasına çarptırılmıştır. 23 insan hakları savunucusunun “PKK'nin amaç ve hedefleri doğrultusunda sosyal göç hareketlerine ilişkin araştırma ve geliştirme projeleri yürütmek amacıyla AB ve Birleşmiş Milletler (BM) fonlarını kullanmaları” nedeniyle yargılandığı Göç İzleme Derneği (GÖÇİZ-DER) davası devam etmiştir. Terörle mücadele mevzuatının STK'lara ve insan hakları savunucularına karşı defaatle ve orantısız şekilde kullanılmasına ilişkin endişeler bulunmaktadır” (Avrupa Birliği Komisyonu, 2023, ss. 17, 31).

4.1.2. Sivil Toplumun Hapishanelerde Daralan Alanı

Sivil toplumun gündelik hayatta daralan alanı hapishanelerde de benzer şekilde ilerlemiştir. Yapılan yasal değişiklikler, yoksullaşma gibi problemler hapishanelere erişim noktasından da büyük engeller teşkil etmiştir.

4.1.2.1. Yapılan Yasal Değişiklikler

Katılımcıların hepsi “*sivil toplum çalışanı olarak hapishanelere erişiminizde geçtiğimiz yıllara kıyasla bir farklılık gözlemlediniz mi? Farklılık olduğunu düşünüyorsanız ne gibi değişimlerden bahsedebilirsiniz?*” sorusuna darbe ve pandemi sürecinin doğrudan erişimi etkilemiş iki büyük dönüm noktası olduğu yanıtını verdi. 10 görüşmeciden 8'i, 15 Temmuz sürecinde yapılan yasal değişikliklerin yanında “verisi tutulamamış” sadece pratikte kalan bazı uygulamalar ile hapishaneye erişimin zorlaştırıldığından bahsetti. Görüşmecilerden 3'ü “hapishaneler hiçbir zaman erişilebilir mekânlar değildi fakat son yıllarda daha kapalı hale geldi” yorumunu yaptı. Ayrıca görüşmecilerin neredeyse hepsi

farklı şekillerde de olsa pandemi yasaklarının bazılarının hapisanede kalıcı hale geldiğinden bahsetti. Bu noktada “devlet, deprem, salgın gibi krizleri daha ağır yasaklar koymak için bir fırsat olarak görüyor” şeklinde ifadeler kullanıldı.

Adalet Bakanlığı tarafından 2016 yılında yayınlanan genelgeyle, “Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik’te sivil toplum örgütlerinin hapisanelere girişine izin veren prosedür değiştirildi (Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik, 2005). 2016 yılında genelge ile yapılan bazı değişikliklere kapsamında sivil toplum örgütlerinin hapisanelere ancak belirli koşullarda ve izin alarak girebilmesine karar verildi (Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2016). Bu durum, sivil toplum örgütlerinin hapisanelerde yürüttükleri faaliyetlere büyük ölçüde engel teşkil etti. CİSST, İHD gibi kurumların da artık heyet olarak içeriye alınmaması hapisaneye girebilmek için tek yöntem olan avukat görüşlerine yönelmemize neden oldu. Fakat avukat görüşü hapisanenin içini (koşulları vb) gezme, topluca mahpuslarla görüşme, şartları gözlemleme şansı vermemektedir. Görüşmecilerden 4’ü artık sivil toplum olarak heyet ziyareti yapmak için başvurularda bulunulmadığını nasılsa izin verilmeyeceği düşüncesiyle birçok şeyi denemekten vazgeçildiğini belirtti. Bu nokta da doğrudan hapisane alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin değil de çocuk, engelli alanlarda faaliyet yürüten derneklerin içeriye daha rahat girebildikleri yorumunda bulundular.

2018 yılında, 5271 Sayılı “Ceza Muhakemesi Kanunu”na yapılan bir değişiklikle, sivil toplum örgütlerinin tutuklu ve hükümlülerle görüşmesine ilişkin hükümler değiştirildi (5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 2004). Yeni hükümlere göre, sivil toplum örgütlerinin tutuklu ve hükümlülerle görüşmesi için, Adalet Bakanlığı'ndan izin alması gerekiyor. Bu durum, sivil toplum örgütlerinin tutuklu ve hükümlülerle görüşmesinin daha zor hale gelmesine yol açtı. Bu değişiklikler hükümlüler ile yapılan avukat görüşlerini de zorlaştırdı.

4.1.2.2. Yoksullaşma

CİSST'ye ulaşan birçok mahpus T.C. Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü (PTT)'nin giderek artan mektup fiyatlarından şikayet etmektedir. Dışarıda yaşanan ekonomik kriz, hapishanelerde kendini daha derinden hissettirmekte ve mahpusların iletişim hakkını doğrudan etkileyen büyük bir faktör haline gelmektedir. CİSST'nin 2021 yılı raporunda tek tek her tematik alanı incelediğimizde “yoksulluk” meselesi neredeyse hepsinde en öne çıkan başlıktır (CİSST, 2022). Mektup fiyatlarının artmasının dışında “mektup okuma komisyonu” ya da “idare kaynaklı” olarak CİSST'ye mektup gönderemediğini ya da CİSST'nin mektuplarının verilmediğini belirten mahpuslar da bulunmaktadır. Son yıllarda artan haberleşme engeli sivil toplumun hapishanelere erişimini ciddi şekilde düşürmektedir. Hapishanelere bağımsız heyetler şeklinde giremeyen sivil toplumun mektuplaşma, avukat görüşü gibi seçenekleri de giderek kısıtlanmaktadır.

Ayrıca ekonomik krizin getirdiği bir diğer zorluk da faaliyetleri yürütmek için yeterli bağış veya fon bulamamaktır. Görüştüğüm derneklerin bazıları fon ile bazıları bağış ile faaliyetlerini yürütmekteydi. Fon bulmak konusunda sorduğum soruya hapishanenin ilgi çeken bir alan olmaması nedeniyle fon bulmanın da kolay olmadığı yanıtını aldım. Görüşmeciler giderek artan ekonomik krize dikkat çekerek bu noktada fonların başka önceliklere göre dağıtıldığını ve hapishanenin ne yazık ki hiçbir zaman öncelik oluşturamadığını belirttiler. Bağış ile faaliyet yürüten kurumlardaki görüşmeciler ise yoksullaşmanın bağış toplamak konusunda büyük bir zorluk getirdiğini, hapishane alanında çok fazla kimsenin bağış yapmak istemediğini isteyenlerin de maddi durumunun giderek buna daha elverişsiz bir hale geldiğini söylediler. Ayrıca fon alan derneklerdeki katılımcılar bağış alarak ilerlemenin zorluklarından bahsederken eğer hiçbir ayırım yapmadan bütün mahpuslarla çalışıyorsanız adli mahpuslarla çalıştığınız için politik çevrelerin bağış yapmaktan geri durduğu, politik mahpuslarla çalıştığınız için de adli mahpus yakınlarının bağış yapmaktan geri durduğu gibi önemli bir noktaya değindi. Bağışlarla faaliyet yürüten dernek çalışanlarında da “foncuya bağlı kalma” “bağımsız hareket edememe” endişesi hakimdi. Fakat fon ile çalışan sivil toplum örgütü çalışanları bu durumun aksine bağış toplayarak ilerlendiğinde yaşandığında bahsettiler. Bağış

topladığınız çevrenin “fikirlerini yansıtmak” bir açıklama yaparken “oraya uygun söylemler üretmek” gibi zorundalıkla doğduğunu ayrıca bağış topladığınız çevre tarafından çalıştığınız bir mahpus grubunun “sakıncalı bulunması” halinde bağış yapmayı kesme tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını belirttiler.

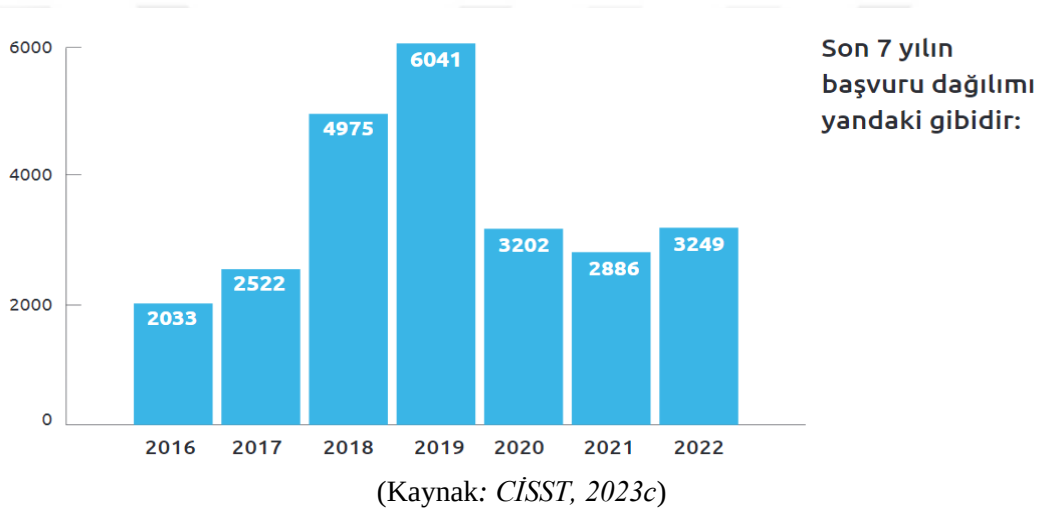
Fakat buna ek olarak kaynağını fonlardan sağlayan bir STK çalışanı olan G5 (Görüşmeci 5) “elbette bizi tek kısıtlayan devlet değil, fon verenlerin de herhangi bir hukuki durum yaşandığında kendilerinin haberdar edilme zorunluluğu gibi kuralları olabiliyor aslında bu da doğrudan örgütlenme özgürlüğünü etkileyen bir şey. Hapishaneler alanında çalışan bir derneğin mevcut Türkiye şartlarında hukuki süreçten geçmemesi mümkün değil. Bu şekilde maddeler olması fon alan kuruluşu geren bir yerde duruyor haliyle. Fakat bu noktada fon veren kuruluşlara mecburiyetimizin de devlet politikalarından kaynaklandığını unutmamak gerek. Çünkü devlet başka bir iktisadi kaynak üretimini mümkün kılmıyor, giderek artan bağış toplama, kampanya yapma vb. noktasındaki yasaklarla ve kısıtlamalar ile ayakta durmamızı zorlaştırıyor.” ifadelerini kullandı.

Bütün görüşmeciler bu alanda fon/bağış bulmanın zorluğunu ve bunun hapishaneye erişmeyi doğrudan etkilediğini vurguladı. Mektup göndermek, avukat ziyareti yapmak, kitap basmak, başvuru yapmak gibi birçok etkileşimin ücretlerinin günümüzde çok büyük tutarlara tekabül ettiğini ve hak temelli sivil toplum örgütleri için hapishaneye erişim noktasındaki son kalan alanların bunlar olduğu yorumunu yaptılar.

4.1.2.3. İnsan Hakları Başvuruları ve Cevapları

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST), mahpuslar ve yakınlarından gelen talepleri, şikayetleri ve hak ihlallerine dair iddiaları insan hakları izleme ve denetleme mekanizmalarına iletmek suretiyle takip etmektedir. CİSST, bu başvurularda ihlal iddialarının araştırılması ve incelemesini talep ederken, yerinde izleme yetkisi bulunan kurumları da hapishanelerde inceleme yapmaya ve bulgularını raporlamaya teşvik etmektedir (CİSST, 2023).

Şekil 4.4. CİSST'nin Yaptığı Başvuruların Yıllara Dağılımı

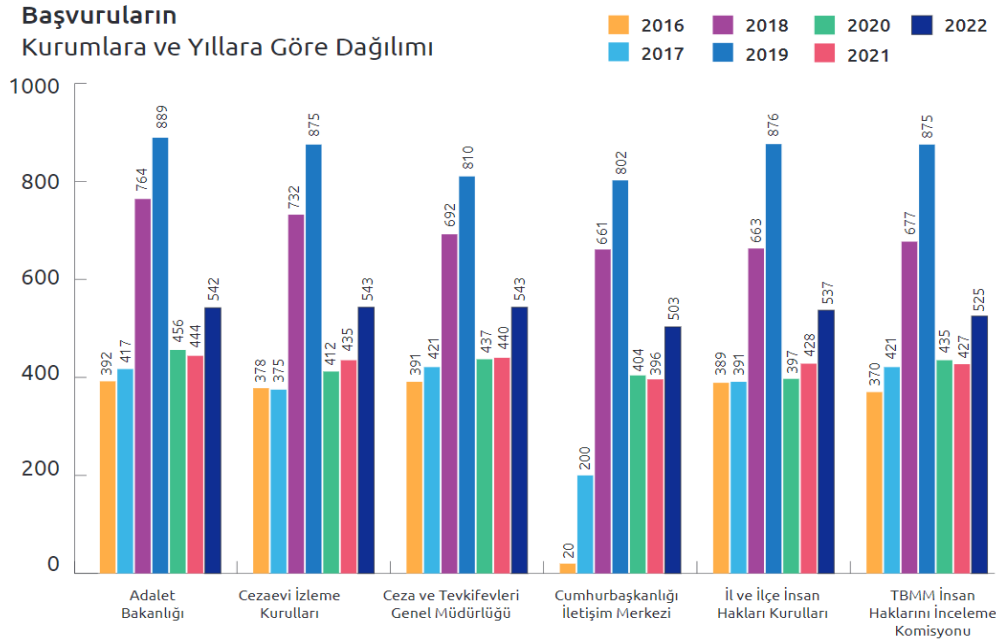

“Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi CİSST’ye ulaşan başvuru sayıları 2016-2019 yılları arasında artış gösterirken, 2020 ve 2021 yıllarında azalmıştır. Bunun sebeplerinden birinin, açık hapisanelerde tutulan mahpusların pandemi süreci boyunca izinli olması ve bu hapisanelerde tutulan mahpus sayısının önemli oranda düşmesi olduğu söylenebilir. Bir diğer sebep ise korona virüs hastalığı (COVID-19) kapsamında alınan önlemlerin mahpusların ifade özgürlüğü temelli haklarını da kısıtlamış olmasıdır” (CİSST, 2023c, s. 8).

CİSST’nin 2022 yılına ait İzleme Kurulları Raporunu incelediğimizde yıllara göre yapılan toplam başvuru sayısını, bu başvuruların hangi kurumlara yapıldığını ve hangi kurumların ne ölçüde cevap verdiği bilgilerine ulaşabilmekteyiz. Fakat “bu başvurular yalnızca CİSST’ye ulaşabilen ve şikayetlerinin idari kurumlara iletilmesini onaylayan

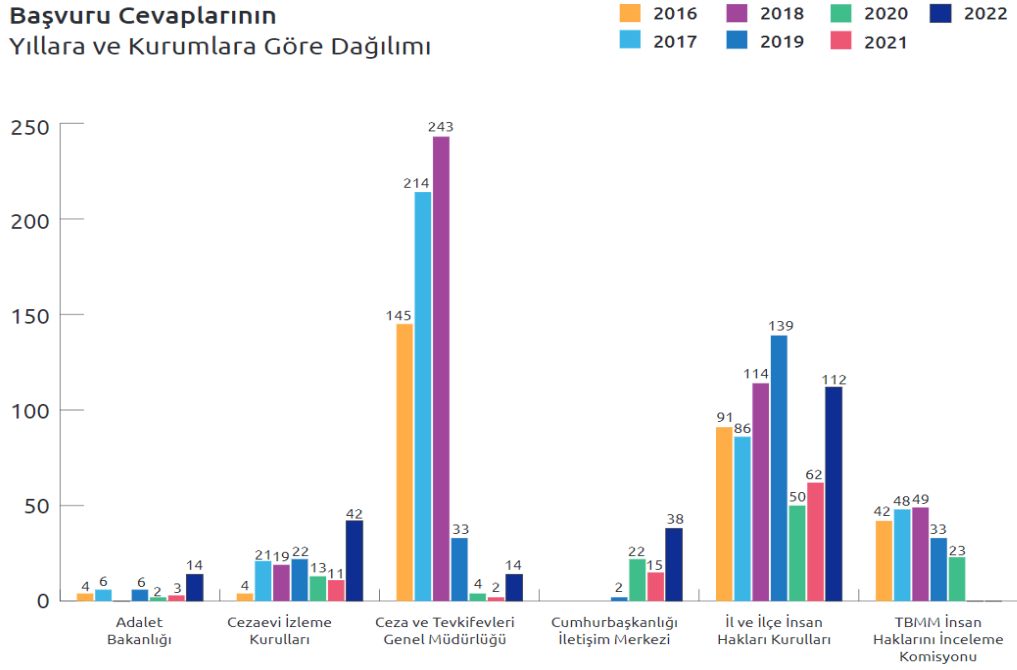
mahpuslar adına yapılan başvuruları içermektedir. Dolayısıyla derneğin görünürlük düzeyi, hapishanelerin sansür politikaları, mektup ücretleri, mahpusun okuma yazma bilip bilmemesi gibi birçok etken, CİSST'nden haberdar olsalar dahi mahpusların CİSST'ye şikayetlerini ulaştırmalarının önünde engel oluşturur. Bir diğer etken, mahpusların "misilleme" olarak ifade ettiği, hapishane idarelerini şikâyet etmeleri durumunda hapsedilme koşullarının daha da kötüleşeceğine dair olan endişeleridir” (CİSST, 2023c). Açıktan rıza vermemiş ve başvuru yapılmasını talep etmemiş hiçbir mahpus adına başvuru yapılmadığı için başvuru sayılarının aslında başvuru yapılmasını isteyen mahpus sayısını tam olarak yansıtmadığını söyleyebiliriz. Bu konuda derinlemesine mülakat yaptığım farklı sivil toplum kuruluşlarından görüşmecilerin çoğu başvuru sayısının aslında son yıllarda çok fazla arttığını fakat mahpusların doğrudan başvurudan çekinmesi nedeniyle raporlarındaki istatistiksel verinin az görüldüğünü belirtmişlerdi.

Şekil 4.5. CİSST’nin Yaptığı Başvuruların Son Yedi Yıla ve Kurumlara Dağılımı

(Kaynak: CİSST, 2023c)

Şekil 4.6. CİSST’nin Yaptığı Başvurulara Gelen Cevapların Son Yedi Yıla ve Kurumlara Dağılımı

(Kaynak: CİSST, 2023c)

4.5. ve 4.6. numaralı şekiller yine CİSST’nin 2022 yılına ait İzleme Kurulları Raporu’ndan alınmıştır (CİSST, 2023c). Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (CTE), Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gibi kurumların cevap verme oranında doğrudan düşüş görülürken, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları (İİHK) ve Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER)’nde ise başka kurumlara yönlendirme yaptığı ya da yetki alanına

girmediği şeklinde cevabı vermesi nedeniyle bazı yıllarda ufak bir artış görölmektedir. Görüşme yaptığım 10 katılımcının 8'i başvurulara verilen cevaplarda "kopyala-yapıştır" yönteminin arttığından bahsetti. Ayrıca görüşmeciler sıklıkla, bazı kurumların hiçbir incelemede yapmadan yalnızca kopyala yapıştır olumsuz cevaplar yazdıklarını, sadece cevap vermiş olarak görünmek için "bir kâğıt parçası" gönderildiği vurgusu yaptı. Ayrıca son dönemde birçok kurumun sivil toplumdan başvuru dahi almadığından bahsedildi.

"Devletin hapishane alanında STK'lar ile çalışmalar yaptığını düşünüyor musunuz? Bu işbirliklerinde artış veya azalma var mı?" sorusuna, G (Görüşmeci) 3 "Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) gibi bazı kurumlar hem bizlerle çalışmak isteyip, hem de başvurularımızı kabul etmeyebiliyor. İş birliği kurmak isteselerde onlar da bazı yasal engellerle karşılaşıyor" şeklinde cevap verirken, G (Görüşmeci) 5 "bizlerle genelde AB'ye sunulan raporlarda sivil toplum ile iş birliğinde olduklarını göstermek için görüşme çabasında oluyorlar, görüşme çabaları var ama sonuç alınan görüşmeler değil bunlar. Daha çok etkileşim aşamasında kalıyor ve bizim lehimize bir sonuç alınmıyor" cevabını verdi. Fakat görüşmecilerin yarısı "devletin tek bir kurumdan, kişiden oluşan bir yapı olmadığı" vurgusunu yaparak, bu nedenle devletin hak temelli hapishane çalışmalarına her ne kadar karşı konuşlansa da bazı kurumlarının iş birliği ve iyileştirme niyetinde olabileceği yorumunu yaptı.

4.1.2.4. Bilgi Edinme Başvuruları ve Veri Paylaşımı

STK'lar da CİMER üzerinden Bilgi Edinme hakkını kullanarak hapishanelere dair bilgiler talep edebilmektedir. CİSST "güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgiye erişebilmek adına hapishanelerle ilgili çalışmalar yapan kurumların stratejik faaliyet raporlarından, istatistiklerinden yararlanmış, bilgi edinme başvuruları ve soru önergeleri gibi yöntemleri de kaynak" olarak kullanmaktadır (CİSST, 2022, s. 8). CİSST'nin son yıllardaki hapishane raporlarını incelediğimizde her tematik alanın kendi teması alanında öne çıkan başlıklara dair veri elde edebilmek için Bilgi Edinme başvurularında bulunduğunu görmekteyiz. Fakat neredeyse her tematik alanının yaptığı başvuru "kamuoyunu ilgilendirmeyen kurum içi bilgi oldukları" gerekçesiyle reddedilmiştir (CİSST, 2022, s. 51).

Şekil 4.7. CİSST'nin Yapmış Olduğu Bilgi Edinme Başvurusuna CİMER Tarafından Verilen Cevap

CUMHURBAŞKANLIĞI
İLETİŞİM MERKEZİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
İLETİŞİM BAŞKANLIĞI

Başvuru hareketleri için tıklayınız.

Cevaplar:

Cevap: ADALET BAKANLIĞI > CEZA VE TEVKİFEVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (12.10.2022 09:56)

Cumhurbaşkanlığı Halkla İlişkiler Başkanlığından (CİMER) alınan 2204479860 nolu başvuruya ilişkin bilgi talep edilen ilgi sayılı yazınız incelendi.

Söz konusu başvuruya ilişkin olarak; Bilgi Edinme Hakkı Kanununun "Kurum içi düzenlemeler" başlıklı 25 inci maddesinde; "Kurum ve kuruluşların, kamuoyunu ilgilendirmeyen ve sadece kendi personeli ile kurum içi uygulamalarına ilişkin düzenlemeler hakkındaki bilgi veya belgeler, bilgi edinme hakkının kapsamı dışındadır. Ancak, söz konusu düzenlemeden etkilenen kurum çalışanlarının bilgi edinme hakları saklıdır." hükmü yer almaktadır.

Yukarıdaki açıklanan kanun hükmü gereğince, söz konusu başvuruya ilişkin talep yerine getirilememiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

(Kaynak: DGI - Directorate General of Human Rights and Rule of Law, 2023)

‘Bilgi Edinme Başvurusu’ yöntemini kullanan sivil toplum çalışanları yaptığımız görüşmeler sırasında “veriye ulaşmak için bilgi edinme başvurusu yapmanın eskiden daha efektif bir yöntem olduğunu” söylediler. Bu yöntemle toplanan veri çerçevesinde ihtiyaçları belirleyerek birçok politika önerisi geliştirildiğini, raporlarında kullandıklarını, bu nedenle de artık “bilinçli olarak veri paylaşılmadığını” belirttiler. G-5: Veri aldığımız birkaç site vardı, CTE’ye buradaki bilgilerin bazılarının güncel olmadığını ilettik. Bir süre sonra doğrudan sitenin ilgili sayfasını kaldırdı. Nereden veri aldığımız fark edilirse orası kaldırılıyor.” dedi. G (Görüşmeci) 1 ise benzer bir yerden “biz bir olumlu örnek oluşturabilecek bir kazanım elde ettiğimizde faaliyet gereği de bunu yaygınlaştırıyoruz,

hemen bu olumlu örneği engelleyecek bir yasa çıkartıyorlar” dedi. Yine bir başka görüşmeci: “veri toplamak, başvuru yapmak için hangi yolu kullanıyorsak devlet o yolu hızlıca kapatıyor. Devletin engel kasları oldukça gelişkin, hızlı bir şekilde önünüzü kapatabiliyor.” yorumunda bulundu.

CİSST 2020 Yıllık Hapishaneler Raporu’nda “veriye ve bilgiye ulaşırken karşılaşılan kısıtlamalar, COVID-19’un Türkiye’de görüldüğü Mart 2020 tarihinden itibaren yoğunlaşarak devam etmiştir. Salgın veriye erişim imkanlarını önceki senelerle karşılaştırıldığında fazlasıyla engellemiştir. Hapishanelere dair bilgiye erişimin kısıtlandığı zaman aralıklarının, insan hakları ihlallerinin yoğunlaştığı kaygı verici dönemlere denk gelmesi şaşırtıcı değildir. Bu gibi dönemlerde bilginin paylaşılmasına ve kapalı mekânların şeffaflaşmasına yönelik ihtiyaç daha da artmaktadır.” tespitinde bulunmuştur. “Bu durum, özellikle hapishane ve mahpus hakları alanında faaliyet yürüten sivil toplum örgütleri (STÖ) için muhtemel hak ihlallerine zemin hazırlama anlamında oldukça endişe verici bir hal alır. Foucault’nun da ifade ettiği üzere bu mekânlarda iktidar kendini gizleme gereği duymamaktadır. Nitekim CİSST’nin alandaki deneyimi de, hapishanelerin erişime en kapalı olduğu dönemlerin, insan hakları ihlalleri açısından en kaygı verici dönemler olduğunu doğrulamaktadır” (Sağlam & Demirbaş, 2020, s. 5).

4.2. Hapishanelerde Hak İhlallerinin Arttığına Dair Bulgular

Bu bölümde hapishanelerde artan hak ihlallerinin göstermek için öncelikle gündelik hayatta artan hak ihlallerine dair bulguları sunacağım. Ardından doğrudan hapishanelerde artan hak ihlallerine dair verileri paylaşacağım.

4.2.1. Gündelik Hayatta Artan Hak İhlalleri

2013 Gezi Parkı direnişinin ve barış sürecinin sona ermesiyle Türkiye’de siyasi ve toplumsal alanda ciddi bir daralma yaşanmaya başladı. Bu daralma, 15 Temmuz darbesiyle birlikte devlet tarafından yeni kanunlar çıkarılarak daha da derinleştirildi. Kapatılan yüzlerce dernek, vakıf vb. ve alınan yeni kararlar ile sivil toplum örgütleri üzerinde denetimlerin artırıldı. Hapsedilme ve hapishanelerdeki hak ihlalleri oranında

ciddi bir artış yaşandı (Aydın & Avıncan, 2020). Sivil toplum örgütlerinin bugününi anlamak açısından 15 Temmuz kritik bir noktada duruyor.

15 Temmuz sonrasında işkence, ayrımcılık vb. hak ihlallerinde ciddi bir artış meydana geldi (Aydın & Avıncan, 2020). “En az 125 bin 678 kamu görevlisi ihraç edildi, 270 kişinin öğrencilikle ilişkisi kesildi, 2 bin 761 kurum ve kuruluş kapatıldı, 3 bin 213 personelin rütbesi alındı. Olağanüstü hâl (OHAL) sürecinde toplam 204 medya kuruluşu kapatıldı. Kapatılan 179 medya kuruluşu arasında 53 gazete, 37 radyo istasyonu, 34 televizyon, 29 yayınevi, 20 dergi ve 6 haber ajansı bulunuyor. 2 yılda 6 bin 81 akademisyen ve üniversitelerin idari kadrosundan bin 427 personel ihraç edildi. 500 bini aşkın kişi gözaltına alındı, 30 binden fazla kişi tutuklandı (Cumhuriyet Gazetesi, 2020).” Dünya çapında 2017 yılında rekor sayıda gazetecinin hapishanelerde olduğu raporlanmıştır. Türkiye ise bu konuda dünyada ilk sırada gelmektedir (CIVICUS, 2018).

Devlet, sivil toplum örgütlerini baskı altına alarak bu hak ihlallerine dair izleme, değerlendirme savunuculuk faaliyetleri yapmasını da imkânsız hale getirmektedir. Sivil toplumu ve insan hakları savunucularını yeni yasalar ile tehdit eden otoriter bir rejim altında sivil toplumun hareket alanı da sakatlanır, “evcilleştirilir” (Yabancı, 2019). Bu tür süreçlerde insan hakları aktivistleri, sivil toplum çalışanları birçok baskıcı uygulamayla karşı karşıya kalır (BİANET, 2004). Sivil toplumun daralan alanı, faaliyetlerinin ve çalışanlarının otoriterleşen rejim yasaklarıyla engellenmesi de başlı başına büyük bir hak ihlalidir.

TİHV’nın yıllık İnsan Hakları Raporları incelendiğinde yıllara göre hak ihlalleri artışı gözlemliyoruz (TİHV, 2024). 15 Temmuz sonrası yaşanan hak ihlallerini anlattıkları 2018 yılı raporuna ve ardından 2022 yılı ve 2023 yılı raporlarına baktığımızda 15 Temmuz Darbe Sürecinin, Çözüm Sürecinin bitmesinin, genel OHAL uygulamalarının, COVID-19’un, 6 Şubat depreminin hak ihlallerini doğrudan etkilemiş süreçler olduğunu görüyoruz (Eylem vd., 2019; TİHV, 2022, 2023). Son raporuna göre “insan hakları fikrini referans almaktan tümüyle vazgeçen siyasal iktidarın ekonomiden toplum sağlığına kadar ülkenin tüm meselelerini güvenlik sorunu haline getiren, toplumu kutuplaştıran, şiddeti esas alan, bilhassa da Kürt sorununun ve uluslararası sorunların çözümünde çatışma ve

savaşı tek yöntem haline getiren politikaları sonucu 2023 yılında da kaygı verici boyutta yaşam hakkı ihlalleri yaşanmıştır.”

4.2.2. Hapishanelerde Artan Hak İhlalleri

Siyasi kırılma olarak nitelendirdiğimiz darbe, direniş vb. dönemlerde sivil toplumun hapishanelerdeki hareket alanını da incelemenin yararlı olduğu kanaatindeyim. Türkiye hapishanelerinde son yıllarda artan hak ihlallerine ve hangi dönemlerde hangi hak ihlali türlerinin arttığı (işkence, ayrımcılık vb.) örüntüsüne bakarak, dışarıdaki toplumsal hayata dair de yorum yapabiliriz.

Tablo 4.1. 2015-2023 Yılı Vaka Türü Dağılımının Sayısal Verisi³

VAKA TÜRÜ	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ayrımcılık	15	21	32	60	148	83	90	181	165
Disiplin	53	76	117	164	176	51	85	97	92
Açlık grevi ve ölüm orucu	0	1	0	0	0	0	1	38	47
Görüş	66	100	146	201	280	110	138	568	249
Hak İhlali	22	166	154	191	284	50	80	221	291
Hapishane	90	219	149	210	355	303	156	317	283
İfade Özgürlüğü	66	202	474	554	526	227	236	313	272
İşkence ve Kötü Muamele	28	79	139	149	370	141	152	231	219
Psikososyal Servis	4	8	8	26	15	7	7	8	37
Sevk Talebi	109	212	322	407	413	169	263	333	312

³ Bu tablo ve grafikleri CİSST Veritabanı'ndan araştırmacının talebi dahilinde ayrıca çekilen veri üzerinden oluşturulmuştur.

Tecrit	65	167	172	228	217	205	132	310	221
Tematik	212	315	340	451	445	445	341	519	521
Toplam	730	1566	2053	2641	3229	1791	1681	3136	2079

(Kaynak: CİSST Veritabanı, 2024)

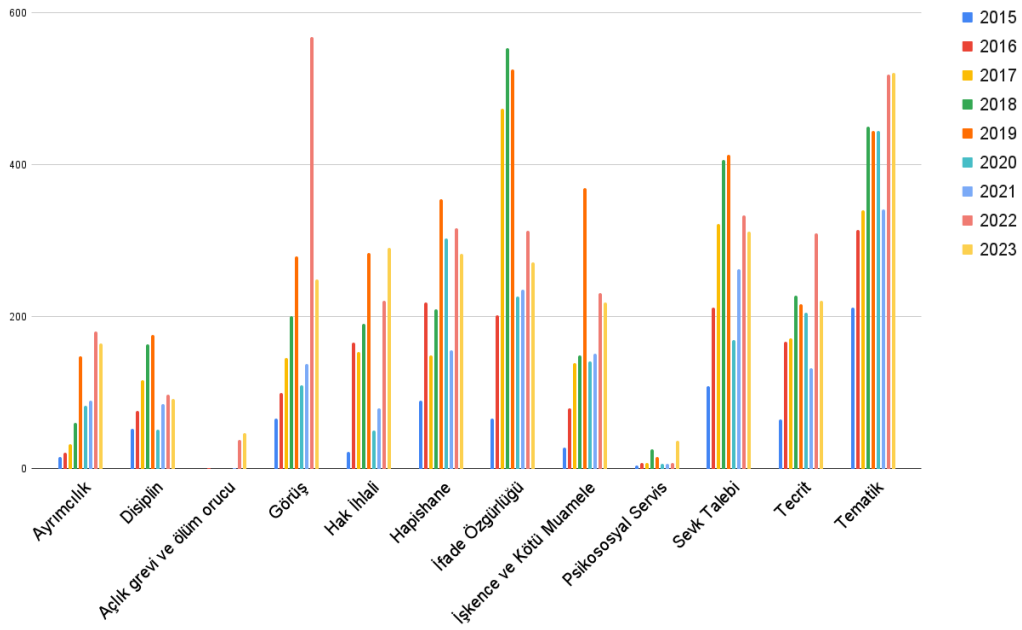
Tablo 4.2. 2015-2023 Yılı Vaka Türü Dağılımının Yüzdesel Verisi⁴

VAKA TÜRÜ	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ayrımcılık	2,1%	1,3%	1,6%	2,3%	4,6%	4,6%	5,4%	5,8%	7,9%
Disiplin	7,3%	4,9%	5,7%	6,2%	5,5%	2,8%	5,1%	3,1%	4,4%
Açlık grevi ve ölüm orucu	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	1,2%	2,3%
Görüş	9,0%	6,4%	7,1%	7,6%	8,7%	6,1%	8,2%	18,1%	12,0%
Hak İhlali	3,0%	10,6%	7,5%	7,2%	8,8%	2,8%	4,8%	7,0%	14,0%
Hapishane	12,3%	14,0%	7,3%	8,0%	11,0%	16,9%	9,3%	10,1%	13,6%
İfade Özgürlüğü	9,0%	12,9%	23,1%	21,0%	16,3%	12,7%	14,0%	10,0%	13,1%
İşkence ve Kötü Muamele	3,8%	5,0%	6,8%	5,6%	11,5%	7,9%	9,0%	7,4%	10,5%
Psikososyal Servis	0,5%	0,5%	0,4%	1,0%	0,5%	0,4%	0,4%	0,3%	1,8%
Sevk Talebi	14,9%	13,5%	15,7%	15,4%	12,8%	9,4%	15,6%	10,6%	15,0%
Tecrit	8,9%	10,7%	8,4%	8,6%	6,7%	11,4%	7,9%	9,9%	10,6%
Tematik	29,0%	20,1%	16,6%	17,1%	13,8%	24,8%	20,3%	16,5%	25,1%
Toplam	730	1566	2053	2641	3229	1791	1681	3136	2079

(Kaynak: CİSST Veritabanı, 2024)

⁴ Bu tablo ve grafikleri CİSST Veritabanı'ndan araştırmacının talebi dahilinde ayrıca çekilen veri üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 4.8. 2015-2023 Yılı Vaka Türü Dağılımının Sütun Grafiği

(Kaynak: CİSST Veritabanı, 2024)

Yukarıda CİSST'nin veritabanının çekilen verilerle yapılmış Tablo 4.1., 4.2. ve Şekil 4.8. incelendiğinde gündelik hayatta arttığı belirtilen ayrımcılık, tecrit gibi hak ihlallerinin hapishanelerde de benzer süreçlerde arttığını görüyoruz. Tablo 4.2'de de görüldüğü üzere ayrımcılık vakası 2018'den 2023 yılına kadar dramatik bir şekilde artmaktadır bununla birlikte tecrit 2015'te %8.9 iken 15 Temmuz sürecinin yaşandığı 2016 yılında %10.7'ye çıkmaktadır. Yine 2020 yılına gelindiğinde ise %6.7'lere gerileyen tecrit Pandemi nedeniyle %11.8'e çıkmaktadır. Doğrudan 'hak ihlali' olarak geçen vaka türü ise yine 15 Temmuz'un yaşandığı aralıkta yükselip ardından düşüşe geçmiş fakat son üç yılın verisine baktığımızda ise onun da dramatik yükselişini görmekteyiz. İdare ve Gözlem Kararları ve İnfaz başlığı ise 2022 yılı ile verisi tutulmaya başlanmış bir vakadır bu

nedenle sadece son iki yılın tablosunda yer almaktadır çünkü bu hak ihlali yaratan uygulama 1 Ocak 2021 tarihi itibarıyla başlamıştır. İdare ve Gözlem Kurulları kararları ile birçok insanın infaz süreleri uzatılmıştır (Adalet Bakanlığı, 2024).

Görüşmecilere “2010’lu yıllardan bu yana, Türkiye’deki hapishanelerde hak ihlallerini arttığı ya da azaldığını düşünüyor musunuz?” diye sorduğumda. Katılımcılardan 7’si gündelik hayatta “hak ihlallerinin arttığı” vurgusunu yaparak bunun hapishanelere de yansıdığını belirtti. Görüşmelerde dışarıda hak ihlalleri artarken hapishanelerde farklı bir durumun sirayet edemeyeceği, aynı şekilde hapishanede hak ihlalleri artmakta ise dışarıda azalmasının mümkün olmayacağı noktasında ortaklaşıldı. 10 görüşçiden 4’ü, Gezi Direniş’inden günümüze kadar gelindiğinde devletin artan baskısının gündelik hayatta da hissedildiğini ve dışarıda kötüleşen bir durumu hapishanede daha derinden hissedileceğini anlattı.

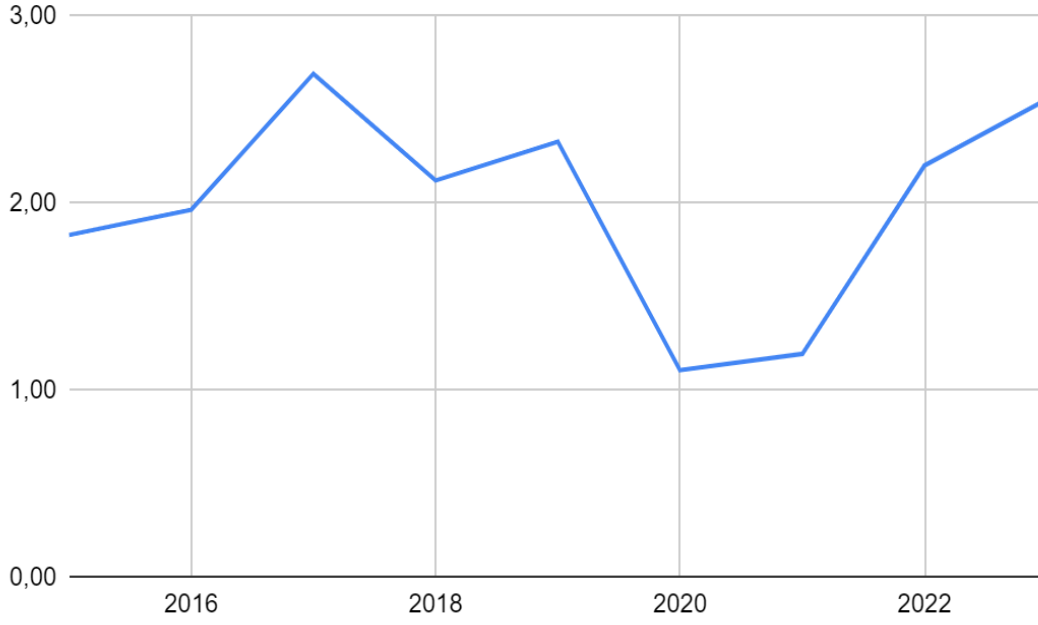
G (Görüşmeci) 1 “Hak ihlalleri artıyor aynı zamanda dün hak ihlali sayılan birçok şey bugün yasal düzenlemelerle meşrulaştırılıyor” dedi. Sıklıkla raporlarında da buna değindiklerini anlatan sivil toplum çalışanları görüşmeler sırasında hak ihlalleri verisi tutmanın oldukça zor olduğundan, hak ihlali kategorisine giren şeylerin hızlıca yasallaştırıldığından bahsetti. Ayrıca bu alanda çalışan insan kaynağının mevcut mahpus sayısını karşılamamasının veri tutmayı zorlaştıran bir diğer faktör olduğundan bahsedildi. G (Görüşmeci) 4 bu durumu şu şekilde açıklıyor; “yani şöyle oluyor hapishane alanında çalışan kısıtlı sayıda dernek ve kısıtlı sayıda insanız Türkiye hapishaneler ise giderek kalabalıklaşıyor. Hak ihlallerinin verisi tutmak ayrı bir mesai bunu çok titizlikle yapamıyoruz her zaman çünkü izleme ve değerlendirme faaliyetleri kadar savunuculuğa da zaman ayırmamız gerekiyor”

Tablo 4.3. Yıllara Göre Mahpus Başına Düşen Vaka Sayısı

Yıl	Mahpus Sayısı	Vaka Sayısı	Mahpus Başına Vaka Sayısı
2015	399	730	1,83
2016	797	1566	1,96
2017	763	2053	2,69
2018	1245	2641	2,12
2019	1387	3230	2,33
2020	1573	1742	1,11
2021	1408	1682	1,19
2022	1446	3183	2,20
2023	1079	2756	2,55

(Kaynak: CİSST Veritabanı, 2024)

Şekil 4.9. Yıllara Göre Mahpus Başına Düşen Vaka Sayısı

(Kaynak: CİSST Veritabanı, 2024)

Tablo 4.3. ve Şekil 4.9.’da gösterilen mahpus sayısından kasıt sadece CİSST derneğine başvuru yapan mahpus sayısıdır. Ayrıca vakadan kasıt da CİSST’nin en çok başvuru aldığı konu başlıkları neticesinde verisi tutulmaya karar verilen konularla kısıtlıdır. CİSST’nin veritabanından çekilmiş veri ile oluşturulan bu tablo ve grafiği incelediğimizde 2015 yılından sonra vaka sayısında yükseliş başladığını fakat 2020 yılına gelindiğinde düşüş yaşandığını görüyoruz. Burada her yıla düşen vaka sayısına değil her yıl mahpus başına düşen vaka sayısına bakarak yorum yapmanın daha doğru olduğunu düşündüğüm için oranlamayı mahpus başına düşen vaka sayısına göre yaptım. 2020 yılında hak ihlallerinde düşüş görünmesinin nedeni yukarıda daha önce de belirttiğim gibi “COVID-19 kapsamında alınan önlemlerin mahpusların ifade özgürlüğü temelli haklarını da kısıtlamış olması.” nedenlidir. Bu yıldan sonra hak ihlalleri sayılarında tekrar dramatik bir yükseliş gözlemlemekteyiz. Görüşmeciler “verisel istatistiğin hak ihlalleri artışının büyüklüğünü göstermekte” yeterli olmadığını düşünüyorlardı. Bunun nedenini de sözel olarak aldığımız, sahada gördüğümüz her vakanın niceliksel veriye dökülmesinin mümkün olmamasına bağlıyorlardı.

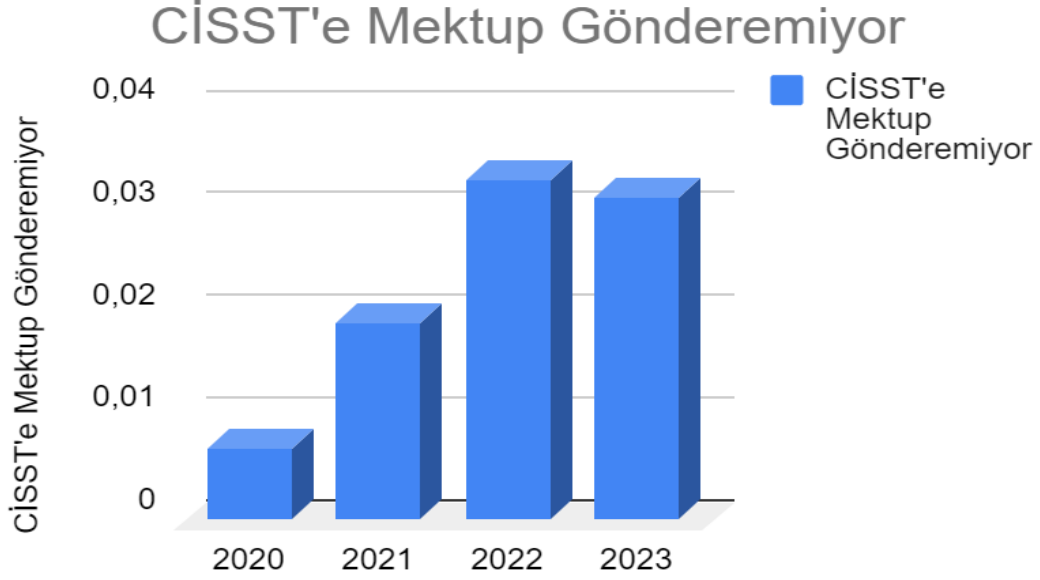
CİSST'nin 2022 yılı raporuna göre, Türkiye hapishanelerinde en sık görülen hak ihlalleri şunlardır; İşkence ve kötü muamele, tecrit, iletişim ve haberleşme hakkının ihlali, sağlık hakkının ihlali, eğitim hakkının ihlali, ekonomik ve sosyal haklar. Bu hak ihlallerinin büyük bir kısmı, mahpusların en temel insan haklarını ihlal ederek, ruh sağlığı ve fiziksel sağlıkları üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Bu hak ihlallerini aktarmak adına mahpusların yazdığı mektuplara el konulması ise hak ihlalleri zinciri oluşturmaktadır (CİSST, 2023a).

Tablo 4.4. CİSST'ye Mektup Gönderemeyen Mahpus Sayısı

YIL	Toplam Mahpus Sayısı	Vaka: <u>CİSST'e Mektup Gönderemiyor</u>
2020	1573	11
2021	1408	27
2022	1446	48
2023	1079	34

(Kaynak: CİSST Veritabanı, 2024)

Şekil 4.10. CİSST'ye Mektup Gönderemeyen Mahpus Sayısı

(Kaynak: CİSST Veritabanı, 2024)

Tablo 4.4. ve Şekil 4.10.'a bakıldığında; 2020 yılından bu yana CİSST'ye mektup gönderememe vakasındaki artışı gözlemlemekteyiz.

4.3. Sivil Toplumun Hapishanelere Erişiminin Azalmasıyla İçeride Yaşanan Hak İhlallerinin Artması Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Bu bölümde hapishanelerin sivil toplum erişimi bakımından daha kısıtlı mekânlar haline gelmesiyle içeride meydana gelen hak ihlallerinin artması arasındaki ilişkiye dair bulgular gösterilecek. Öncelikle hapishanenin sivil topluma mesafesini inceleyeceğim ardından sivil toplumun hapishaneye mesafesini göstermeye çalışacağım.

4.3.1. Hapishanenin Sivil Topluma Mesafesi

Son yıllarda geçmişe kıyasla sıklıkla alınan bir diğer şikâyet CİSST'nin yayınlarının engellenmesi yönündedir. Bu yayınlar mahpusların haklarını öğrenmesi ve başvuru yapabilmesini kolaylaştırmak maksadıyla hazırlanmaktadır. İçeride eğitim, heyet ziyareti

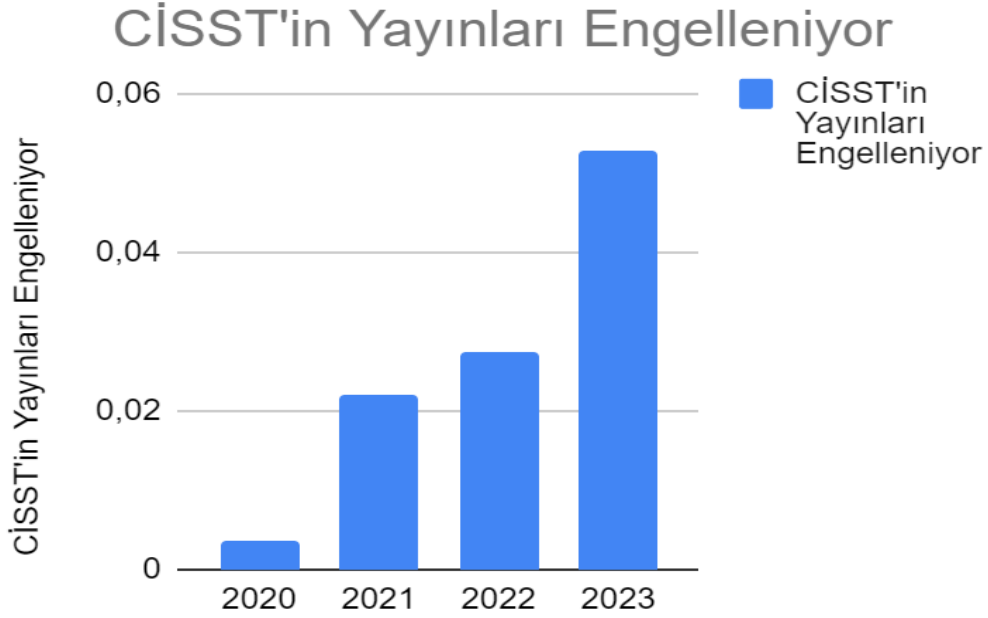
vb yapamayan sivil toplum kuruluşları için mahpuslara aktarım yapmanın diğer yollarından biri kitap, bilgi notu vb. yayınlardır. Fakat bu yayınların da son yıllarda engelleniyor oluşu sivil toplumun hapishaneye erişememesine, mahpusların haklarını mobilize etmesine yardımcı olamamasına neden olmaktadır. Haklarını bilmeyen mahpuslar neyin hak ihlali olduğunu da bilememekte, bazen de neyin hak ihlali olduğunu bilse dahi nasıl başvuru yapacağını bilememektedir. Yayınların, mektupların alınmaması gibi haberleşme engelleri mahpusların hem hak ihlallerini aktarmasını zorlaştırmak hem de hak ihlalleri karşısında ne yapacaklarını öğrenmelerini engellemek gibi yeni hak ihlallerine neden olmaktadır.

Tablo 4.5. CİSST'nin Yayınlarının Engellenme Sayısı

YIL	Toplam Mahpus Sayısı	CİSST'in Yayınları Engelleniyor
2020	1573	6
2021	1408	31
2022	1446	40
2023	1079	57

(Kaynak: CİSST Veritabanı, 2024)

Şekil 4.11. CİSST'nin Yayınlarının Engellenme Sayısı

(Kaynak: CİSST Veritabanı, 2024)

Tablo 4.5 ve Şekil 4.11’de 2020 yılından bu yana CİSST’nin yayınlarının engellenmesi vakasındaki artışı gözlemlemekteyiz.

CİSST başvuru mekanizmalarına bağımsız bir alternatif oluşturabilmek amacıyla savunuculuk faaliyeti yürütmekte ve mahpuslar adına gerekli kurumlara başvurular yapmaktadır. Hem giderek artan mektup gönderim ücretleri ve mektup gönderimine getirilen diğer bazı kısıtlamalar, hem hapishanelerin CİSST’nden gelen yayınları, mektupları almaması sivil toplum kuruluşlarının alternatif bir başvuru alanı olmasını da engellemektedir.

Ayrıca veri paylaşılmaması ve heyet ziyaretleri şeklinde koğuşların ve hapishanenin diğer bütün alanlarının gezilmesine izin verilmemesi, özel ihtiyacı olan mahpus gruplarına dair ne gibi düzenlemeler yapılması gerektiği konusunda da sosyal politika önerisi üretmeyi zorlaştırmaktadır. Hapishanelerin sivil topluma danışılmaksızın inşa edilmesi, sivil toplum ile içerideki engelli mahpusa dair verilerin paylaşılmaması, engellilik türlerine göre dizayn edilmeyen hapishaneler ile sonuçlanmaktadır (Sabak, 2021). Türkiye’de üç

adet R (rehabilitasyon) Tipi (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi, 2013) hapishane dışında doğrudan düzenli ve çoklu tedaviye erişilen hapishane yoktur. ⁵ Engelli ve hasta mahpuslar için inşa edildiği söylenen R Tipleri ya da sonradan engelliye göre düzenlendiği söylenen hapishaneler ise ne yazık ki engelliye uygunluk olarak sadece bazı alanları tekerlekli sandalyenin geçeceği büyüklükte inşa edilmiş ve engelli klozeti konulmuştur. Türkiye hapishanelerindeki “tuvalet, banyo, kalabalık koğuşlar, geçiş alanlarının darlığı, binaların çok katlı veya basamaklı olması gibi birçok yapısal etmen, engelli mahpuslar için en temel ihtiyaçlarına erişememek anlamına gelir. Engelli bir mahpus için hak ihlalleri, hapishaneye götürüldüğü ring aracına binerken başlar. Ring araçları basamak yükseklikleri, oturma kısımları, ışıklandırma, havalandırma vb. bakımından engelli ve hasta mahpuslara uygun değildir. Bazı ringlerde, yürüme engelli mahpusların ringe çıkmasını sağlayan rampaların eğimleri elverişli değildir. Ayrıca, hapishaneye giriş sırasında uygulanan prosedür, engellilere göre düzenlenmemektedir. Tekerlekli sandalye veya koltuk değnekleri kullanan engelliler, X-ray cihazlarından geçerken çeşitli zorluklarla karşılaşır” (CİSST, 2023a, s. 75).

CİSST’nin yıllık raporlarında özel ihtiyaçlı mahpus gruplarının karşılaştığı en temel sorunları engelli, çocuk, Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks + (LGBTİ+), kadın gibi tematik alanlara ayırarak paylaşmaktadır. Dış dünyayla bağlantısı kesik ve içeriye giriş çıkışın sıkı denetim altında olduğu hapishanelerde baskıcı ve kontrolcü bir ortam hakimdir. Bu ortamın olumsuz etkilerinden en çok etkilenen mahpuslar ise "özel ihtiyaçları olan gruplar" olarak ele alınmaktadır (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi, 2013). Görüşme yaptığım katılımcılardan G (Görüşmeci) 5, bu durumla ilgili “zaten hapishaneleri bu insanlara göre dizayn etmek dertleri olduğunu düşünmüyorum ama dertleri olduğu yerlerde de bilgileri olmadığını görüyoruz. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarına danışmak gerekiyor. Doğrudan mekânların engelli erişilebilirliği konusunda çalışan birçok engelli derneği varken özneye sorulmadan

⁵ Ayrıca bkz

<https://menemenrcik.adalet.gov.tr/>

<https://elazigrcik.adalet.gov.tr/>

<https://metris2tcik.adalet.gov.tr/iletisim-r>

engelli hapishanesi ya da engelli koğuğu yapıyorlar. Tabi ki de bu engelliye uygun olmayacaktır” yorumunda bulundu.

Hapishanelerin sivil topluma mesafesi arttıkça bu nedenle hak ihlalleri de artmaktadır. Bu dışarıda örülen hayat için de geçerlidir aslında. Devlet, sivil toplum kuruluşlarının politikaya katılımının önünü ne kadar açarsa ihlaller o denli azalacaktır. Han ve Efe “AB Uyum Yasaları ile Türkiye’de İşkence Yasağı Alanında Sağlanan Gelişmeler” adlı makalelerinde Avrupa Birliği (AB) uyum yasalarının Türkiye’de işkencenin yasal tanımı ve cezalandırılması, önlenmesi ve soruşturulması için yeni mekanizmalar kurulması gibi konularda önemli gelişmelere yol açtığını savunuyor (Efe & Han, 2013). Bu sayede 2000 sonrası yıllarda sivil toplum kuruluşları da işkenceyle mücadelede daha aktif rol almış durumdalar.

Arda İbikoğlu da “Hapishane ve Toplum: 1996 ve 2000 Açlık Grevlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış” makalesinde yapmış olduğu saha araştırmasından hapishanelerde sivil toplumun rolüne dair çok önemli bazı bulgular ortaya koymuştur. 1996 yılında “PKK, DHKP/C, MLKP, TKP(ML), TKEP/Leninist ve başka örgütlerden” mahpusların başlattığı açlık grevleri”, Türkiye’de geniş yankı uyandırmıştır (İbikoğlu, 2021, s. 75). Bu grevler sırasında iktidarda koalisyon hükümeti vardı ve sivil toplum da oldukça güçlü bir örgütlülüğe sahipti. Bu sayede grevler, hapishane koşullarında bazı iyileşmelerin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Ancak 2000’li yıllara gelindiğinde durum değişmiştir. 2000 yılında ise sadece üç örgütün mensubu mahpusların başlattığı açlık grevleri, devletin sert müdahalesiyle ve F Tipi hapishanelerin yaygınlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durumdaki değişimin arka planında, daha güçlü bir devlet yapısına karşı sivil toplum hareketinin zayıflaması yatmaktadır. Yaptığım mülakatlardan da vardığım sonuç 2000’ler döneminde STK’ların aktif katılımı ve müdahalesi sayesinde hapishanelerde hak ihlallerine karşı yürütülen mücadelelerden çok ağır bedeller ödense de bazı kazanımlarla çıktığıdır.

6 Şubat depremi öncesinde sivil toplum örgütleri devlete “deprem, yangın gibi acil durumlarda tahliyenin nasıl yapılacağı bir endişe konusu” olduğunu dile getirmekteydi (Alpar, 2015, s. 3). “Tüm mahpusların düzenli olarak bilgilendirilmesi, özel ihtiyacı olanların durumunun ise özenle ele alınması gereken acil durum tahliye planlarından,

hapishane personelinin dahi haberdar olmadığı örnekler görüyoruz” şeklinde birçok eleştiri de bulunuldu (Alpar, 2015, s.3). Deprem sonrasında ise sivil toplum kuruluşlarının hapishanelerin inşa ve yönetim süreçlerinde dikkate alınmamasının yol açtığı can kaybına varan hak ihlalleri görmekteyiz (CİSST, 2023b). Mülakatlarda, 1999 depremi sırasında da hapishane alanında çalışan görüşmeciler 1999 Marmara Depremi’nden sonra birçok kere hapishanelerin depreme hazırlanması gerektiğini olası bir depremde hapishanelerde yaşanacak kaosu aktararak önlemler alınması için başvurular yaptıklarını bahsetti. G (Görüşmeci) 8 “6 Şubat Depremi’nde yaşanan hak ihlallerinden ve kayıplardan 99 Marmara Depremi’nde onca başvurumuza rağmen önlem almayanlardır, sivil toplum olarak çok kez alınacak önlemler için birlikte çalışmayı teklif ettik” ifadelerini kullandı.

2010’lu yıllardan itibaren, Adalet Bakanlığı tarafından sivil toplum örgütlerinin hapishanelere erişiminin kısıtlanmasına yönelik bir dizi önlem alınmıştır. Bu önlemler, sivil toplum örgütlerinin hapishanelerde yürüttükleri faaliyetlere büyük ölçüde engel teşkil etmiştir. Sonuç olarak, Türkiye hapishanelerinde sivil topluma mesafe giderek artmıştır. CİSST’nin raporları, Türkiye hapishanelerinde sivil topluma mesafenin artmasının, mahpusların temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesine yol açtığını ortaya koymaktadır. Sivil toplum örgütlerinin hapishanelere erişiminin kısıtlanması, mahpusların eğitim, sağlık, kültür ve sanat gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, sivil toplum örgütleri, hapishanelerdeki hak ihlallerini tespit etmek ve bunların önlenmesi için çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmaların kısıtlanması, mahpusların hak ihlallerine karşı korunmasını da güçleştirmektedir. Sonuç olarak, Türkiye hapishanelerinde sivil topluma mesafenin arttığı gözlemlenmektedir. Bu durum, mahpusların temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesine ve sivil toplumun hapishanelerdeki rolünün zayıflamasına yol açmaktadır. Tüm bu bulgular sivil toplumun hapishanelere erişebilir olmasının doğrudan hak ihlallerine müdahale edebilme imkânı vereceğini göstermektedir.

4.3.2. Sivil Toplumun Hapishane Mesafesi

CİSST, “Hapishaneler, Sivil Toplum ve Üniversitelerin Rolü” projesi kapsamında 28 Aralık 2015 tarihinde bir konferans düzenlemiş ardından bu konferans kitaplaştırılmıştır. Bu “proje kapsamında Türkiye’nin 10 ilinde (bu iller merkez olmak üzere çevre illeri de kapsayan) toplantılar ve faaliyetler düzenlemiştir. Bu toplantı ve faaliyetler yoluyla yereldeki sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin o bölgede bulunan hapishanelere dair bilgi sahibi kılınması ve çalışma yürütmesi, çalışmaları varsa artırılması amaçlanmıştır.” Proje yerelerde sivil toplumun hapishanelere mesafesini azaltmak gibi bir amaçla başlatılmıştır, bu mesafenin azalmasının hapishanelerin görünür kılmak istenmesinin temeldeki amacı hak ihlallerine karşı da duyarlılık yaratmaktır.

Kamu sektörünün ve karar alıcıların politika yapım süreçlerine sivil toplumun katılımını öncelikli olarak görmemesi, sivil toplumun da bu sorunlara yaklaşımını ve çözüm üretme kapasitesini olumsuz etkilemektedir. “Hak temelli çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının hapishane ve mahpus haklarına yönelik ilgisizliği ve farkındalık eksikliği bu alanda yapılan çalışmaların sivil toplum kuruluşları tarafından yerel düzeyde savunuculuğunu olumsuz yönde etkilemektedir.” (Akın & Gök, 2017, s. 2). CİSST’nin yayınlamış olduğu “Yerelde Sivil Toplum Kuruluşlarının Mahpus ve Hapishane Çalışmalarındaki Yeri Araştırma Raporu” kapsamında yapılan araştırmada yerel ölçekte faaliyet gösteren hak temelli sivil toplum kuruluşlarının mahpus ve hapishane çalışmaları alanındaki rolleri, bakış açıları ve bu alandaki çalışmaları incelenmiş ve yerel sivil toplum kuruluşlarının hapishane ilgisinin ve bilgisin artmasının savunuculuk faaliyetleri açısından faydalı olacağı sonucuna varılmıştır (Akın & Gök, 2017).

Görüşme yaptığım katılımcılara “*Diğer sivil toplum kuruluşlarının hapishane alanına ilgisi nasıl?*” diye sorduğumda hepsi “hapishanelerin görünmeyen ve çalışılmayan bir alan” olduğu vurgusunu yaptı. Bu durumun içeride yaşanan hak ihlallerinin görünmemesine yol açtığı ve bakılmadıkça hak ihlallerinin arttığı tespitlerinde bulunuldu. G (Görüşmeci) 9, “bir yere bakmazsanız, orayı görünmez kılarırsanız hak ihlallerine açık bir hale getirirsiniz, hapishaneyi baksa da görünmeyen yerlere koydular, hem coğrafi olarak, hem de yasal olarak” dedi. G (Görüşmeci) 6’da benzer bir yerden “hapishanelerin

son yıllarda giderek daha da şehir merkezlerinden uzağa inşa edildiğini görüyoruz, hapishaneler gözden uzaklaştıkça sivil topluma kalın duvarlar ördükçe hak ihlalleri artıyor.” dedi. Fakat neredeyse bütün görüşmeciler bunların birbirini besleyen bir döngü olduğunu, sivil toplum hapishanelere girmedikçe hak ihlallerinin arttığını ve aynı zamanda hak ihlalleri arttığı için sivil toplumun içeri alınmadığını belirtti. Katılımcıların yarısı sivil toplumun kuruluşlarının hapishane ilgisinin az olmasıyla da hak ihlalleri arasında doğrudan bir ilişki olduğunu belirtirken 7’si daha örgütlü bir sivil toplumun hak ihlalleriyle mücadelede daha efektif sonuçlar alabileceğini belirtti. Bu noktada neredeyse bütün görüşmeciler sivil toplum örgütlerinin de bu alana olan ilgisizliğine dair eleştirel yorumlarda bulundu.

TARTIŞMA

Bu bölümde teorik arka planda sunduğum teoriler ile birden fazla araştırma ve veri toplama yöntemiyle elde etmiş olduğum veriler eşliğinde araştırma argümanlarının doğruluğunu tartışacağım.

5.1. Gezi Parkı Direnişi ve İç Güvenlik Paketi

Raporlar ve mülakatlar sonucunda Gezi Parkı Direnişi sonrasında kamuoyunda “İç Güvenlik Paketi” olarak bilinen yasa tasarısının Mart 2015’te yasallaşmasıyla devletin toplumsal olaylara müdahalesinde birçok şey değiştirdiğini görüyoruz (Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2015). Bu yasa, kolluk kuvvetlerinin yetkilerini önemli ölçüde genişleterek toplumu “makul şüpheli” konumuna getirdi ve barışçıl gösteri yapma hakkına engeller koydu (Tuna vd., 2022). Nitekim ilerleyen dönemlerde polis tarafından İstanbul İstiklal Caddesi’nde düzenlenen 8 Mart Feminist Gece Yürüyüşü, LGBTİ+ Onur Yürüyüşü ve Cumartesi Anneleri/ İnsanları’nın Galatasaray Meydanı’ndaki oturma eylemleri gibi etkinlikler sert müdahalelerle engellenmeye başlandı.

5.2. 2015 ve 2016 Yıllarında Sivil Alanın Daralması

2015 ve 2016 yılları, Türkiye’de siyasi iklimin hızla değişmesine ve sivil alanın daralmasına şahit oldu. 2009 yılında başlayan ve 2015 yılında sona eren barış süreci, Kürt meselesinin demokratik çözümüne dair umutlar taşıdı. Fakat sürecin sona ermesiyle birlikte Türkiye’de şiddet olayları arttı ve birçok insan hayatını kaybetti. Bu durum, sivil toplum kuruluşlarının (STK) faaliyetlerini de olumsuz etkiledi. 15 Temmuz süreci sonrası ilan edilen OHAL kapsamında birçok STK kapatıldı, yöneticileri tutuklandı ve faaliyetlerine kısıtlamalar getirildi. Bu durum, ifade ve basın özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerin ihlaline yol açtı. Bütün bu ‘siyasal kırımlar’ sonucunda bulgular kısmında

da gösterdiğim üzere Türkiye'de insan hakları ihlallerinde ciddi bir artışa neden oldu, STK'ların faaliyet alanları daraldı, hak ihlallerine dair izleme ve savunuculuk faaliyetleri engellendi. Bu durum, Türkiye'de sivil toplumun işlevini yerine getirmesini zorlaştırdı ve demokrasinin temellerini zayıflattı. Bu gelişmeler, Foucault'nun bilginin gücü ve beden kontrolü teorisiyle örtüşmektedir. Devletin sivil topluma olan baskısını artırması, hapishanelerin daha da izole edilmesine ve içeride yaşanan hak ihlallerinin artmasına neden olmuştur (Foucault, 2006).

5.3. Otoriterleşen Rejimler ve Sivil Toplum

Araştırmamın temel argümanlarına paralel olarak otoriterleşen rejimlerin sivil toplumun faaliyet alanını daraltmasıyla hapishanelerde sivil toplumun alanının daralmasının ve aynı şekilde dışarıda yaşanan hak ihlalleri arttıkça hapishanelerde de hak ihlallerinin arttığı argümanını ispat edebilmek için önce sivil toplumun daralan alanına dair ve gündelik hayatta artan hak ihlallerine dair bulgular paylaştım. Goodman, Rubin ve Phelps'in sarkacı kırmak (pendulum) teorisi, cezalandırma politikalarının mekanik bir süreçle ilerlemediğini, aksine devlet ve sivil toplum arasındaki mücadelelerle şekillendiğini vurgular. Bu teori, sivil toplum ile devlet ilişkisinin değişimine paralel olarak hapishanelerdeki hak ihlallerinin artmasını açıklamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır (Goodman vd., 2017). Sivil topluma karşı tutumda yaşanan değişimleri analiz etmek için kullandığım "siyasal kırılma" kavramını hapishanede sivil alanın daralmasını anlayabilmek açısından da önemli bulmaktayım. Bu kavram, sadece sivil toplumun hareket alanının gündelik hayatta değil, aynı zamanda cezalandırma alanı üzerinden devlet ile sivil toplum ilişkilerin nasıl değiştiğini anlamamızı sağlıyor. Türkiye bağlamında, hapishanelerin bugünkü şeklini alan "kırılma" olarak nitelendirilebilecek birçok kritik tarih var. Bu olaylar, hapishanenin ve sivil toplumla olan ilişkilerin önemli ölçüde değiştiği 15 Temmuz süreci gibi dönemleri temsil ediyor. Bu "kırılma" noktaları, Türkiye'de ceza sisteminin ve sivil toplumla olan ilişkilerin nasıl değiştiğini gösteriyor. Görüşmeciler ile yaptığım mülakatlar sonucu da hem 1980 Darbesi'ni hem 15 Temmuz sürecini yaşamış katılımcılar darbelerin ardından, ceza sisteminin ve dolayısıyla hapishanelerin daha otoriter hale geldiği ve sivil toplum üzerindeki baskıların arttığı

tespitinde bulunmuştur. Otoriterleşen rejimler, sivil toplumu baskı altında tutarak kendi iktidarlarını pekiştirme eğilimindedir. Bu bağlamda, hapishaneler sivil toplumdan izole edilerek içeride yaşanan hak ihlallerinin artmasına zemin hazırlamaktadır. Bulgular, hapishanelerdeki hak ihlallerinin artmasının, sivil toplumun hapishanelere erişiminin kısıtlanmasıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, Foucault'nun iktidar ve bilgi kontrolü teorisiyle örtüşmektedir (Foucault, 2006).

5.4. Hapishanelerde Hak İhlalleri ve Bilgiye Erişim

CİSST, raporlarında hapishanelerde bilgiye erişimin kısıtlandığı zaman aralıklarının insan hakları ihlallerinin en yoğunlaştığı kaygı verici dönemlere denk gelmesinin bir tesadüf olmadığı tespitinde bulunulmuştur. Bu bulgu, Foucault'nun bilgi ve iktidar ilişkisi teorisini doğrulamaktadır. Bilgiye erişimin engellenmesi, hak ihlallerinin görünürlüğünü azaltmakta ve sivil toplumun bu ihlallere karşı mücadele etmesini zorlaştırmaktadır. Hapishaneler, dış dünyadan tamamen izole edilecek şekilde kurgulansa da siyasi ve toplumsal değişimlerden oldukça etkilenir. Görüşmecilerin de ifade ettiği gibi hapishaneler ne izolasyonu tam olarak başarabilen ne de bireyselliği tamamen ezebilen "toplam kurumlar" olarak nitelendirilemez (Goodman vd., 2017). “Breaking the Pendulum” kitabında da bahsedildiği ve hapishanede artan hak ihlallerine dair sunduğum bulgular üzere hapishaneler birçok bakımdan “yoksunlukların en ağır hissedildiği mekânlar” olsa da mücadele belirgin şekilde seyretmektedir (Goodman vd., 2017). Çünkü cezalandırma tek bir güç merkezinin mutlak zafer elde edebildiği bir alan değil, mücadele sirkülasyonunun hiç bitmediği ve aktörler arasındaki mücadelenin sonucu bir alandır. Türkiye’de hapishane ve aslında diğer bütün alanlarda sivil toplumun hareket alanını kısıtlayan yasal değişiklikler, görüşmecilerin de dediği gibi ‘devletin engel kaslarını’ geliştirmektedir. Fakat bunun karşısında hala varlığını sürdüren STK’ların ve bu STK’lar ile haberleşmeye çalışan mahpusların olması ve bu engellemelerin karşısında yeni yol ve yöntemlerin aranması da devletin mutlak bir zafer elde edemediğinin bir göstergesidir. Karşılıklı olarak verilen bu mücadele bir aktörün engel kaslarının çok gelişmesine neden olsa da görüyoruz ki diğer aktörün alandan tamamen çekilmesini sağlamaya yetmemektedir.

5.5. Hapishanelerin Kuşatıcı Yapısı ve İktidar-Cezalandırma İlişkisi

Hapishanelerin kuşatıcı yapısı, iktidar ve cezalandırma ilişkisinin bir göstergesidir. Görüşmeciler, hapishanelerin şehir merkezlerinden uzaklaştığını ve sivil toplumun hapishanelere erişiminin zorlaştığını belirtmiştir. Bu bulgu, Foucault'nun hapishanelerin toplumsal kontrol ve disiplin mekanizmaları olarak işlediği teorisini desteklemektedir (Foucault, 2006). Hapishanelerin sivil toplumdan izole edilmesi, içeride yaşanan hak ihlallerinin artmasına ve bu ihlallerin görünürlüğünün azalmasına neden olmaktadır.

Ayrıca Foucault'un da ileri sürdüğü gibi iktidar yönetim biçimini cezalandırma üzerinden tezahür etmektedir (Foucault, 2006). Bu yüzden de dışarıdaki siyasal süreçler hapishaneyi doğrudan etkilemekte, bu dönemlerde içeriye dair hak ihlalleri gibi bilgilerin gizli tutulması devletini otoriter gücünü arttırmaktadır. Hapishanelerdeki hak ihlallerinin türleri ve sıklığı, siyasal iklimin ve rejimin değişimi hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Hapishanelerde tecritin arttığı dönemlerin dışarıda da OHAL ve pandemi kaynaklı kapatılmaların arttığı 2016 ve 2020 yıllarında yaşanmış olması da bunun bir göstergesidir. 2000 sonrası AB Uyum Sürecine kıyasla 2013'ten 2023'e kadar gelen 10 yıllık sürece baktığımızda, derinlemesine mülakat ve diğer bütün bulguların eşliğinde hapishanelerde hak ihlallerinin arttığı tespitini yapabilmekteyiz.

Goffman, hapishaneleri "modern kapatılma mekânları" veya "total kurumlar" olarak nitelendirerek, dış dünya ile bağlantıyı koparan ve kuşatıcı bir yapıya sahip kurumlar olarak tanımlarken buradaki kuşatıcılıktan kastı sadece fiziksel koşullarla sınırlandırmıyor, bilgi ve veriye erişimin de kurumun temel mantığıyla paralel bir şekilde sınırlandırılmasıyla kendini gösterdiğini ileri sürüyor (Goffman, 2015). Bu durum, hak temelli savunuculuk ve izleme çalışmaları için önemli bir engelleme unsuru oluştursa da devletin hapishaneleri tam anlamıyla "total kurumlar" haline getirme noktasında başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü Goodman, Rubin ve Phelps'in belirttiği üzere agonistik çatışmaların da yaşandığı cezalandırma alanı çeşitli aktörlerin mücadeleleri arasında şekillendiği için hapishaneler "toplam kurumlar" olmaya da direnebilen mekanlardır. (Goodman vd., 2017)

Görüşmeciler de benzer şekillerde yorum yaparak hak ihlallerinin bu nedenle arttığını söylediler. Bilgi Edinme Başvuruları aracılığıyla sorulan sorulara yanıt verilmemesi, genel olarak başvurulara gelen kopyala-yapıştır cevaplar, sivil toplum kuruluşları tarafından hapisanelere heyet ziyareti yapılamaması, veri paylaşılmaması ve veri elde edilebilecek bütün yollara handikaplar konulması hak ihlallerinin önlenmesini doğrudan engellediği için de hak ihlalleri artmaktadır. Goffman'ın analizine göre, bu kurumlarda yaşananlar ve bu kurumlara ait bilgiler, dış dünya ile sınırlı bir etkileşim halindedir. Bilgi ve veri kaynakları kurumun resmi kayıtları ve paylaşılan bilgilerle sınırlı kaldığından, hak ihlalleri ve sorunlar görünür olma mücadelesi verir. Bu da hapisanelere sivil toplumun erişiminin azaldıkça içeride yaşanan hak ihlallerinin artmasını açıklayan temel nedenlerden biridir. Çünkü söz konusu ihlallerin ve sorunların çözümünü de zorlaştırmaktadır. Ayrıca bu teori, katılımcıların “hak ihlalleri bakılmadıkça artar” yorumunu doğrulamaktadır. Modern dünyada sivil toplumun işlevini kavramak için, örgütlü toplumsal unsurların siyasi güce veya siyasi başarısızlığa nasıl ve hangi koşullar altında katkıda bulunduğunu incelemek önemlidir. Bu bağlamda, siyasi değişkenleri ve siyasal kırılmaları göz önünde bulundurmak gerekir (Foley & Edwards). Bu durum, hapisanelerin sivil topluma kapatılmasını ve içeride yaşanan hak ihlallerinin artmasını açıklamaktadır. Goffman'ın modern kapatılma mekanları teorisi, bu durumu desteklemektedir; hapisaneler dış dünya ile olan bağlantılarını kopararak hak ihlallerinin görünürlüğünü azaltmaktadır

5.6. Sivil Toplum ve Devlet İlişkileri: Teorik Çerçeve ve Pratik Yansımalar

Foley ve Edwards “The Paradox Of Civil Society” makalesinde iki ana sivil toplum yaklaşımını özellikle ele almıştır (Foley & Edwards, 1996). Sivil Toplum Örgütleri 1. (STÖ1) yaklaşım, daha çok Tocqueville, Putnam gibi isimlerin ideolojilerine dayanan bir yaklaşımdır. Demokratik yönetimlerde vatandaşın eylemlerinde nezaket/yasallık vurgusu yapar. Sivil Toplum Örgütleri 2. (STÖ2) yaklaşımı ise Polonya’daki komünist rejime ve Latin Amerika devletlerine karşı bir direniş olarak örgütlerini esas alarak devletten bağımsız zorba rejimlere karşı direniş örgütleyebilme vurgusu yapar. Bu noktada STÖ2 yaklaşımını ele alarak ilerlediğim için geleneksel siyasetten özerklik, muhalif

savunuculuk için bir ön koşul olduğunu savunmaktayım. Çünkü STÖ’ler güçlü oldukları ölçüde yönetim kurumlarına belirli ihtiyaçları ve ortak yararları karşılama konusunda meydan okuyabilir (Foley & Edwards, 1996). Bunu 1990’lar ve 2000’ler açlık grevlerini incelediğimizde de görüyoruz. Nitel ve nicel veriler bakıldığında; 1990’larda dağınık bir koalisyon hükümetinin karşısında güçlü ve muhalif sivil toplumun kazanımlar elde edebildiği bir açlık grevi örneğine karşı 2000 yılında sivil toplumun örgütsüzlüğü karşısında güçlenmekte olan bir devletin katliamla sonuçlanan sert müdahalesini görüyoruz (İbikoglu, 2021).

“Düşünürlerin insan doğasına nasıl bir yaklaşım gösterdikleri, nasıl bir toplum istedikleri konusunda bizlere büyük bir ipucu vermektedir” (Fabre, 2018, s. 125). Bu noktada düşünürlerin nasıl bir sivil toplum istediklerine bakarak nasıl bir devlet istedikleri yorumunu da yapabileceğimizi ileri sürmekteyim. Hobbes insanı acımasız bir şeytan olarak gördüğü için, sivil topluma, insanların kendi bağımsız iradeleriyle bir arada durabilecekleri oluşumlara izin vermeyen otoriter bir rejimde yaşayan bir toplum tahayyül etmektedir. Locke, Hobbes’a nazaran devlet aygıtı ile toplum arasında bir güç dengesi kurmaya çalışmaktadır. Egemenin gücünü “kuvvetler ayrılığı” ilkesi ile kısıtlar çünkü Locke’a göre insan bir “tabula rasadır”. Rousseau ise diğer ikisine göre de çok daha özgürlükçü bir toplum algısına sahiptir. Çünkü o, insanların toplumsal bir sözleşme olmadan savaş halinde yaşamalarını kendi doğalarına değil, özel mülkiyeti getirdiği eşitsizlik tehlikesine yormaktadır. Bu yüzden Rousseau için sivil toplum her zaman devlet otoritesini denetleyebilecek kadar da güçlü olmalıdır. Ona göre karşılıklı rıza göstererek hem birbirimize hem bir egemene bağlandığımız sistemde amaç bir arada barış içinde yaşayabilmekse bunu güçlü bir otorite kurarak değil, güçlü bir sivil toplum kurarak başarabiliriz (Fabre, 2018).

Ayrıca, sivil toplum, “demokratikleşme ve demokratik yönetim için yeterli koşul olma işlevini, bireysel özgürlük ve bağımsızlıkların hareket alanını genişletmek ve güvence altına almak için devlet gücünü azaltmayı amaçlayarak yerine getirir” (Keyman, 2006). Toplumsal yaşam alanının daraldığı bir ortamda, sivil toplum örgütleri için hareket etmek imkânsız hale gelir. Bu hareket alanı “otoriter rejimlerde evcilleştirilir, sakatlanır ve tecrit altına alınır” (Yabancı, 2019). Fakat Türkiye bu bağlamda “rekabetçi otoriter” bir rejim

benimsemektedir (Yabancı, 2019). Bilge Yabancı bahsettiği devletin sivil topluma karşı takındığı çelişkili tutum bu rekabetçi otoriterlik ile ilgilidir. Bu noktada bazı sivil toplum örgütlerinin hareket alanı daralırken bazılarının genişleyebilir.

Mülakat yaptığım hak temelli STK çalışanları da bunu destekleyen bir yerden devletin hapishaneleri hak temelli sivil topluma kapattığı ve genel olarak hak temelli sivil toplum örgütlerinin hareket alanını daraltırken muhalif olmayan, kendi politikalarını benimsemiş birçok sivil toplum örgütünü de desteklediği yorumunda bulundu. Bu noktada elde edilen veriler, araştırmanın hapishanelerin hak temelli sivil alana kapatıldığı yönündeki argümanını doğrulamaktadır. Hapishanelerde sivil alanın daralması ve genişlemesi üzerine yapılan bu araştırmada sivil toplum kuruluşlarına bakarken hak temelli çalışan sivil toplumun baz alınmasının nedeni de budur. Sivil toplumun da tıpkı devlet yapısı gibi tek bir bütünden oluşmadığı, parçalı ve birbiriyle “uyumlu olmayan karmaşık bir argümanlar dizisi” olduğu gerçekliğinin yanında Keyman gibi sivil topluma, “sosyal yaşamı değiştirmeyi amaçlayan ve hak temelli olarak çalışan, devletten bağımsız olarak örgütlenen kuruluşların otoriteden bağımsız olarak kurdukları bir alan olması idealinden yaklaşılmaktadır (Keyman, 2006).

Sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkiler, teorik çerçevede sunulan argümanlarla örtüşmektedir. Sivil toplumun hapishanelere erişimi, hak ihlallerinin önlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Ancak devletin otoriterleşen yapısı, sivil toplumun bu rolünü yerine getirmesini zorlaştırmaktadır. Teorik olarak, sivil toplumun güçlü ve etkili olabilmesi için devletin sınırlı ve demokratik bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Ancak Türkiye’de devletin otoriterleşmesi, sivil toplumun işlevselliğini zayıflatmakta ve hak ihlallerinin artmasına yol açmaktadır.

5.7. Devlet ve Sivil Toplum Etkileşimi: Hapishaneler ve Hak İhlalleri

Devlet-sivil toplum ilişkisi ve bu ilişkinin değişimi hapishaneleri dolayısıyla burada yaşanan hak ihlallerini de şekillendirebilmektedir. Bu bağlamda mülakat yaptığım görüşmecilerin yarısı “devletin tek bir kurumdan, kişiden oluşan bir yapı olmadığı” belirterek devletin, hak temelli hapishane çalışmalarına her ne kadar karşı konuşlansa da

bazı kurumlarının iş birliği ve iyileştirme niyetinde olabileceği yorumunu yaptı. Bu da Rubin ve Phelps, "Fracturing The Penal State" adlı makalelerinde, klasik cezalandırma teorilerinde sıkça kullanılan "ceza devleti" kavramına getirdikleri eleştiriye doğruluyor (Rubin & Phelps, 2017). Klasik ceza devleti yaklaşımı, birleşik ve aktörsüz bir devletin cezalandırmaktan sorumlu olduğu algısını yaratıp günümüz ceza infazı literatüründe aktörler ve kurumlar arasındaki kırılma, çeşitlilik ve sürekli çatışmayı göz ardı ediyor. Yazarlar, Michigan'dan tarihi bir olayı inceleyerek ceza infazı sisteminin karmaşık ve iç içe geçmiş bir yapı olduğunu, farklı kollardaki devlet aktörlerinin birbirlerinin amaç ve politikalarına direnç gösterdiğini gösteriyor. Bu durum, devletin cezalandırma politikasında tek bir güç merkezinden her alana homojen şekilde yayılan bir tutum sergileyememesini açıklıyor. Bu durum görüşme yaptığım katılımcıların bahsettiği devletin bazı kurumlarının iş birliği niyetine rağmen engellerle karşılaşılabilme ya da bir kurum başvurularını reddederken diğerinin kendilerine başvuru yapılması istemesi ikililiğine iyi bir örnektir. Bu nedenle devlet, bazı alanlarda sivil toplumla da iş birliği kurma çabasına girebilir çünkü devlet de sivil toplum da tek bir bütün değildir ve cezalandırma alanının değişimi aktörler arasındaki mücadele sonucu şekillenmektedir.

Cezalandırma alanını analiz ederken devlet ve sivil toplumu homojen bir güçler bütünü olarak değil, farklı kurumlardan ve aktörlerden oluşan karmaşık birer yapı olarak ele almak bu nedenle önemlidir. Migdal'ın devlet ve sivil toplum perspektifi de bu iki oluşumu birbirinden tamamen bağımsız varlıklar olarak değil, etkileşim halinde olan ve birbirini karşılıklı olarak şekillendiren yapılar olarak görür (Migdal, 2001). Devletin farklı kurumlarında farklı ideolojiler ve çıkarlar barındırması, mutlak bir bütünlük oluşturmayı zorlaştırır. Sivil toplum da tek bir sesle ve aynı amaç doğrultusunda hareket eden monolitik bir yapı değildir. Farklı sivil toplum kuruluşları ve aktivistler, farklı talepler ve mücadele yöntemleri ile devlete karşı farklı tavırlar sergileyebilirler. Bu nokta TİHEK gibi kurumların doğrudan sivil topluma örgütlerine başvuru yetkisi vermezken STK'lar ile bir araya gelme çabasını açıklamaktadır. Farklı sivil toplum kuruluşlarının ve devlet kurumlarının varlığı ve her birinin kendine özgü çıkarları ve ideolojileri, bu ilişkinin karmaşıklığını artırır. Bu nedenle, Türkiye'de sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi statik bir şekilde ele almak yerine, dinamik ve değişken bir süreç olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bulgular, Kasaba ve Bozdoğan'ın ileri sürdüğü

Türkiye’de sivil toplum-devlet ilişkisinin tek bir kalıba sığmayacağı ve bu ikisinin tek bir tanımının olmamasından mütevellit ilişkinin dinamiğinin de tek yönde ilerleyemeyeceği savını doğru çıkartmaktadır (Bozdoğan & Kasaba, 1997).

Yaptığım mülakatlar, CIVICUS, Dünya Af Örgütü, Brot Für Die Welt gibi kuruluşların raporları da göstermektedir ki Türkiye dünyada sivil toplumun baskı altında olduğu ve hak ihlallerinin arttığı ülkeler arasındadır. İktidar, sivil toplum üzerinde birçok noktadan baskı uygulayabilir fakat cezalandırma alanı bu kontrolün kendini en kuvvetli şekilde gösterdiği yerlerden biridir (Foucault, 2006). Gottschalk da ölüm cezasını sivil toplumu kontrol altına almak için bir araç olarak kullandığını belirtmekteydi. (Gottschalk, 2006) Bu sayede devlet, cezalandırma yetkisini sivil toplumdan bağımsız hale getirir ve bu yetkiyi sivil toplumu sindirmek, bastırmak ve kontrol etmek için kullanır. Görüşmeciler Türkiye’de pandemi, deprem gibi süreçlerdeki yasakların sıklıkla kalıcı uygulamalar haline getirildiğini bu süreçte sivil toplumu tamamen dışarı itildiğinden bahsetmişti. Hapishanelerin sivil topluma giderek kalınlaşan duvarlarının kriz anlarından sonra da gelebildiğini bu noktada devletin “krizi fırsata çevir ya da iyi bir kriz yarat” prensibini benimsediğini belirtmişlerdi.

Bulgular kısmında da bahsettiğim engelli mahpusların yaşadığı hak ihlalleri özel ihtiyacı olan mahpus grupları içinde sadece tek bir örnektir. Hapishaneler genel olarak “dışarıdaki diğer kurumlar gibi hem yapısal hem yasal olarak, “sağlam, yetişkin” erkeklere göre dizayn edildiği için bu normatif çerçeve dışında kalan kadın, çocuk, engelli, yabancı vb. mahpus grupları için” doğrudan hak ihlalleri üretmektedir. Mülakatlarda görüşmecilerden topladığım bilgiler ve diğer nitel ve nicel araştırma yöntemleri sonucu ortaya koyduğum veriler eşliğinde hapishanelerin hak ihlalleri üreten mekânlar olmasının yanı sıra sivil topluma kapalı hale gelmesinin de getirdiği birçok hak ihlali olduğunu görmekteyiz. Sivil toplumun hapishanelere erişiminin azalması özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının ihtiyaçlarına yönelik politikalar geliştirilmesini, uygulamalar düzenlenmesini imkânsız hale getirmektedir. Bu da özel ihtiyacı olan mahpus gruplarının uğradığı hak ihlallerinde artışa neden olmaktadır. Sivil toplumun gözlem için içeri alınmaması, mahpuslarla iletişimlerine getirilen çeşitli engeller (yani hapishanelerin giderek kalınlaşan duvarları)

bu mahpus gruplarının ihtiyaçlarını göz ardı eden, onları en temel haklarından mahrum bırakan yapılar ve uygulamalar inşa edilmesine neden olmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye hapishanelerinde meydana gelen insan hakları ihlallerini kamuoyunun gündemine taşımak ve bu alanda doğrudan çalışanların ötesinde, sivil toplum kuruluşlarının da dikkatini çekmektir. Bu hedefe ulaşmak için, hapishanelerdeki ihlalleri günlük hayattaki ihlallerle karşılaştırdım ve hapishanelere sivil toplum erişiminin kısıtlanmasını veya tamamen kaldırılmasını, sivil toplumun günlük yaşamdaki etkisinin daraltılmasıyla ilişkilendirdim. Sivil toplumun hapishanelere erişimindeki engellerin, içeride yaşanan insan hakları ihlallerini doğrudan etkilediğini savunuyorum. Bu bağlamda, sivil toplumun hapishane koşullarına olan ilgisini ve farkındalığını artırmayı, böylece devletin hapishanelere erişim kısıtlamalarını kaldırması yönünde geniş çaplı bir talep oluşturmayı amaçlıyorum. İktidarın, kapıyı en ufak bir ışık huzmesinin dahi geçemeyeceği şekilde kapatmaya çalıştığı bu noktada, içerideki sesleri dışarıya ve dışarıdaki sesleri içeriye iletmek için harekete geçmeliyiz.

6.1. Hapishanelerde Yaşanan Hak İhlalleri: Tür, Değişim ve Artış

Nitel ve nicel bulgular Türkiye hapishanelerinin sistematik olarak insan hakları ihlalleri ürettiğini ve hak ihlallerinin her zaman var olduğunu göstermektedir. Fiziksel ve psikolojik şiddet, ayrımcılık, tecrit, izolasyon ve şüpheli ölümler yaygın olarak yaşanmaktadır. Bu ihlaller, sadece geçmişte değil, günümüzde de artarak devam etmektedir. Son on yılda yaşanan siyasi değişimler neticesinde ihlallerin türleri ve yoğunluğu zamanla değişse de hak ihlallerinin kendisi daimî bir sorundur. Eskiden kaba işkence ve dayak gibi fiziksel şiddet türleri ya da doğrudan hapishane katliamları daha yoğun görünürken şimdi ayrımcılık, tecrit, izolasyon gibi psikolojik şiddet türleri daha fazla görünmektedir.

6.1.2. Bilgiye Erişimin Hayati Önemi

Hapishanelerde yaşanan hak ihlallerinin görünürlüğünü ve eleştirisini artırmak için bilginin paylaşılması ve erişilebilir olması hayati önem taşımaktadır. Hak temelli savunuculuk ve izleme çalışmaları için hayati önem taşıyan bilgi ve verilere erişim, bu kurumların temel işleyiş prensipleri doğrultusunda sınırlandırılmaktadır. Bu durum, söz konusu çalışmaların etkinliğini ve etkisini önemli ölçüde zayıflatmaktadır. Yaptığım mülakatlar ve diğer bütün bulgular gösteriyor ki; hem sivil toplumun hapishanelere erişmesini engellemek için uygulanan kısıtlamaların kendisi doğrudan ifade özgürlüğü, iletişim hakkı vb. gibi hak ihlalleri oluşturmakta, hem de bu erişim engeli sivil toplumun politika ve çözüm üretici rolünü gerçekleştirememesine neden olarak yeni hak ihlallerine yol açmaktadır. Örneğin, sivil toplum kuruluşları hapishaneleri ziyaret ederek mahpusların maruz kaldığı hak ihlallerini belgeleme ve yetkililere bildirme imkanına sahip olsaydı, bu ihlallerin önlenmesi için daha etkili adımlar atılabilirdi. Ayrıca, sivil toplum kuruluşlarının siyasete katılımını (politika yapıcı gücü gibi.), insan hakları ihlallerine ilişkin farkındalığı artırmaya ve bu ihlallere karşı mücadeleye katkıda bulunmaya yardımcı olabilirdi. Ayrıca araştırmam sonucunda hapishanelerde sivil topluma mesafe arttıkça hak ihlallerinin de arttığı bilgisinin dışında hak ihlalleri arttığı için de hapishanelerin sivil topluma daha kapalı mekanlar haline geldiği sonucuna ulaştım.

6.1.3. Türkiye’de Sivil Toplumun Daralan Alanı ve Tehditler

Türkiye’de sivil toplum, son yıllarda daralan bir alanda varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Hapishanelerde ve günlük hayatta yaygınlaşan hak ihlalleri, demokrasi ve insan hakları için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Otoriter rejimler, sivil toplum ve insan hakları savunucularını yeni yasalar ile tehdit ederek ve "evcilleştirerek" hareket alanlarını kısıtlar. Bu durum, Türkiye’de de gözlemlenmektedir. Hapishanelerde yaşanan hak ihlalleri ve bu ihlallere müdahale çabaları, sivil toplum örgütlerinin “siyasi kırılmalara” göre nasıl şekillendirildiğini gösteren önemli bir örnektir.

6.1.4. Sivil Toplumun Rolü: Farkındalık, Mücadele ve Güçlendirme

Sivil toplum kuruluşları, hapishanelerde yaşanan insan hakları ihlallerine karşı mücadelede önemli bir rol oynayabilir. Farkındalık yaratmak, hak ihlallerini belgelemek, yetkililere baskı yapmak ve mahpuslara destek olmak gibi çeşitli faaliyetler yürütebilirler. Bu nedenle alanın dışında kalan sivil toplumun bu alana ilgisinin artması ve daha örgütlü bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, STÖ1 ve STÖ2 arasındaki ayrımın göz önünde bulundurulması önemlidir. STÖ1'ler çatışmacı olmayan, ulaşmaya yönelik yöntemlerle çalışırken, STÖ2'ler otoriteye karşı bir ağırlık olarak ve siyasi bir şekilde mücadeleye girişmektedir (Foley & Edwards, 1996). Bu nedenle bir sivil toplum örgütünün politika yapıcı rol oynayabilmesi için hak temelli, geleneksel siyasetten özerk, muhalif tarzda çalışmalar yürütmesi önemlidir.

6.1.5. Mahpusların Güçlendirilmesi ve Sivil Alanın Genişlemesi

Sarkacı kırmak (pendulum) yaklaşımı kapsamında mahpusların da cezalandırma alanını şekillendiren aktörler arasında olduğunun altını çizmekte fayda vardır. Mahpusları pasif ve bireyselliği tümüyle ezilen gruplar değil sivil toplumun içindeki aktif özneler olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşlarının mahpusları güçlendirmesi, sivil alanın da güçlenmesine katkıda bulunur. Tersine, mahpuslara yönelik artan kısıtlamalar ve baskılar ise sivil alanın daralmasına neden olmaktadır.

6.1.6. Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, Türkiye'de sivil toplumun güçlenmesi ve hak ihlallerinin sona ermesi için otoriter yönetim anlayışından uzaklaşılması, yasal düzenlemelerde reform yapılması, güvenlik kaygılarının yersizliği konusunda farkındalık yaratılması, STK'ların mali destek toplaması, kaynak yaratması gibi meselelerde engellerin kaldırılmasını ve toplumsal kutuplaşmanın azaltılması gibi adımların atılması gereklidir.

6.1.7. Ek Öneriler

Hapishanelerde yaşanan insan hakları ihlallerine dair kapsamlı bir veri tabanı oluşturulmalıdır. Sivil toplum kuruluşlarına yönelik engeller kaldırılmalı, sadece hapishane özelinde değil hapishane gibi dışarıya kapalı şekilde işleyen Geri Gönderme Merkezleri, Çocuk Esirgeme Kurumları'nın tümü sivil toplum denetimine açılmalı ve çalışmalarına destek sağlanmalıdır. Alanın dışında kalan sivil toplum kuruluşlarının da hapishaneler konusundaki ilgi ve farkındalığını artırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Cezalandırıcı adalet yerine onarıcı ve dönüştürücü bir adalet anlayışı benimsenerek hapis cezasına alternatif olarak uygulanabilecek yöntemler incelenmelidir.

6.2. Sınırlılıklar

Araştırmaya başlarken veriye erişmenin zorluğunun ve doğrudan sahadan biri olmamın getireceği bazı dezavantajların farkındaydım. Bu sınırlılıkların üstesinden gelebilmek adına birden fazla veri toplama yöntemi kullandım. Ayrıca saha araştırmamda meselenin tarafı olduğum yerden cevaplar almamaya özen gösterdiğim için yarı yapılandırılmış mülakattaki soruları mümkün olduğu kadar ucu açık ve alt sorular sormaya uygun şekilde tasarladım. Daha önce katılımcı olarak katkı sunduğum saha araştırmaları olmuştu fakat araştırmacı pozisyonunda yaptığım ilk saha araştırması olması nedeniyle deneyimsizdim.

Hapishanelerin bilgiye erişimi sınırlı bir alan olması veriye ulaşmak konusunda doğrudan bazı sınırlılıklar getirdi. Özellikle argümanımı destekleyecek nicel veriyi sağlamakta oldukça zorlandım. Bu sınırlılık direkt olarak devletin hapishane alanında veri paylaşmama tutumuyla ilgiliydi. Mülakat yöntemi ile saha araştırması yapmak bu sorunu da belli bir ölçüde çözebilmemde yardımcı oldu. Araştırma yaptığım alanın içinden birisi olmam ve bağlantılarım, katılımcılara ulaşmamı kolaylaştırdı. Mülakat yaptığım kişiler gibi alanın öznesi olduğum için araştırmacı-katılımcı gibi bir hiyerarşi oluşmadı fakat bunun yanında bazı sınırlılıklar getirdi. Alanın uzmanı pozisyonunda çalışıyor olmam temel sorunları bildiğim varsayımı gibi birtakım dezavantajlar yarattı. Katılımcılar, daha önce ikili konuşmalarımızda, ortak katıldığımız toplantılar, seminerler, paneller ve benzerinde birçok kez dile getirmiş oldukları temel meselelerin bazılarını aktarma gereği

duymadılar. Bu durum katılımcılar tekrara düşmek endişesi, yeni bir şey söyleme gerekliliği sorumluluklar hissettikleri için zaman zaman demek istediklerini bütün boyutlarıyla anlatamamalarıyla sonuçlandı.

Doğrudan nicel veriye ulaşmanın zorluğu ve nitel verideki bu sınırlılıkların yanında meseleye yaklaşımımı etkileyen alanın çalışanı olmamın ve politik kimliğim gibi faktörler de söz konusudur. Mümkün olduğu kadar kendi saha deneyimime ve görüşlerime eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşarak araştırmanın objektifliğini korumaya çalıştım. Fakat özdüşünümsellik gereği de araştırmanın araştırmacıdan tamamen bağımsız bir mefhum olarak ortaya çıkmasının mümkün olmadığını düşünüyorum. Araştırma sorumu belirleyen, bu soruyu sormama neden olan kimliğimin analiz aşamasında da araştırmaya yansımaları oldu.

6.3. Tezin Katkısı

Bu tez çalışmasıyla, hapishanelerin sivil toplumdan soyutlanmasının içerideki hak ihlallerine yansması üzerinden bu konudaki farkındalığı artırmayı ve çözüm önerileri sunmayı amaçlamadım. Tezimde, nitel ve nicel araştırma yöntemlerini kullanarak veri toplayarak bu konudaki bilgi birikimine katkıda bulunmayı hedefledim. Argümanım ve vardığım sonuç beni daha önce hiç varılmamış bir noktaya götürmedi fakat hiç yazıya dökülmemiş, veriye ulaşması güç bir alana katkı sunmamı sağladı. Türkiye’de hapishane konusundaki akademik ve sivil alan çalışmanın zorluğu nedeniyle bu alanda bir şeyler üretmeyi çok kıymetli buluyorum.

6.4. İleri Araştırma Önerileri

Aşağıda sıralamış olduğum araştırma önerileri hapishanelerde sivil toplum erişiminin azalmasının içeride yaşanan hak ihlalleri üzerindeki etkisini daha iyi anlamamıza, Türkiye hapishanelerindeki hakları ihlallerini azaltmaya ve sivil toplumun bu alandaki rolünü güçlendirmeye yönelik atılabilecek somut adımlar için etkili politikalar geliştirmemize yardımcı olabilir.

Hapishane Yönetim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye’deki hapishane yönetim sistemleri ile diğer ülkelerdeki sistemlerin karşılaştırmalı bir analizi yapılabilir. Özellikle insan hakları standartlarına uyum, şeffaflık ve hesap verebilirlik konularında farklı ülkelerdeki uygulamalar incelenerek Türkiye için model önerileri sunulabilir.

Mahpus Haklarına Erişimde Yasal Reformlar: Türkiye’deki yasal çerçevenin mahpus haklarına etkisi üzerine bir araştırma yapılabilir. Bu çalışmada, uluslararası insan hakları standartları ile uyumlu yasal reform önerileri geliştirilerek, bu reformların hapishanelerdeki insan hakları ihlallerini nasıl azaltabileceği incelenebilir.

Sivil Toplumun Hapishanelere Erişim Modelleri: Sivil toplum kuruluşlarının hapishanelere erişimini artırmak için dünya genelinde kullanılan modellerin ve stratejilerin incelenmesi. Bu modellerin Türkiye’de uygulanabilirliği üzerine çalışmalar yapılarak, spesifik strateji önerileri sunulabilir.

Mahpusların Psikolojik ve Fiziksel İyi Halinin İyileştirilmesi: Mahpusların fiziksel ve psikolojik sağlık hizmetlerine erişimlerinin artırılması üzerine bir araştırma yapılabilir. Bu çalışmada, hapishanelerdeki sağlık hizmetlerinin mevcut durumu incelenerek, iyileştirme önerileri geliştirilebilir.

Mahpus Ailelerinin Desteklenmesi ve Hakları: Mahpusların ailelerinin yaşadığı zorluklar ve hakları üzerine bir araştırma yapılabilir. Bu çalışmada, ailelerin sosyal, ekonomik ve psikolojik destek mekanizmalarına erişimlerinin artırılması için öneriler sunulabilir.

Hapishane Personelinin Eğitimi ve Bilinçlenmesi: Hapishane personelinin insan hakları konusunda eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi üzerine bir araştırma yapılabilir. Bu çalışmada, personelin eğitim ihtiyaçları belirlenerek, etkili eğitim programları ve bilinçlenme kampanyaları önerilebilir.

İç ve Dış Denetim Mekanizmalarının Güçlendirilmesi: Hapishanelerdeki iç ve dış denetim mekanizmalarının etkinliğinin artırılması üzerine bir araştırma yapılabilir. Bu çalışmada, denetim süreçlerinin nasıl daha şeffaf ve hesap verebilir hale getirilebileceği incelenerek, somut öneriler sunulabilir.

Medyanın Rolü ve Kamuoyu Farkındalığı: Medyanın hapishanelerdeki insan hakları ihlallerini gündeme getirmedeki rolü üzerine bir araştırma yapılabilir. Bu çalışmada,

medya kampanyalarının ve kamuoyu farkındalığını artırmaya yönelik stratejilerin geliştirilmesi önerilebilir.

Sosyal Girişimler ve Rehabilitasyon Programları: Mahpusların topluma yeniden kazandırılmaları için sosyal girişimler ve rehabilitasyon programlarının etkisi üzerine bir araştırma yapılabilir. Bu çalışmada, mevcut rehabilitasyon programlarının etkinliği değerlendirilerek, iyileştirme önerileri sunulabilir.

Hapishanelerde Teknoloji Kullanımı ve Dijital Haklar: Hapishanelerde teknoloji kullanımının mahpus haklarına etkisi üzerine bir araştırma yapılabilir. Bu çalışmada, dijital hakların korunması ve mahpusların bilgiye erişimlerinin artırılması için teknolojik çözümler önerilebilir.

KAYNAKÇA

- 667 Sayılı KHK Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname (2016), T.C Resmi Gazete, 29779, 23 Temmuz 2016.
<https://resmigazete.gov.tr/fihrist?tarikh=2016-07-23>
- 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, (2004). T.C Resmi Gazete, 25673, 17 Aralık 2004.
- 6551 Sayılı Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun, (2014), T.C Resmi Gazete, 29062, 16 Temmuz 2014.
- Abay, T. E., Karataş, E., Ataman, H., Özçelebi, M. M., & Tuzcuoğlu, M. Ö. (2023). Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri: Örgütlenme Özgürlüğü ve Katılım Hakkı.
- Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2016), T.C. Resmi Gazete, 29805, 18 Ağustos 2016
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160818-1.htm>
- Adalet Bakanlığı (2020, Aralık 29). Hükümlüler İyi Hal Tespitinde 6 Ayda Bir Değerlendirmeye Tabi Tutulacak. <https://www.adalet.gov.tr/hukumluler-iyi-hal-tespitinde-6-ayda-bir-degerlendirmeye-tabi-tutulacak>
- Akbaş, K. (2014). Nonprofit Law İn Turkey. Baltmor: The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project.
https://www.academia.edu/download/60915885/turkey_cnp_wp51_201420191015-38598-tb6c77.pdf
- Akın, Ö., & Gök, S. (2017). Yerelde Sivil Toplum Kuruluşlarının Mahpus Ve Hapishane Çalışmalarındaki Yeri Araştırma Raporu. Cisst-Tcps.
<https://cisst.org.tr/arastirmalar/yerelde-sivil-toplum-kuruluslarinin-mahpus-ve-hapishane-calismalarindaki-yeri-arastirma-raporu/>
- Alpar, Z. (2015). Hapishanede Engelli, Yabancı, Lgbti Olmak: Özel İhtiyaçları Olan Mahpuslar Ve İlgili Sivil Toplum Örgütleri Ağı Projesi Raporu. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği.

- Altınsoy, B., Merve, H. (2020). Sayısal Göstergelerle Sivil Toplum Kuruluşlarının Genel Görünümü. İlke Vakfı. <https://ilke.org.tr/sayisal-gostergelerle-sivil-toplum-kuruluslarinin-genel-gorunumu>
- Amnesty International. (2013). Gezi Park Protests: Brutal Denial Of The Right To Peaceful Assembly in Turkey.
- Avrupa Birliği Komisyonu. (2023). Avrupa Birliği Komisyonu 2023 Türkiye Raporu.
- Aydın, H., & Avıncan, K. (2020). Intellectual Crimes And Serious Violation Of Human Rights İn Turkey: A Narrative Inquiry. The International Journal Of Human Rights, 24(8), 1127-1155. <https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1713108>
- Aydınoğlu, İ., & Koç, T. (2017). Hapishaneler, Sivil Toplum Ve Üniversitelerin Rolü – Cisst. <https://cisst.org.tr/kitaplar/hapishaneler-sivil-toplum-ve-universitelerin-rolu%cc%88/>
- Bakanlar Komitesi'nin Avrupa Cezaevi Kurallarına Dair Üye Devletlere Rec(2006)2-Rev Sayılı Tavsiye Kararı: Hearing De Bakanlar Komitesi (2020).
- Bianet. (2001, Eylül 12). Sayılarla 12 Eylül Askeri Darbesi. <https://bianet.org/haber/sayilarla-12-eylul-askeri-darbesi-4547>
- Bianet. (2004, Şubat 17). Türkiye: İnsan Hakları Savunucusu Olmak Zor! <https://bianet.org/haber/turkiye-insan-haklari-savunucusu-olmak-zor-29821>
- Bianet. (2018, Şubat 1). Araştırma: Türkiye Dahil 34 Ülkede Sivil Toplum Baskı Altında. <https://bianet.org/haber/arastirma-turkiye-dahil-34-ulkede-sivil-toplum-baski-altinda-193930>
- Biber, A. (2009). Türkiye'de Sivil Alanın Darlığının Tarihsel Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme. Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(3), 27-42.
- Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Ve Suç İle Mücadele Ofisi. (2013). Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı (Ö. B. Albayrak, Çev.). Cisst/Tcps Yayınları.

- Bozdoğan, S., & Kasaba, R. (1997). Rethinking Modernity And National Identity İn Turkey. University Of Washington Press.
- Chandhoke, N. (1995). Civil Society: The Hegelian, Marxian And Gramscian Traditions. State And Civil Society. Explorations in Political Theory (Ss. 112-160). Sage Publications. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1130282272448161280>
- CİSST. (2022). Cisst 2021 Hapishaneler Raporu. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği.
- CİSST. (2023a). Cisst 2022 Yılı Hapishaneler Raporu. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği.
- CİSST. (2023b). Deprem Ve Hapishaneler. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği.
- CİSST. (2023c). İzleme Kurulları Raporu 2022. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği.
- CİSST. (2023d). Sözlük – Cisst. <https://cisst.org.tr/sozluk/>
- CİSST. (2024, Nisan 19). Yüksek Güvenlikli Cezaevlerine Dair Basın Açıklaması. https://cisst.org.tr/basin_duyurulari/yuksek-guvenlikli-cezaevlerine-dair-basin-aciklamasi/
- CIVICUS. (2018). Sivil Toplumun Durumu Raporu 2018. Civicus. <https://www.civicus.org/documents/reports-and-publications/socs/2018/soc-sivil-toplumun-durumu-raporu-2018-tr.pdf>
- CIVICUS. (2023). 2023 State Of Civil Society Report. https://www.civicus.org/documents/reports-and-publications/socs/2023/state-of-civil-society-report-2023_en.pdf
- CIVICUS Monitor 2021. (T.Y.). Civicus Monitor 2021. 17 Haziran 2024 tarihinde <https://findings2021.monitor.civicus.org/in-numbers.html> adresinden edinilmiştir
- CIVICUS Monitor: Global Findings 2023. (2024). https://monitor.civicus.org/globalfindings_2023/

- Collins, P. H. (1986). Learning From The Outsider Within: The Sociological Significance Of Black Feminist Thought. *Social Problems*, 33(6), S14-S32.
- Cumhuriyet Gazetesi. (2020, Temmuz 15). 15 Temmuz'un Bilançosu. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/15-temmuzun-bilancosu-1751586>
- Davas, A., & Tekin, S. (2021). Kuşatma Altındaki Yurttaşlık Alanı: Susturma, Baskılama Ve Suçlulaştırma Pratikleri. Tihv Yayınları.
- DGI- Directorate General Of Human Rights And Rule Of Law. (2023). Rule 9.2— Communication From An Ngo (Civil Society İn Penal System Association (Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, Cısst)) (16/08/2023) İn The Kılavuz V. Turkey (Application No. 8327/03). [https://hudoc.exec.coe.int/#{%22execidentifier%22:\[%22dh-dd\(2023\)1016e%22\]}](https://hudoc.exec.coe.int/#{%22execidentifier%22:[%22dh-dd(2023)1016e%22]})
- Doğuş, S. (2014). Yüksek Güvenlikli Hapishaneler ve Küçük Grup Tecridi. *Teorik Bakış Dergisi*, (4), 131–145.
- Efe, H., & Han, S. (2013). Ab Uyum Yasaları ile Türkiye’de “İşkence Yasağı” Alanında Sağlanan Gelişmeler. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1(11), 103-124.
- Ergün, Aysel, & Salman, F. (2017, Ocak 8). Ohal’de Kapatılan Kurumlar. <https://bianet.org/haber/ohal-de-kapatilan-kurumlar-182427>
- Eylem, Y., Zarakolu, C. D., & Üsterci, C. (2019). 2018—Yıllık İnsan Hakları Raporu. <https://tihv.org.tr/yillik-insan-haklari-raporlari/2018-yillik-insan-haklari-raporu/>
- Fabre, C. (2018). Toplumsal Sözleşme. *Felsefe Arkivi*, 48, 123-135.
- Foley, M. W., & Edwards, B. (1996). The Paradox Of Civil Society. *Journal Of Democracy*, 7, 38.
- Foucault, M. (2006). Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak Ve Cezalandırmak. İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2021). Akıl Hastalığı Ve Psikoloji (E. Bayoğlu, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

- Garland, D. (2013). Penalty And The Penal State. *Criminology*, 51(3), 475-517.
<https://doi.org/10.1111/1745-9125.12015>
- Goffman, E. (2015). Tımarhaneler (E. Arıcan, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Goodman, P., Page, J., & Phelps, M. (2017). Breaking The Pendulum: The Long Struggle Over Criminal Justice. Oxford University Press.
- Gottschalk, M. (2006). The Prison And The Gallows: The Politics Of Mass Incarceration In America. Cambridge University Press.
- Hesse-Biber, S. N., & Piatelli, D. (2007). From Theory To Method And Back Again: The Synergistic Praxis Of Theory And Method. Na.
- Human Rights Watch. (2020, Aralık 24). Türkiye: Yasa Teklifi Sivil Toplumunu Tehdit Ediyor. <https://www.hrw.org/tr/news/2020/12/24/377519>
- Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik (2005), T.C. Resmi Gazete, 25848, 17 Haziran 2005.
- İbikoğlu A. (2012). Incarcerating Politics: Prison Reform In Contemporary Turkey. University Of Washington.
<https://search.proquest.com/openview/45f2aa7ed4cba56bb1a5c897f99d9ca1/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750>
- İbikoğlu, A. (2021). Hapishane Ve Toplum: 1996 Ve 2000 Açlık Grevlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış.
https://www.academia.edu/download/86401103/ibikoglu_2021_.pdf
- İnsan Hakları Derneği. (2015). 2015 İnsan Hakları İhlalleri Raporu – İnsan Hakları Derneği. İnsan Hakları Derneği. <https://www.ihd.org.tr/2015-insan-haklari-ihlalleri-raporu/>
- Keyman, E. F. (2006). Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- Kızmaz, Z. (2007). Cezaevinin ve Hapsetmenin Suçu Engellemedeki Etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/dpusbe/issue/4759/65374>

- Kiras, S. E. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde 1982 Anayasasında Yapılan Değişikliklerin İnsan Hakları Ve Demokratikleşme Açısından Değerlendirilmesi [Master's Thesis]. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun, 7262 (2020).
- Letherby, G. (2003). *Feminist Research In Theory And Practice*. McGraw-Hill Education (Uk).
[https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=fujlaaaqbaj&oi=fnd&pg=pp1&dq=letherby,+g.+\(2003\).+feminist+research+in+theory+and+practice.+mcgraw-hill+education+\(uk\).&ots=onhrrv-yz&sig=1cbxrbq0cgdopad3mamyn1vyhhu](https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=fujlaaaqbaj&oi=fnd&pg=pp1&dq=letherby,+g.+(2003).+feminist+research+in+theory+and+practice.+mcgraw-hill+education+(uk).&ots=onhrrv-yz&sig=1cbxrbq0cgdopad3mamyn1vyhhu)
- Meissler, C. (t.y.). *Atlas der Zivilgesellschaft*. Brot für die Welt. <https://www.brot-fuer-die-welt.de/themen/atlas-der-zivilgesellschaft/>
- Migdal, J. S. (2001). *State İn Society: Studying How States And Societies Transform And Constitute One Another*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/cbo9780511613067>
- Öndül, H. (2017). Geçmişle Yüzleşme: 12 Eylül Travmasını Aşmak. İnsan Hakları Derneği, 14. <https://www.ihd.org.tr/gecmisle-yuzlesme-12-eylul-travmasini-asmak/>
- Polis Vazife Ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev Ve Yetkileri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No. 6638 (2015).
<https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6638.html>
- Rubin, A., & Phelps, M. S. (2017). Fracturing The Penal State: State Actors And The Role Of Conflict İn Penal Change. *Theoretical Criminology*, 21(4), 422-440.
<https://doi.org/10.1177/1362480617724829>
- Sabak, D. (2021). Türkiye'de Engelli Mahpus Olmak. Cisst/Tcps Yayınları.
- Sağlam, D., & Demirbaş, H. B. (2020). Cisst Yıllık Rapor 2019. Cisst/Tcps.

- Samar, K. (2024, Mart 13). Türkiye’de Sivil Toplumun Hareket Alanı Gittikçe Daralıyor | Rapor. Euronews. <https://tr.euronews.com/2024/03/13/turkiyede-yasal-duzenlemeler-sivil-toplum-kuruluslarinin-hareket-alanini-daraltiyor-rapor>
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (2023). Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı. <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi>
- STGM. (2020, Aralık 9). Hak Temelli Yaklaşım Nedir? | STGM. <https://www.stgm.org.tr/hak-temelli-yaklasim-nedir-0>
- STGM. (2024, Ocak 25). Sivil Alan Daralıyor, Devlet Sivil Topluma Kapılarını Kapatıyor | STGM. <https://www.stgm.org.tr/sivil-alan-daraliyor-devlet-sivil-topluma-kapilarini-kapatiyor>
- Şahin, O., & Akboğa, S. (2019). Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi Ve Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım. *International Journal Of Political Science And Urban Studies*, 7(2), 405-427.
- Tanesini, A. (2012). *Feminist Epistemolojilere Giriş* (B. Binay, Ü. Tatlıcan, & G. Demiriz, Çev.). Sentez Yayıncılık.
- TİHV. (T.Y.). Yıllık İnsan Hakları Raporları Arşiv. TİHV- Türkiye İnsan Hakları Vakfı. 17 Haziran 2024 tarihinde <https://tihv.org.tr/yillik-insan-haklari-raporlari/> adresinden edinilmiştir.
- TİHV. (2020, Aralık 22). Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifi Anayasaya ve Örgütlenme Özgürlüğüne Aykırıdır! TİHV- Türkiye İnsan Hakları Vakfı. <https://tihv.org.tr/basin-aciklamalari/kitle-imha-silahlarinin-yayilmasinin-finansmaninin-onlenmesine-iliskin-kanun-teklifi-anayasaya-ve-orgutlenme-ozgurlugune-aykiridir/>
- TİHV. (2022, Aralık 10). Verilerle 2022 Yılında Türkiye’de İnsan Hakları İhlalleri. TİHV- Türkiye İnsan Hakları Vakfı. <https://tihv.org.tr/ozel-raporlar-ve-degerlendirmeler/verilerle-2022-yilinda-turkiyede-insan-haklari-ihlalleri/>

- TİHV. (2023, Aralık 10). Verilerle 2023 Yılında Türkiye’de İnsan Hakları İhlalleri | 10 Aralık İnsan Hakları Günü | Bilgi Notu. TİHV - Türkiye İnsan Hakları Vakfı. <https://tihv.org.tr/ozel-raporlar-ve-degerlendirmeler/verilerle-2023-yilinda-insan-haklari-ihlalleri/>
- Tuna, B., Ataktürk Sevimli, Emel, Kılıç, Esra, Gebeş, Melis, & Zıngıl, Özlem. (2022). Sessiz Kalma: Hak Savunucularına Yönelik Yıldırma Politikaları 2015-2021 | Hafıza Merkezi. Hakikat Adalet Hafıza Merkezi. <https://hakikatadalethafiza.org/yayinlar/sessiz-kalma-hak-savunucularina-yonelik-yildirma-politikalari-2015-2021>
- Uluslararası Af Örgütü. (2021). Türkiye: Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun, Daha Şimdiden Sivil Toplum Üzerinde ‘Caydırıcı Etkiye’ Yol Açtı: 7262 Sayılı Kanun’un Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlere Etkisi. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/4864/2021/tr/>
- Yabancı, B. (2019). Turkey’s Tamed Civil Society: Containment And Appropriation Under A Competitive Authoritarian Regime. *Journal Of Civil Society*, 15(4), 285-306. <https://doi.org/10.1080/17448689.2019.1668627>
- Yatkın, A. (2008). Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Güçlü Sivil Toplum Kuruluşları, Avrupa Birliği Üyesi Türkiye. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 29-38.
- Young, M. A. (2017). *Negotiating The Good Life: Aristotle And The Civil Society*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315248233>

EKLER

Ek A. Etik Kurul Değerlendirme Sonucu

Etik Kurul Değerlendirme Sonucu bu tezin basılı versiyonunda mevcuttur.

Ek B. Mülakat Soruları

Tarih:

Katılımcı:

Yer:

Demografi Soruları

Yaş:

Doğum yeri:

Yaşadığı şehir:

Meslek:

Kaç yıldır bu alanda çalışıyor:

Cinsiyet:

Kendini tanımladığı önemli kimlikler:

Araştırma Soruları:

- 1.) 2010'lu yıllardan bu yana, Türkiye'deki hapishanelerde hak ihlallerini arttığı ya da azaldığını düşünüyor musunuz?
- 2.) Bu artış veya azalmanın sebeplerine dair düşüncelerinizi paylaşabilir misiniz?
- 3.) Sivil toplum çalışanı olarak hapishanelere erişiminizde geçtiğimiz yıllara kıyasla bir farklılık gözlemlediniz mi? Farklılık olduğunu düşünüyorsanız ne gibi değişimlerden bahsedebilirsiniz?
- 4.) Hapishane gibi mekanların sivil topluma daha kapalı ya da açık hale gelmesinin nedenleri ne olabilir?
- 5.) Genel olarak sivil toplumun hareket alanına dair geçtiğimiz yıllara kıyasla bir daralma ya da genişleme olduğunu düşünüyor musunuz?